

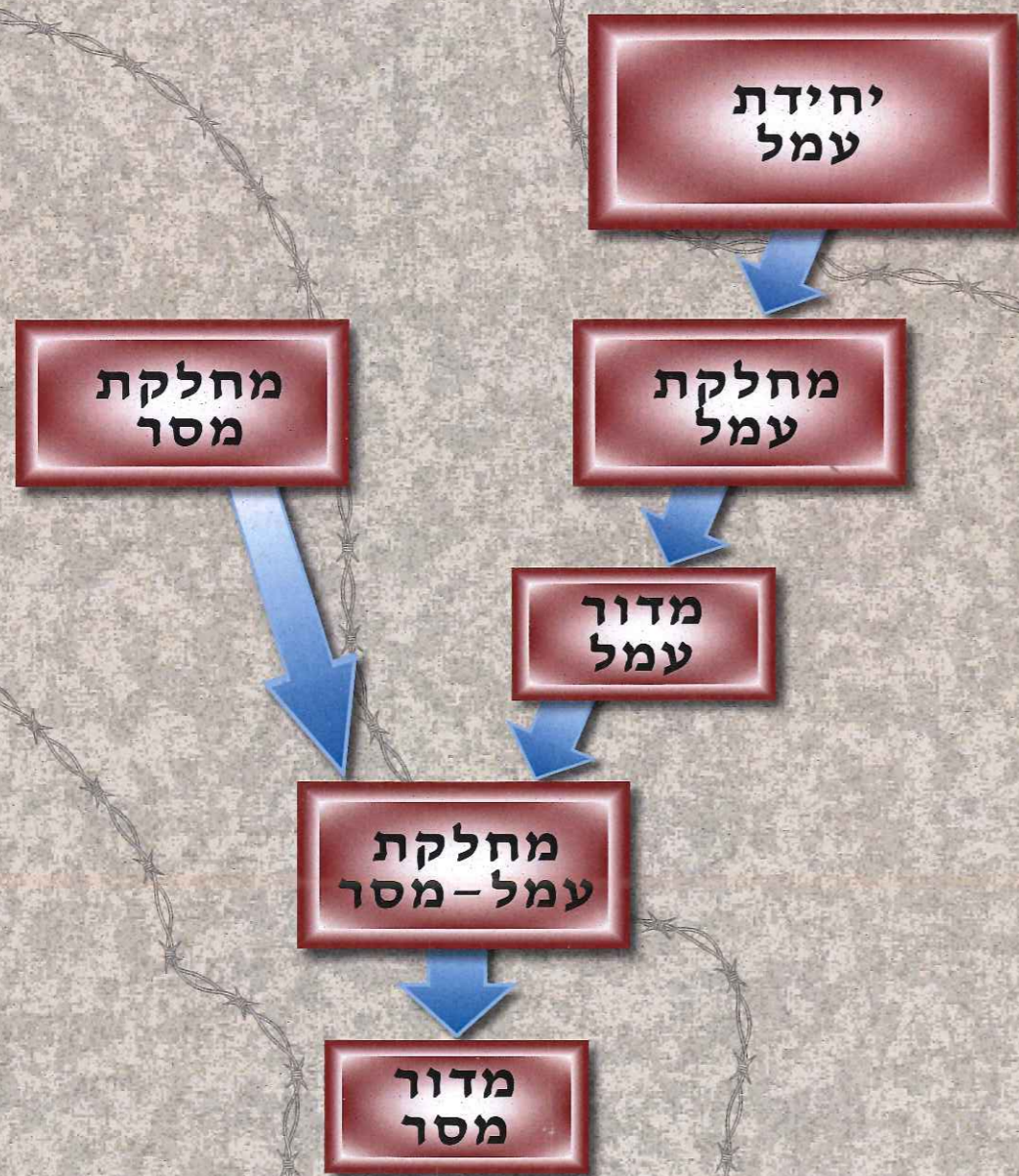

המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים

המרדף אחר פושעי מלחמה נאציים

היערכות המטה

"עמל", "מסר" ו"עמל-מסר"

היערכות המטה

"עמל", "מסר" ו"עמל-מסר"

מחלקת היסטוריה

2007

עד שהובסו הגרמנים והאוסטרים על ידי "בעלות הברית", במאי 1945, עלה בידי גרמניה, אוסטריה והעמים האירופיים ששיתפו עמם פעולה, להשמיד שלישי מהעם היהודי, שישה מיליון בני אדם, ביניהם למעלה ממיליון וחצי ילדים. למימדי רצח שיטתי כזה לא היה אח ורע בהיסטוריה האנושית.

עוד בטרם הוקמה מדינת ישראל, לאחר שהמשרד הנאצי, שהתקיים בגרמניה שתיים עשרה שנה בלבד, הובס, והרייך השלישי "בן אלף השנים" ירד מעל במת ההיסטוריה, החליטו קבוצות ויהודים בודדים, לנקום. מאחורי פעולות נקמה אלו לא היה גורם ממלכתי מכוון.

לאחר הקמת מדינת ישראל, "המוסד לביון ולתפקידים מיוחדים" לקח על עצמו את החובה המוסרית לרדוף אחר הפושעים הנאציים, במטרה להענישם.

בשנת 1959 פרץ, ברחבי העולם בכלל ובאירופה בפרט, גל אנטישמיות שזעזע, הזכיר נשכחות וזירז את טיפול מדינת ישראל במושעי מלחמה נאציים. בעקבות התפתחות זו נרתם המוסד, ביתר שאת, ללחימה בתופעה זו. המרדף אחר אדולף אייכמן, שהוחל בו מספר שנים קודם, הוכתר בהצלחה. אייכמן נלכד והובא לדין בישראל.

ביולי 1960, הוקמה במוסד יחידת "עמל". הגדרת משימת היחידה הייתה "טיפול בבעיות האנטישמיות, הנאו-נאציזם ופושעי המלחמה".

ספר זה, שהוא הראשון בסדרת ספריו של יוסי חן על מרדף המוסד אחר פושעי מלחמה נאציים, עוסק בהיסטוריה של "עמל", מאז הקמתה בשנת 1960, דרך כל גלגוליה, מיחידה למחלקה וממחלקה למדור; בהקמת מחלקת "מסר" ופעילותה במסגרת יחידת "מצדה"; בשילובה של מחלקת "מסר" עם מדור "עמל" במחלקת "עמל-מסר" ביחידת "ביצור"; בפעילות מחלקת "עמל-מסר" עד הפסקת פעילותה; ובפעילות מדור "מסר", עד שחדל להתקיים בשנת 1991.

יוסי חן (חיניץ)

יליד פולין (כיום ברוס) 1936. בשנת 1942, בגיל 6, ברח לבדו מגטו לחווא, נפגש עם אביו למחרת ושהה עמו כשנתיים ביערות ליד הפרטיזנים. עם סיום המלחמה, בשנת 1945, יצא מברה"מ למערב אירופה ובשנת 1947 העפיל ארצה באניה "אקסודוס", שמעפיליה הוחזרו באניות גירוש, ע"י הבריטים, לגרמניה.

בשנת 1948, בגיל 12, הגיע לארץ. למד בביה"ס החקלאי "כדורי" ובשנת 1955 התגייס לצה"ל. שירת בנח"ל ובאמ"ן בתפקידי איסוף יומינט, עד מינויו, בשנת 1972, לקצין קישור אמ"ן למוסד.

בשנת 1976 הושאל למוסד ומשנת 1980, כעובד מן המניין, שרת במגוון תפקידים בארץ ובחו"ל.

בשנת 1992 פרש לגמלאות.

יוסי בוגר האוניברסיטה העברית (במסגרת צה"ל) בגיאוגרפיה ובהיסטוריה של ארצות האיסלאם (1960-1963).

המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים

מחלקת היסטוריה

היערכות המטה

"עמל", "מסר" ו"עמל-מסר"

יוסף (יוסי) חן

מהדורה מיוחדת 2007
המהדורה המקורית שמורה
במחלקת היסטוריה במוסד

תוכן עניינים

1 הקדמה

5 מבוא

5 בטרם מדינה: תחילת המחשבה

5....."מחלקת החקירות" ב"סוכנות היהודית".....

6....."הנוקמים" – "אלה שעשו מאתנו סבון לא ייתכן שיישארו נקיים".....

7....."המדינה שבדרך" – עמדת הנהגת היישוב.....

8 פרק ראשון: אחריותה של מדינת ישראל

8.....חקיקה ואיסוף מידע.....

10.....המפנה בשנת 1959 – התפרצות גל אנטישמיות – גל חולף או מגמה?.....

12 פרק שני: תחילת מעורבות המוסד

12.....משימת "אנטישמיות" מוטלת על המוסד.....

15.....התמודדות ראשונית עם משימת "אנטישמיות".....

16.....התגובה בשלוחות למשימת "אנטישמיות".....

17.....לכידת אייכמן - שיקולים טרם לכידתו.....

20 פרק שלישי: הקמת יחידת "עמל" ומיקומה במבנה המוסד

20.....יחידת "עמל" – משימות ומבנה.....

24.....קשיים בביצוע משימות יחידת "עמל".....

26....."עמל" – מיחידה למחלקה.....

30 פרק רביעי: העיסוק בפושעי המלחמה הנאציים

30.....ההתייחסות למשימה והמציאות.....

30.....השינוי עם מינויו של מאיר עמית לראש המוסד.....

31....."הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים – בחינה מחדש.....

35.....מהחלטות למעשים.....

37 פרק חמישי: פעילות "עמל" בשנות השישים והשבעים

37.....מעבר בין יחידות.....

39.....דחיית מועד התיישנות פשעי מלחמה בגרמניה.....

39	תעסוקת מדור "עמל" בסוף העשור
40	המדיניות ביחס למרדף אחר פושעי המלחמה
40	איסוף המידע.....
42	דעיכת נושא העיסוק בפשעי המלחמה הנאציים במוסד
46	השינוי במדיניות הממשלה בעקבות המהפך הפוליטי בשנת 1977.....

פרק שישי: הקמת מחלקת "מסר" ופעילותה 49

49	תחילתה של התארגנות מחדש
51	הקמת "מסר".....
64	הכנות למבצעים ללא ביצוע ענישה
69	סיכום פעולת מחלקת "מסר"

פרק שביעי: ממחלקת "מסר" ומדור "עמל" למחלקת "עמל-מסר" 71

71	ארגון מחדש
71	היכולת המודיעינית והמבצעית של "עמל-מסר"
73	אין חדש תחת השמש, או – יש מל"מ ואין מבצעי ענישה.....
74	"יש הכרח ענייני והיסטורי לא לסיים פרק זה בעשיית המוסד בלא כלום" ..

פרק שמיני: לקראת סיום: הרשימה הולכת ומצטמצמת 81

81	תמונת מצב בטרם עשה הטבע את שלו
84	סרז' קלרספלד - ניסיון להיכנס לחלל ריק.....
85	שוב דוחים.....
91	צעדים אחרונים.....
97	יצחק זומר – האיש שהקדיש את חייו לנושא הפושעים הנאציים

סיכום 101

נספחים 105

מקורות 143

הקדמה

חובבי סטטיסטיקה, אנשים בעלי דמיון, ואולי מדענים, או שחושבים עצמם לכאלה, אוהבים להשתעשע במספרים, ובין היתר, לשאול – כמה מיליונים היה מונה העם היהודי היום אילו...?

... אילו לא היה עם ישראל מפסיד את עצמאותו ומוגלה מארצו? אילו לא היו פוגרומים במשך הדורות? אילו לא היה חלק מהעם ממיר את דתו בעקבות לחצים שונים? אילו לא התבוללו יהודים מסיבות כאלה ואחרות? וכו' וכו'.

אילו כל האמור לעיל לא היה קורה באלפיים השנים האחרונות, היה מספרם של בני העם היהודי, בשנות השלושים של המאה העשרים, השנים שבהן התפשטה האידיאולוגיה הגזענית הנאציונל-סוציאליסטית, כמה מאות מיליונים! אולם בעת שהנאצים גיבשו את תכנית השמדת העם היהודי, או, בלשונם, "הפתרון הסופי", הוערך מספר היהודים בעולם בשמונה-עשר מיליון.

האידיאולוגיה הנאצית אומצה על ידי הגרמנים והאוסטרים, שבשנת 1938 היו ליחידה מדינית אחת, והשמדת היהודים התבצעה על ידם בסיוע משתפי פעולה, בני עמים אירופיים אחרים. מלאכת ההרג החלה עוד לפני שהתקבלה ההחלטה "הרשמית" על ההשמדה [ראה הערת שוליים בפרק שישי], אך לאחר קבלת ההחלטה, החל רצח מסיבי מתוכנן של כל יהודי, רק מפני שהיה יהודי.

עד שהובסו הגרמנים על ידי "בעלות הברית" * במאי 1945, עלה בידי גרמניה והעמים האירופיים ששיתפו עמה פעולה, להשמיד שליש מהעם היהודי, שישה מיליון, ביניהם למעלה ממיליון וחצי ילדים. לממדי רצח שיטתי כזה לא היה אח ורע בהיסטוריה האנושית.

המושג שאומץ לתאר מציאות נוראה זו, לכנות את האסון הגדול ביותר בהיסטוריה של העם היהודי בשם, הוא "שואה". ניצולי השואה מכונים "שארית הפליטה". למעשה, חל מונח זה על שארית העם היהודי באשר הוא, שארית שניצלה בזכות "בעלות הברית", שהצליחו להביס את גרמניה בטרם השלימה את הרצח.

גרמניה הובסה, הרייך השלישי נמחק מעל במת ההיסטוריה, אך האם בכך נמחקה גם אחריות האשמים לשואה? ומי הפושעים האשמים? כל העם הגרמני, על שני ענפיו – האוסטרי והגרמני – שבתוכו צמחה המפלגה הנאצית, העם שקיבל בשמחה ובהתלהבות את המפלגה ואת תורתה? האליטה הנאצית שהצמיחה מקרבה את האחראים העיקריים לשואת העם היהודי? או, אולי, מספר לא מבוטל של אחראים, ומספר גדול עוד יותר של "מקבלי הפקודות" – גרמנים, אוסטרים ובני עמים אחרים – ששיתפו פעולה עם הנאצים, ביצעו במסירות, ואפילו בהתלהבות, את המטלות הרצחניות וטענו, בדיעבד, שרק מילאו פקודות?

זמן קצר לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, עוד בטרם הוקמה מדינת ישראל, החליטו יהודים, בודדים וקבוצות, לנקום. יהודים שיכולים היו לנקום – בין שהיו אלה יהודים שניצלו

* "בעלות הברית" – המדינות שחברו יחד, במלחמת העולם השנייה, נגד גרמניה הנאצית ויפן.

מן התופת, ובין שהיו יהודים ארצישראליים נושאי נשק – עשו זאת. הנוקמים לא עסקו באיתור האשמים. הם לא חיפשו דווקא את הפושעים שהיו אחראים אישית למתן הפקודות לביצוע הפשעים, ואף לא את אלה שביצעו את הפשעים במו ידיהם. מטרתם הייתה נקמת "עין תחת עין", ולא תמיד השתדלו לבדוק במי נוקמים ובאיזו מידה הגרמנים הבודדים, שבהם נקמו, אכן מילאו תפקיד בהשמדת היהודים בשואה. היו גם תכניות לענישה קולקטיבית – נקמה בבני העם הגרמני ללא הבחנה. עם חלוף הזמן, ככל שחזר הסדר באירופה ההרוסה אל כנו, השתנו התנאים ופחתו ההזדמנויות לבצע את פעולות הנקם.

בשנות ההתבססות של מדינת ישראל לאחר הקמתה, כאשר בעיות קיומיות העסיקו את קברניטיה, לא הונחו שירותי המודיעין והביטחון של המדינה הצעירה לפעול לענישת הפושעים האחראים לשואה.

לא מצאנו בכתובים קביעה פורמאלית, שישראל ראתה לעצמה חובה מוסרית לרדוף אחר הפושעים הנאציים, לתפסם ולהענישם. עם זאת, במסגרת "הקוד הבלתי כתוב", זה היה מובן מאליו, והמוסד לקח על עצמו את פירעון החוב המוסרי הזה.

בשנות החמישים של המאה שעברה התמקדה הפעילות בריכוז נתונים. בתיקי המוסד הלכו והצטברו יותר ויותר פרטים על אודות פושעים נאציים מרכזיים. האם היה ברור למישהו, באותן שנים ראשונות, מה תעשה מדינת ישראל, ומה יעשה המוסד, עם המידע שהצטבר? באין החלטה ממשלתית, ובהיעדר הנחיה מוגדרת, נשארה היזמה בידי ראש המוסד. ראש המוסד עדכן את ראש הממשלה על פעילותו, וראש הממשלה אישר את המבצעים שהוצגו בפניו, או נמנע מכך.

אחד המבצעים הללו היה לכידת אדולף אייכמן (ADOLF EICHMAN)* ("דיבוק"), מי שהיה האחראי לביצוע "הפתרון הסופי" – התכנית להשמדת העם היהודי. מבצע זה זכה לתהודה בין-לאומית אדירה, והמוסד זכה בתהילת עולם. פרטי המבצע תוארו בהרחבה בספרו של מפקד המבצע וראש המוסד דאז, איסר הראל, "הבית ברחוב גריבלדי", ולפיכך לא נעסוק בו כאן.

בשנת 1959 חל מפנה. גל אנטישמיות, שפרץ ברחבי העולם בכלל ובאירופה בפרט, זעזע, הזכיר נשכחות וזירז את טיפול מדינת ישראל בפושעי מלחמה נאציים. ב-5 בינואר 1960, בדיון שניזום על ידי ממשלת ישראל, הודיע ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, מעל בימת הכנסת, כי הטיל את משימת הטיפול בגילויי האנטישמיות על "אחד השירותים שלנו" (קרי המוסד) [ראה להלן, פרק שני].

* אדולף אייכמן – ראש מחלקת B IV4 – המדור לענייני יהודים – בגסטפו (המשטרה החשאית בגרמניה הנאצית) שהייתה ממונה על ביצוע "הפתרון הסופי" של יהודי אירופה, נלכד בארגנטינה בשנת 1960, הובא לישראל, נשפט בירושלים ונידון למוות. לאחר מותו פוזר אפרו בלב ים.

גל האנטישמיות דרבן לפעילות, ושנת 1960 הייתה לשנת מפנה בשני תחומים: האחד, בחשיבה הכוללת בכל הקשור לענישת פושעי מלחמה נאציים, והשני, ביצירת כלים ארגוניים לביצוע המשימה.

ביולי 1960 הוקמה במוסד יחידת "עמל" [ראה להלן, פרק שלישי]. הגדרת משימת היחידה הייתה – "טיפול בבעיות האנטישמיות, הנאו-נאציזם ופושעי המלחמה". בנושא פושעי המלחמה הנאציים הייתה יחידת "עמל" אמורה לעסוק –

"[ב]הכנת תיקים אישיים על פושעי המלחמה העיקריים שטרם נתפסו ושהיו בין רודפי היהודים [...] איסוף חומר, אימות הידיעות על מקום שהייתם, הימצאם והשלמת התיק המבצעי [...], הגשת הצעות לפעולה [...] בהתאם לצרכים". [ראה נספח ג']

מידע רב נאסף. רשימת הפושעים הנאציים המבוקשים, שהיו עדיין בחיים, שהחלה לצמוח, כמוזכר לעיל, עוד בשנות החמישים, עודכנה, ונעשתה עבודת הכנה רבה. ההתרשמות הסובייקטיבית של חלק מהאנשים ששירתו במוסד באותה תקופה, הייתה שהמוסד עסק יתר על המידה ב"טיפול" בנאצים (לעתים רבות וקרובות למדי לא הבחינו בין מעקב אחר גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם לבין "טיפול" במושעי מלחמה). בפועל, חלפו חמש שנים עד שב-23 בפברואר 1965, בעת שבראש המוסד עמד מאיר עמית* לכדו אנשי המוסד את הרברט צוקורס (HERBERT CUKURS), רוצח יהודי לטביה, באורוגוואי. בשונה ממקרה אייכמן, הוצא צוקורס להורג במקום על ידי אנשי המוסד. הייתה זו פעם ראשונה ואחרונה שהמוסד ביצע מבצע מעין זה (ראוי להעיר כי בשנת 1961 נעשה ניסיון כושל לפגוע באלואיס ברונר (ALOIS BRUNNER), מעוזריו של אייכמן, שישב בדמשק [ראה להלן, פרק רביעי]).

ב-31 בדצמבר 1968, הביא ראש המוסד, צבי זמיר** , לראש הממשלה, לוי אשכול, המלצה מנומקת, לפיה המוסד לא ימשיך לרדוף אחר פושעי מלחמה נאציים, למעט יוצאים מן הכלל, כגון מרטין בורמן (MARTIN BORMANN), מראשי ההנהגה הנאצית, שהיה גם ראש לשכתו ומזכירו של הפיהרר, אדולף היטלר, או יוזף מנגלה (JOSEF MENGELE), הרופא הראשי במחנה אושוויץ, מחנה ההשמדה הגדול ביותר, שהיה בשנים 1943-1945 האחראי על ביצוע ה"סלקציות"*** , על ניסויי הזוועה שבוצעו בו ועל רציחת מיליוני יהודים. ראש הממשלה אימץ את המלצת ראש המוסד, וכיוון שהממשלה מעולם לא קיבלה החלטה לרדוף אחרי פושעי מלחמה, לא היה על ראש הממשלה לפנות אליה לקבלת אישור על הפסקת המרדף. במשך תשע השנים הבאות (1969-1977), התנתק המוסד כמעט כליל מהעיסוק בנושא.

* מאיר עמית החליף את איסר הראל בתפקיד ראש המוסד ב-1 באפריל 1963.

** צבי זמיר החליף את מאיר עמית בתפקיד ראש המוסד ב-1 בספטמבר 1968.

*** "סלקציה" – הפרדה שנערכה בין אסירי המחנה שנשלחו להשמדה לאסירים שנשלחו לעבודות כפייה (ולהשמדה בשלב מאוחר יותר).

מצב זה השתנה בשנת 1977, עם היבחרו של מנחם בגין לראש ממשלה. לראשונה בתולדות מדינת ישראל התקבלה החלטת ממשלה רשמית, שהורתה למוסד לחדש את הטיפול בנושא פושעי המלחמה הנאציים. ראש המוסד, יצחק (חקה) חופי[♦], הבהיר לראש הממשלה החדש שמשאבי המוסד היו מוגבלים, ואם היה עליו להשקיע מאמצים רבים בפעילות רחבת היקף נגד הפושעים הנאציים, עלול היה הדבר לבוא על חשבון משימות אחרות שהיו אז חיוניות לביטחון ישראל. לאחר שראש הממשלה קיבל את עמדת המוסד, הוכנה רשימה מעודכנת ומצומצמת של פושעי מלחמה, שסומנו כיעדי ענישה של המוסד. רשימה זו הוצגה בפני מנחם בגין ואושרה על ידו [ראה להלן, פרק שישי]. בעקבות התפתחות זו החלה התארגנות מחדש, במסגרתה הוקמה, בשנת 1978, ביחידת "מצדה"^{♦♦}, מחלקה חדשה – "מסר" – שעליה הוטל לטפל בנושא [ראה להלן, פרק שישי].

בסוף שנות השבעים של המאה העשרים היו התיקים המבצעיים מוכנים, אך הביצוע נדחה פעם אחר פעם. ניסיון פיגוע יחיד, שני במספר, שבוצע בשנת 1980 נגד אלואיס ברונר, לא השיג את מטרתו. כאשר פתח ברונר את מעטפת הנפץ שנשלחה אליו, נפגעו אצבעות ידיו, אך הוא המשיך בחייו כסדרם [ראה לעיל ולהלן, פרק שישי].

בשנת 1980, לאחר קרוב לשלוש שנות פעילות, הועברה מחלקת "מסר" מיחידת "מצדה" ליחידת "ביצור"^{♦♦♦} ושולבה עם מחלקת "עמל" במחלקת "עמל-מסר" [ראה להלן, פרק שביעי]. שוב עודכנו תיקים למבצע ושוב הושקעה עבודה רבה ומאומצת באיתור, באיסוף מודיעין ובאימות לפני ביצוע הענישה – אך לא היה ביצוע. הסיבות שנתן לכך הדרג המחליט היו מדיניות ומבצעיות, אך לדעת אנשי מטה, שהיו מעוררים בנושא, הסיבה העיקרית הייתה חוסר נחישות. היו הסיבות אשר היו – ענישה לא הייתה.

המאמצים האחרונים כמעט במסגרת המרדף אחרי פושעי מלחמה נאציים הוקדשו לאיתורו של יוזף מנגלה. כאשר הסתבר, בשנת 1985, כי זה מצא את מותו, בתחילת שנת 1979, בטביעה בחופי ברזיל, היו במוסד כאלה שלא האמינו בכך, ועל כן המשיך המוסד להשקיע מאמצים באימות זיהוי הגופה שנמצאה בקבר בברזיל, כדי לוודא שאכן היא הייתה גופתו של "הרופא מאושוויץ".

גם הטבע עשה את שלו. חלק ממושעי המלחמה, שסומנו בתחילת שנות השמונים של המאה שעברה, היו קשישים כבר אז ומתו במשך השנים. המעטים שנותרו סיימו את חייהם בשלווה, בזקנה מופלגת.

♦ יצחק (חקה) חופי החליף את צבי זמיר בתפקיד ראש המוסד ב-1 ביולי 1974.

♦♦ "מצדה" – היחידה לתפקידים מיוחדים (היחידה המבצעית).

♦♦♦ "ביצור" – היחידה לסיוע לקהילות היהודיות ברחבי העולם, לשם שמירה על ביטחונן מול איומי טרור ופעילות אנטישמית, ולשם מילוט יהודים מארצות המצוקה.

מבוא
בטרם מדינה: תחילת המחשבה

"מחלקת החקירות" ב"סוכנות היהודית"

במהלך מלחמת העולם השנייה ניסה היישוב היהודי בארץ-ישראל לסייע למאמץ המלחמתי של "בעלות הברית" בהתאם לאפשרויותיו. אפשרויות אלה, אם בכלל היו קיימות, היו סמליות או מעטות, ובוודאי היו רחוקות מלהיות מכריעות. אחד מביטויי הסיוע היה בתחום המודיעין. בשנת 1944 הוקמה, בחסות המחלקה המדינית של "הסוכנות היהודית", מחלקת חקירות. תפקידה של המחלקה, ששכנה בחיפה, היה לתחקר את העולים שהגיעו ארצה דרך ארצות הבלקן.

מחלקת החקירות עבדה בשיתוף פעולה עם "שירות המודיעין של המזרח-התיכון" הבריטי ("MIDDLE EAST INTELLIGENCE SERVICE"), שהיה מעוניין להשיג מידע מודיעיני לצרכיו הוא, עבור כוחותיו באירופה. במקביל, עסקה מחלקת החקירות גם באספקת מידע מודיעיני, שהיה נחוץ לביצוע פעולות שונות של היישוב והמוסדות היהודיים, דוגמת תדרוך הצנחנים שנשלחו לסייע לקהילות היהודיות באזורי הכיבוש הגרמני באירופה, וכן באיסוף מידע על מה שהתרחש בקהילות אלה.

בשנת 1944 הצטרף אשר (ארתור) בן נתן למחלקה המדינית של "הסוכנות היהודית", ובאפריל אותה שנה הוצב במחלקת החקירות. באותה עת, ככל שסיום המלחמה קרב, פחת העניין של הבריטים במידע המודיעיני שסופק על ידי העולים שהגיעו מארצות הבלקן, אך מחלקת החקירות המשיכה בפעילותה, כיוון ש"הסוכנות היהודית" הייתה מעוניינת במידע על הקהילות היהודיות באירופה.

בריאיון שנערך עמו, בשנת 1977, ציין אשר בן-נתן, שלקראת סוף המלחמה הוא התחיל בפעילות חדשה: "אז התחלתי בפעולה אחרת לגמרי והיא חקירת עולים על פושעי מלחמה". לדבריו, הוא היה האדם הראשון בארץ שהכין תיקים על פושעי מלחמה נאציים, עוד בטרם הסתיימה מלחמת העולם השנייה. על פי עדותו, תיקים אלה נמסרו, מאוחר יותר, בקהיר, לנציגות ארגון O.S.S. (קודמו של ה-C.I.A.) האמריקאי. העברת התיקים נעשתה במסגרת הקשרים המודיעיניים שהיו ל"סוכנות היהודית" עם נציגי המודיעין האמריקאי. לא ברור אם המידע שהיה בהם תרם להעמדת פושעי מלחמה נאציים לדין.

♦ "הסוכנות היהודית" – ארגון משותף ל"הסתדרות הציונית" ולארגונים ואישים יהודיים לא ציוניים, שהוסמך לשמש כנציג העם היהודי כלפי ממשלת המנדט הבריטי בא"י. הוקם בשנת 1929. לאחר קום המדינה התמקדה פעולתו בטיפול בעלייה ובקליטה וכן בגיוס משאבי יהדות העולם למען מדינת ישראל.

♦ CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY – C.I.A. – שירות המודיעין האמריקאי.

OFFICE OF STRATEGIC SERVICES – O.S.S. – שמו הקודם של שירות המודיעין האמריקאי (במסגרת צבא ארה"ב, במתכונת הדומה לאמ"ן).

"הנוקמים" – "אלה שעשו מאתנו סבון לא ייתכן שיישאר נקיים"

לאחר שלמד את ממדי השואה, זועזע העם היהודי עמוקות והיה שרוי בהלם. בין הניצולים, וגם בין אלה שלא עברו את מוראות השואה, היו מי שחיפשו תגובה מיידית ודרשו לנקום בגרמנים בכלל וברוצחי היהודים בפרט. ביטוי מצמרר לכאב נתן שמעון אבידן, מפקד "המחלקה הגרמנית" של "הפלמ"ח"^{♦♦}, שאמר בטרם יצא עם אנשי מחלקתו למשימת הנקמה, "אלה שעשו מאתנו סבון – לא ייתכן שיישאר נקיים".

בנוסף לאנשי "המחלקה הגרמנית" פעלו באירופה מספר לא ידוע של קבוצות נוקמים נוספות. הפרטים המדויקים לגבי פעילותן לוקים בחסר, שכן המעורבים בפעולות הנקם שמרו על שתיקה, ורובם לקחו את סודם אלי קבר. עם זאת, במשך השנים דלפו מעט ידיעות על קבוצות אלה, ביניהן "קבוצת נוקמים" באוסטריה; חלק מאנשי הבריגדה היהודית שנקבעו על ידי ראשי החי"ל^{♦♦♦♦} לפעול באוסטריה ובגרמניה; וקבוצת לוחמים שאורגנה על ידי אבא קובנר^{♦♦♦♦}. העיקרון שהנחה את פעילותן של קבוצות אלה היה אחד: נקמה, נקמת העם שנרצח. בין הנוקמים היו שחיפשו מטרות נקודה – נאצים פעילים או אנשי אס-אס, שנטלו חלק פעיל ברדיפת היהודים ובהשמדתם. לאחרים – קבוצות של לוחמי גטאות ופרטיזנים, ששהו בגרמניה בטרם עלייתם לארץ – היו תכניות לנקמה המונית בעם הרוצחים כולו. את זאת תכננו לבצע באמצעות הרעלת לחם, הרעלת מקורות מים בעיר שלמה וכד'. תכניות אלה לא הגיעו לכלל מימוש, מסיבות שלא כאן המקום לפרטן.

שיטות העבודה של הקבוצות השונות, שביצעו נקמה נקודתית, היו דומות, גם אם לא זהות. הפעולה הייתה מבוססת על קבלת מידע על האדם שהיה חשוד כפושע נאצי, מעצרו, ביצוע "החקירה", הכנת "כתב האישום", קביעת "פסק הדין" וביצוע גזר הדין. גזר הדין, שתמיד היה מוות, בוצע בירייה, או בחניקה בעזרת חבל. הגופות הוסוו לעתים כמתאבדים שטבעו בנהרות, או כמי שנהרגו במהלך שוד. הכול בהתאם לאפשרויות הכיסוי.

לעתים הייתה הפרדה בין "הרשות השופטת" לבין "הרשות המבצעת" – קבוצה אחת גזרה את הדין ואחרת הוציאה אותו לפועל. ידוע גם על גזרי דין שבוצעו על ידי חיילים מהבריגדה היהודית, שהיו תחת פיקוד בריטי, בעודם במדים. במקרים אלה הפעילות בוצעה בכיסוי בריטי, והנוקמים השתמשו בסמלי יחידות בריטיות שונות, ולא בסמל הבריגדה היהודית.

♦♦ פלמ"ח – פלוגות מחץ – פלוגות הקבע של ארגון "ההגנה" (1941-1948); "המחלקה הגרמנית" – מחלקה בפלמ"ח שהורכבה מיוצאי ארצות אירופה. משימתה הייתה פעולות מעבר לקווי האויב באירופה בעת מלחמת העולם השנייה.

♦♦♦ הבריגדה – חטיבת חיילים יהודיים מא"י (חי"ל – חטיבה יהודית לוחמת) שפעלה במלחמת העולם השנייה במסגרת הצבא הבריטי.

♦♦♦ משורר, ממפקדי המרד בגטו וילנה ומפקד פרטיזנים, שחווה את כל מוראות השואה (על אבא קובנר וקבוצתו ראה: דינה פורת, "מעבר לגשמי, פרשת חייו של אבא קובנר", הוצ' עם עובד ו"יד ושם", תל-אביב, 2000).

האם ידעו הבריטים על פעילות זו והעלימו עין? קשה להאמין שלא ידעו כלל. כמה מאות נאצים חוסלו על ידי אנשי הבריגדה, אשר רק לאחר שנים רבות חשפו את פעילותם זו. עשרות פושעים נאציים, ואולי יותר, חוסלו על ידי קבוצות נוקמים אחרות. עם זאת, היו מבין הנוקמים כאלה שטענו, כעבור שנים, וחזרו על כך בראיונות המעטים שנתנו, כי בדיעבד חשבו שעשו מעט מדי, כי לא יכלו לעשות יותר.

"המדינה שבדרך" – עמדת הנהגת היישוב

האם תודעת הנקמה הייתה גם נחלת הנהגה של החברה היישובית שלפני קום המדינה, או, כפי שניתן להתרשם, הייתה רק יזמה מקומית של דרגי ביניים, אשר קיבלה, אולי, את ברכתה השקטה של הנהגת היישוב? מסתבר, שהנהגת היישוב והמוסדות הלאומיים בארץ-ישראל הקדישה, לאחר מלחמת העולם השנייה, תשומת לב מעטה לעבר הקרוב כל כך של שואת יהודי אירופה ולשאלת ענישתם של פושעי מלחמה נאציים.

הנהגת היישוב היהודי באותה תקופה הייתה עסוקה ב"הווה" – במאבק נגד השלטון הבריטי בארץ ישראל, והייתה שקועה ב"עתיד" – בהכנות להקמת מדינה יהודית עצמאית לעם היהודי. ענישת פושעי מלחמה נאציים בוודאי שלא הייתה בראש סדר העדיפויות של הנהגה זו. יש להביא בחשבון גם את העובדה שגם לו רצתה הנהגת היישוב, היא לא יכלה לטפל בענישה מעבר ל"פסקי הדין" וגזרי הדין, שהוצאו לפועל בידי אותם בודדים מקרב לוחמי הבריגדה, או בידי אנשי הקבוצות האחרות שהוזכרו.

הגוף שעסק אז בענישת פושעי מלחמה היה בית הדין הבין-לאומי שהוקם בנירנברג על ידי "בנות הברית". בית דין זה שפט רק אחוז מזערי מהפושעים הנאציים, את גדולי הפושעים שנתפסו*. הוא לא שפט את רוב הפושעים שהיו אחראים במישרין או בעקיפין, לרצח העם היהודי, ורבים מהם הצליחו לחמוק ממשפט ומענישה.

* מבין אלה שהובאו בפני בית הדין הבין-לאומי בנירנברג היו שנידונו למוות והוצאו להורג. האחרים נידונו לתקופות מאסר ארוכות או קצרות, וזכו להשתחרר ולמות כאנשים חופשיים.

פרק ראשון אחריותה של מדינת ישראל

חקיקה ואיסוף מידע

ב-1 באוגוסט 1950 התקבל בכנסת ישראל "חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם" [ראה נספח א], אשר "העניק למדינה מעמד של תובעת בשם בני העם היהודי על הפשעים שביצעו נגדם". בחקיקת חוק זה, שאפשר להעמיד לדין פושעים נאציים במדינת ישראל, ביטאה הכנסת את תחושת החוב המוסרי שחשה מדינת ישראל, כנציגתו של העם היהודי לדורותיו וכמיישמת את עצמאותו הלאומית והריבונית המתחדשת, כלפי שליש מבניו שנרצחו בשואה.

בשנים הראשונות לקיומה הייתה מדינת ישראל נתונה תחת איום קיומי מצד שכנותיה הערביות. מצד שני, היו אלה שנים של קליטת עלייה אדירת ממדים – עליית שארית הפליטה מאירופה ועליית המונים מארצות האסלאם. אלה היו שנים בהן מדינת ישראל לא עסקה בנושא ענישת פושעי המלחמה שהיו אחראים לרצח העם היהודי באירופה. ראשית המפנה, הן במודעות והן בכוונת הענישה, התחוללה, לדברי איסר הראל, בשנת 1952.

באותה שנה מונה איסר הראל לראש המוסד*. לדבריו, הוא התלבט באשר לאחריותה של המדינה היהודית למלא "את חובתה המוסרית וההיסטורית כלפי המיליונים שנכחדו על ידי חיית הטרף הנאצית".

הראל שאל את עצמו:

"האם תתחמק ישראל מחובתה לגאול את דמם השפוך [של הקורבנות] ולנקום את מותם מידי רוצחיהם, הפושעים הנאציים?"

בריאיון עמו סיפר הראל כי כאשר מונה לתפקיד ראש המוסד, "הייתה אחת ההחלטות שלי לייעד את המוסד לפעול נגד פושעי מלחמה נאציים, כאלה שנשאו באחריות לרצח". החלטת יסוד זו של ראש המוסד השני, התייחסה למטרה הבסיסית: להביא למשפט פושעי מלחמה נאציים, שהיו עדיין בחיים, באותה תקופה, ולא נתנו את הדין על אחריותם לרצח יהדות אירופה. בדרך זו רצה הראל להנחיל את סיפור "הפתרון הסופי" לדורות הבאים ולקבץ אותו בתודעה ההיסטורית.

לדברי הראל, לא הייתה כל הנחיה או החלטה של הממשלה, או של ראש הממשלה, לגבי פעילות המוסד בעניין הפושעים הנאציים. היזמה הייתה שלו. ראשי הממשלה שעמם עבד, שמעו מפיו את הצעותיו ואישרו אותן. איסר הראל הבהיר כי לא הכיר מסמכים, התכתבויות, או סיכומים בעניין זה: "שיטת העבודה שלי עם בן-גוריון לא הייתה בצורה של התכתבות, ולא נעשו שום סיכומים. בן-גוריון היה מסכם סיכומים ביומנו". עם זאת, הבהיר הראל, שהכוונה הייתה להביא למשפט בישראל אך ורק את בכירי הפושעים שהיו אחראים לרצח יהדות אירופה, ומעולם לא עלתה המחשבה שמדינת ישראל תיטול על עצמה את הטיפול

* איסר הראל החליף, ב-1 בספטמבר 1952, את ראובן שילוח, שהיה ראש המוסד הראשון (מ-13 בדצמבר 1949).

בכלל בעיית הפושעים הנאציים שהצליחו להימלט מהעמדה לדין. במועד מאוחר יותר העיר איסר הראל:

"היינו קטנים, עם אמצעים דלים מאוד, אלא להשקפתי, האחריות להביא לדין צדק את הפושעים הנאציים, הייתה והינה של החברה האנושית כולה ושל המדינות הדמוקרטיות בעולם. אני התכוונתי לטפל אך ורק בפושעים שנושאים באחריות ישירה לרצח ששת המיליונים של יהודי אירופה".

לדברי הראל כוונתו הייתה לשני פושעים נאציים מרכזיים: אדולף אייכמן ויוזף מנגלה.

כוונתו אלה של איסר הראל הובאו בפני ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, וקיבלו את אישורו. כאשר התפטר בן-גוריון מראשות הממשלה, בתחילת שנת 1954, ובמקומו בא משה שרת, הוצג הנושא גם בפני ראש הממשלה החדש, ואף הוא אישר את תכניתו של ראש המוסד. משמעות המילה "לטפל", לפי השקפת עולמו של הראל, כפי שעולה מעדותו ומרשימותיו, הייתה חד-משמעית – לתפוס את הפושעים הנאציים ולהעמידם לדין במדינת ישראל. תפיסת עולם זו באה לידי ביטוי בלכידתו של אדולף אייכמן, בהבאתו לישראל, ובהעמדתו למשפט, שבמהלכו נפרסו כל מוראות השואה.

בשנת 1997, ארבעים וחמש שנה מאוחר יותר, כאשר איסר הראל התבקש לדון בסוגיית ההקפדה על ההעמדה לדין, הוא דבק בעמדתו, שלא השתנתה במשך השנים, ואף הדגיש: "בן-גוריון אמר לי בעניין אייכמן – אני מרשה לך, בתנאי שתביא אותו חי". הראל התבקש להציג למפרע את עמדתו בדבר אפשרות איתור הפושע יוזף מנגלה, מבלי שניתן היה להביאו למשפט בישראל. עמדתו הבסיסית לא השתנתה: "העיקרון היה להביאו למשפט. אולם אם אי אפשר היה להביאו למשפט, הייתי מסכים לטיפול אחר".

הנכונות העקרונית לטפל בפושעי מלחמה נאציים, כפי שהציג זאת איסר הראל בראיונות מאוחרים, לא מצאה את ביטויה בפעילות המוסד. בשנים הראשונות לקיום המדינה, כלומר, במהלך שנות החמישים של המאה הקודמת, התרכזו מאמצי המוסד, כפי שאישר ראש המוסד דאז, בנושאים עכשוויים. עם זאת, מדי פעם הגיעו ידיעות על פושע מלחמה זה או אחר, שנמצא במקום פלוני או אלמוני. שני השמות הבולטים היו אדולף אייכמן ויוזף מנגלה, אך לצדם הופיעו גם שמות של נאצים "חשובים" אחרים, ביניהם מרטין בורמן [ראה לעיל, פרק ההקדמה], היינריך מילר * (HEINRICH MULLER, יוהאן פון-לירס (JOHAN VON LEERS) ** ואלואיס ברונר [ראה לעיל, פרק ההקדמה]. כן הגיעו למוסד ידיעות על פושעים נאציים נוספים, שהיו פזורים בעיקר בדרום-אמריקה, אך גם במקומות אחרים בעולם. ידיעות אלה רוכזו ותויקו בקפידה, אולם, כאמור, לא הושקעו מאמצים שעשויים היו להביא ללכידת פושעים אלה.

* היינריך מילר – ראש הגסטפו.

** יוהאן פון-לירס – נאצי שנמלט לאחר המלחמה לארגנטינה והתפרסם שם בכתיבת מאמרים עיתונאיים אנטי-יהודיים. בשנת 1956 הגיע למצרים והמשיך שם בכתיבת מאמרי שטנה על היהודים.

האם חוסר היכולת להשקיע משאבים רבים במצוד אחר פושעי המלחמה הביא את ראש המוסד להחלטה לטפל רק בשני הפושעים שהוגדרו כאחראים העיקריים לרצח העם היהודי באירופה? בשנת 1997 אמר איסר הראל:

"היו ידועים לנו גם פושעים נאציים אחרים, כמו צוקורס וברונר ואחרים. לא חיפשנו אותם. מבחינתנו הם היו בדרגה שנייה. חשבנו שאם נתפוס ונביא למשפט את העיקריים (אייכמן ומנגלה) זה יכסה את הפן ההיסטורי".

לדעתו של הראל, "משפטים נגד אייכמן ומנגלה יכולים [היו] להשפיע נגד תחיית הנאציזם".

תמיד עשויה להישאל השאלה – האם העמדה המתוארת לעיל מבטאת נאמנה את ההחלטה שהתקבלה אז, או שזו עמדה שאומצה על ידי הראל בדיעבד, שנים רבות מאוחר יותר? מאחר שמדובר בעמדות ובהחלטות שהתקבלו בשנים הראשונות לקיום המדינה והמוסד, בתקופה שלא התאפיינה בתהליך קבלת החלטות מסודר ומתועד, לא נותר לנו אלא להישען על עדויות של בעלי הדבר, שניתנו לאחר שנים.

עדות כזו, שונה מעמדתו של איסר הראל באשר למרדף אחר פושעי מלחמה נאציים, היא עדותו של צבי אהרוני, שהובאה על ידי גד שימרון בספרו על המוסד. אהרוני, שהיה אחד ממפקדי המבצע לכידת אייכמן והיה מעורה מאוד, לפני ולפנים, בנושא המרדף אחר הפושעים הנאציים, התקומם, על פי הספר, נגד " [ה] אגדה על מרדף בלתי פוסק של 15 שנה אחרי פושעי מלחמה נאציים בכל רחבי העולם". "לצערנו" – מצוטט צבי אהרוני – "זה סילוף האמת".

האם ניתן לומר שהעיסוק בפושעי מלחמה נאציים בעשור הראשון למדינת ישראל ולפעילות המוסד, לקה בחסר? מחד גיסא, הייתה התעניינות בנושא: נאספו ידיעות, לעתים באקראי, אך גם כתוצאה של יזמה מכוונת והפעלת מקורות. מאידך גיסא, לאחר איסוף הידיעות ותיוקן, לא היה לתהליך המשך ולא נעשה דבר. הייתה אפוא, באותן שנים, תכונה רבה סביב פושעי המלחמה הנאציים, אך העשייה המודיעינית לא תורגמה לכלל מבצעים. כל זאת עד סוף שנות החמישים של המאה העשרים.

המפנה בשנת 1959 – התפרצות גל אנטישמיות – גל חולף או מגמה?

האנטישמיות לא פסקה מעולם. ייתכן שמיד לאחר סיום מלחמת העולם השנייה הצטמצמו ממדיה באירופה, אך היא המשיכה להתקיים גם שם וגם ביתר חלקי העולם. התופעה בלטה גם בחלק ממדינות דרום-אמריקה, בהן הייתה אנטישמיות מסורתית חזקה, שנבעה ממעמדה האיתן של הכנסייה הקתולית שם. בכמה ממדינות אלה מצאו פושעי מלחמה נאציים מקלט לאחר מלחמת העולם השנייה.

בשלהי שנת 1959 חלה עלייה ניכרת בפעילות גורמים אנטישמיים בעולם. מספר התופעות האנטישמיות, באותה שנה, היה הגדול ביותר מאז סיום מלחמת העולם השנייה. גל האנטישמיות פרץ ללא סיבה ברורה שנראתה לעין והגיע לשיאו בסוף חודש דצמבר. בתקופה שבין אמצע דצמבר 1959 לאמצע ינואר 1960 נמנו 500 אירועים אנטישמיים במאתיים וארבעים מקומות, בשלושים וארבע ארצות.

רובו הגדול של גל ארס זה בא לידי ביטוי מילולי ותעמולתי: צלבי קרס, סיסמאות אנטישמיות ודברי נאצה הופיעו במקומות שונים, כולל באתרים יהודיים, כמו מוסדות קהילתיים ובתי קברות. כן היו גם פעולות אלימות, כגון ניתוח מצבות בבתי קברות יהודיים, פגיעות במוסדות יהודיים ובבתי כנסת והשלכת פצצות זפת ובקבוקי מולוטוב על יעדים יהודיים.

גל האנטישמיות העצים את זכר השואה, שהיה עדיין טרי בקרב היהודים, והזכיר את מה שקרה לעם כשני עשורים קודם לכן. העובדה, שראשיתו של גל האנטישמיות הייתה בגרמניה, גרמה לזיכרון היהודי הקולקטיבי להתמקד שוב באירועי שנות השלושים, שנות עליית הנאצים לשלטון. תחושת המועקה אף גברה נוכח העובדה שהפעם התפשט גל האנטישמיות לעשרות מדינות סביב כדור הארץ, כולל דמוקרטיות מבוססות כמו בריטניה וארה"ב.

בישראל, ובאמצעות שליחי המוסד גם בחו"ל, נבדקו השאלות המטרידות: האם גל האנטישמיות היה רצף מקרי של אירועים, שכל אחד מהם היה מקור השראה לפעילות אנטישמית נוספת, או שהתקיים מרכז ניאו-נאצי כלשהו, שקיבל החלטות לביצוע פעילות אנטישמית בכל מקום על פני כדור הארץ בו הייתה קהילה יהודית? האם שוב נשקפה סכנה פיזית לקהילות יהודיות בעולם? האם היה זה גל חולף, או סימנים שבישרו את תחייתו של הנאציזם?

לשאלות אלה לא נמצאו תשובות מיידיות, אך הן עוררו דאגה הן בקרב הקהילות היהודיות בעולם והן במדינת ישראל. ישראל לא הסתפקה בהבעת דאגה. הצורך לחפש פתרונות למצב שהחמיר הביא, בסוף שנת 1959, למפנה בהתייחסותה של מדינת ישראל לגילויי האנטישמיות כלפי יהודי התפוצות. לקהילות היהודיות, במדינות בהן נצפתה סכנה לביטחונם ולכבודם של היהודים, החלה ישראל לספק אמצעים להגנה עצמית, ואף סייעה בארגון הנוער היהודי שם למטרה זו.

פרק שני תחילת מעורבות המוסד

משימת "אנטישמיות" מוטלת על המוסד

ב-5 בינואר 1960 יזמה ממשלת ישראל דיון במליאת הכנסת, במגמה ברורה לאשר את מחויבותה של מדינת ישראל לדאוג להגנה על חייהם של יהודי התפוצות, על כבודם ועל רכושם, ולפעול לאיתור גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם. במסגרת דיון זה עלה ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, על הדוכן, מסר לכנסת על החלטת הממשלה לראות בכך את תפקידה והודיע:

"הטלנו על אחד השירותים שלנו, שיש לו האמצעים לכך, לברר בארצות שונות באירופה ובאמריקה – לא נגיע עד הונג-קונג, שגם לשם הגיעו הדברים האלה – אבל בארצות אירופה ואמריקה, אם יש ארגון בין-לאומי אשר ידו בדבר הזה, שנתגלה פתאום ביותר מעשרים וחמש ארצות ובשלוש יבשות. אם יעלה בידי השירות הזה לגלות את שורש הדבר, אינני יכול להבטיח מראש, אבל עושים מאמצים כדי לגלותו."

הודעתו של בן-גוריון בכנסת הייתה מיוחדת וייחודית. ראש הממשלה מצא לנכון להודיע בפומבי מעל בימת בית הנבחרים על הטלת משימה על "אחד השירותים שלנו", קרי: המוסד. כמובן שלא הייתה זו המשימה הראשונה שהטיל ראש הממשלה על המוסד, אך ההודעה הפומבית התריגה, בכנסת, העניקה לה חשיבות מיוחדת. החלטת הממשלה הועברה בצינורות המקובלים לדרגי הביצוע, ובהמשך קיבלה ביטוי הולם בפעילות דרגי המטה והשטח במוסד.

ראש המוסד באותה תקופה, איסר הראל, העיד בדרכו שלו:

"נטלתי על עצמי והטלתי על המוסד לרדת לחקר העניין – האם זו מגיפה חולפת, או האם קיים מרכז נאצי המושך בחוטים ומפעיל את ארגונו ואנשיו בכל רחבי תבל."

ב-8 בינואר 1960 יצאה הוראה ראשונה מהמטה לשלוחות יחידת "הצומת"[♦]. המשימה הייתה איסוף ידיעות בנושא אנטישמיות. ראש יחידת "הצומת" דאז, מרדכי אלמוג, הפנה את המברק לארבעה ראשי שלוחות באירופה והבהיר כי מדובר בהנחיית ממשלה שמטרתה: *"לבצע חקירות ובעקבותיהן מחקר שיצביע על מקור אמיתותם ודרך פעולתם של העוסקים בכך, במידה ואפשר לראות בזה יד אחת"* [ראה בעמוד הבא, צילום המסמך].

העובדה, שראש יחידת "הצומת" הוציא את המברק ביום שישי וביקש לקבל, מכל ראש שלוחה, תכנית פעולה ראשונה כבר ביום ראשון, עד לשעה 18:00, מצביעה על מידת הרצינות, החשיבות והדחיפות בה התייחסו במטה המוסד למשימה.

[♦] "הצומת" - היחידה לאיסוף יומינט בחו"ל.

מברק ראש יחידת "הצומת" לשלוחות באירופה (8.1.60)

כרטיס תוועת תיק

סימל: _____

שם: _____

תאריך		שם המקבל	תאריך		שם המקבל
המסירה	ההחזרה		המסירה	ההחזרה	
1.1.60					

סימל: _____

(200)

1. אחרי קום וחילוים האנטיסמיים שבאו לידי ביטוי לאחרונה בארצות
 אלה, תשונה מניעו את סוסרות מסלחנו לבצע תקידוח ובעקבותיהן
 תחנה לייצוף על סקור, אסיהוחם ודרך מעולחם של הפוסקים בכך במידה ואם
 לראות בזה יד אחת.

2. משימה לביצוע התקידוח חוסלה על אסמל לכלוחחיו.
 אנכט מחבקים להעביר אלי עד יום הראשון 10.1 טעא 1800 הצעה חכניה
 וקסונה לפעולה בארץ שלכם.

3. חוכלו להביא בחשבון הקצנה כש יום סיוחה לנוסא זה סחאפטר לכם
 חודרה אנשים לחוגים חסודים, נסיהח וחלומים אחרים.

4. רצוי להחבט על סקודוח ואנשים שאינם מוסקלים כיום יכירוח במסורה
 שלכם בכדי לא להפריע לכם בביצוע מסיסוחים הרגיליח.

5. מהקט לרון במרסי המכניה חוך כדי סיוור הנוכחי ולהעביר
 הצענה מונכסוח יוחר.

./

הגדרת מטרות מבצע "אנטישמיות" (13.1.60)

דף מס' _____
העמק מס' _____
מחוז _____

י"ג טבת תש"ך
13 ינו 1960

3757-331

אלו

הנדון: מבצע

1. החומרות האנטישמיות שבאו לידי ביטוי לאחרונה בארצות שונות הניעו את הגורמים הקובעים לחליט על ביצוע
 - א. הקירוח איכותיות
 - ב. מחקר מקיף.
 הכוונה היא למבצע ארוך-טווח שייבטח גם לאחר סוף גל האנטישמיות הנוכחי.
2. ביצוע 1 א' דלעיל הוסל על המפעל ללוחותיו.
3. המטרה היא להגביר מכסימם אינפורמציה נוכחמת על-
 - טמות הארגונים הנאציים הפעילים
 - טמות ופרטים אישיים ול המנהיגים לדרגיהם הגבוהה ואל המברית מן המורה.
 - טימות ודרכי פעולה (מוסדות מנהל, הנועה נוער, בטאונים, כנסים וכו').
 - קשרים עם ארגוני מקבילים או עם ארגון-גג בארצות החרות - עם מי וכיצד.
 - המראה מוקדמת על פעולות מ וכונות.
4. המטרה - כמקובל בעבודתנו לכיסוי היעדי. הכ דיג - לרכות וברא וראוונה החדרות וכן החקירה הטיבות ורכיכות במידת האפשר, רצוי להתבסס על כוונות וקשרים אינו כוטעלים כיוון יירוח ע"י הסניפים כדי ללא להפריע במיצוע המ יסות הקיימות. ייוחד הקצוב לצורך חלופי לטעורות, נסיעות וכו"ב.
5. כטלב ראטון - אנא
 - א. עטרו בקטר עם מעונותינו וכן הקהילות היהודיות בעקבותיהם, קבלו כהה מכסימור רטי. על היעדי. כמפורט בטעוף 3 דלעיל ודנוחו לפטה.
 - ב. העבירו לפטה הצעוהיכט לטעולה. (הכניעות המחוטאית ע"י הכועד יעבירו העמק לז"אכ).

ב ב ר כ ה,

331 ביותר

העתק המברק הופץ גם לראש "מוקד הצומת" באירופה, שמואל טולדנו, שהתבקש גם הוא לעיין בפרטי התכניות, שיגישו ראשי השלוחות, ולהעביר הצעות מגובשות יותר. זו הייתה ההתחלה. מספר ימים לאחר מכן, ב-13 בינואר 1960, הופץ תוכן משימת "אנטישמיות" במכתב גם לשלוחות נוספות של "הצומת". במכתב זה הופיעו פרטים רבים יותר שנגעו למשימה, שנקראה "מבצע אנטישמיות". הנמענים התבקשו להשיג ידיעות בנושאים הבאים:

- א. שמות הארגונים הנאציים הפעילים;
- ב. שמות ופרטים אישיים של מנהיגי הארגונים, לדרגיהם השונים, ושל החברים מן השורה;
- ג. שיטות ודרכי פעולה (מוסדות משנה, תנועות נוער, ביטאונים, כנסים וכו');;
- ד. קשרים עם ארגונים מקבילים בארצות אחרות, או עם ארגון גג;
- ה. התרעה מוקדמת על פעולות מתוכננות [ראה בעמוד הקודם, צילום המסמך].

יש לציין כי במטלות משימה זו, שכוונו כלפי אישים וארגונים שפעלו אז, לא נכללה פעילות כנגד פושעי מלחמה נאציים מתקופת מלחמת העולם השנייה [ראה להלן]. גם מברק המטה מ-8 בינואר 1960, וגם מכתב המטה מ-13 בינואר 1960, עסקו רק בגילויי האנטישמיות ובניאו-נאציזם של אותה עת, כלומר, בתופעות של מה שנקרא "גל האנטישמיות". במסמכים הללו לא הוזכרו כלל פושעי מלחמה נאציים, וממילא גם לא הייתה בהם התייחסות לנושא ענישת פושעי מלחמה. בבירור נראית כאן כוונה לעסוק רק בהווה, כלומר, בסכנה המוחשית שנשקפה אז לקהילות הפזורה היהודית ברחבי תבל, אשר מדינת ישראל לקחה על עצמה את האחריות על הגנתן.

זה היה המצב בתחילת מעורבות המוסד בפעילות בנושא גילויי האנטישמיות. בהמשך הגיע המוסד למסקנה שלא הייתה יד אחת, או ארגון עולמי, שכיוונו את הפעילות האנטי-יהודית. למרות זאת, איתור גילויי אנטישמיות הוגדר כמשימה, והמוסד עתיד היה לעסוק בה במסגרת יחידה מיוחדת שהוקמה למטרה זו. שמה של היחידה שהוקמה – "עמל" – נגזר מקיצור המלה עמלק. יחידה זו עתידה הייתה לעסוק, בנוסף לנושאי משימת "אנטישמיות", גם בנושא פושעי המלחמה הנאציים.

התמודדות ראשונית עם משימת "אנטישמיות"

משימת "אנטישמיות" הוטלה על המוסד מתוך תחושה חזקה מאוד של דחיפות אמיתית, שהנה הנאציזם שוב הרים את ראשו. המשימה הייתה מסוג חדש לגמרי. בהיעדר גורם אחר במוסד שיכול היה להתמודד עמה בשטח, הטילה הנהלת המוסד את המשימה על יחידת "הצומת", ששלוחותיה בשטח יועדו להיות חיל החלוץ לביצועה. כאשר הוטלה על יחידה זו משימת כיסוי הפעילות האנטישמית והניאו-נאצית, היה עליה להיערך לכך במיוחד, והשלוחות, שהבינו את חשיבות המשימה החדשה, נהגו בהתאם.

עד אז פעל המוסד במאתר* הערבי, שבארצות שבהן היו ממוקמות השלוחות, היה מצומצם בהיקפו. במשך הזמן הצליחו קצ"א** המוסד להכירו היכרות מעמיקה למדי. המאתר החדש, בו צריך היה לפעול לביצוע משימת "אנטישמיות", היה רב-ממדי, מפורז בעשרות מדינות על פני כל יבשות תבל, וכלל אלפי, ואולי אף רבבות, קבוצות, ארגונים ואנשים בודדים, אנטישמים וניאו-נאצים, שהחידק האנטישמי קיין עמוק בדמם. מאתר זה לא היה מוכר, והיה צורך להתחיל ללמוד אותו מבראשית.

על שלוחות "הצומת" הוטלה משימה כבדה, שכללה, כמפורט לעיל, איתור שמות ארגונים, לימוד שיטות ודרכי פעולה של היריב החדש, איסוף שמות ופרטים אישיים של המנהיגים, בדיקת קשרים בין ארגונים מקבילים במקומות שונים וכמובן, התרעה על כוונות לפעולה ועל פגיעות מתוכננות ביעדים יהודיים. בשלב זה עדיין הוטלו המשימות, כאמור, על שלוחות "הצומת", אך האחריות במטה על נושא האנטישמיות והניאו-נאציזם, הוטלה על סגן ראש "תבל", שלמה כהן-אברבנאל, כמשימה אישית, שלא הייתה קשורה לתפקידו באותה עת.

כעבור קצת יותר מחודש מאז הוטלה המשימה, ב-18 בפברואר 1960, קיבל כהן-אברבנאל דו"ח שהוכן על ידי מטה יחידת "הצומת", ובו סיכום מפורט של תוצאות הפעילות בשלוחות השונות. הפעילות העיקרית ותשומת הלב המרבית הופנו לשתי המדינות בעלות המשטר הנאצי לשעבר: גרמניה*** ואוסטריה.

בדיווח מסכם זה השתמש שלמה כהן-אברבנאל כחומר רקע בביקורו, בתחילת מרס 1960, בחלק משלוחות "הצומת" באירופה. ביקוריו בארצות אלה ופגישותיו עם ראשי השלוחות וקציני האיסוף שם הוקדשו, בעיקר, להכוונה ולקביעת היעדים, כלומר: להצבעה על הארגונים והקבוצות אשר מתוכם נדרשו הקצ"אים לגייס מקורות, או לתוכם היה צורך להחדיר סוכנים, שימשו כמקורות לאיסוף הידיעות שנדרשו בנושא "אנטישמיות".

נראה שעיקר מטרתו של שלמה כהן-אברבנאל הייתה להטמיע את משימת "אנטישמיות" בתודעת השלוחות כנושא קבע, היות שגם אם שכך בינתיים גל האנטישמיות, היה חשש שהוא עלול להתעורר מחדש ולאיים על העם היהודי בתפוצות. שלמה כהן-אברבנאל ניסה להדגיש בפני אנשי השלוחות, שנושא זה חשוב היה לא פחות משאר הנושאים שהוטלו עליהם.

התגובה בשלוחות למשימת "אנטישמיות"

אנשי שלוחות "הצומת" באירופה שקיבלו את משימת "אנטישמיות", הבינו את חשיבות הנושא, אך ידעו גם כי נושא זה עלול היה להסיט אותם ממשימתם העיקרית. משימה זו לא

* מאתר – מקום, או ציבור, בו מצויים אנשים מתאימים לשמש סוכנים של ארגון חשאי.

** קצ"א – קצין איסוף.

*** בשנים בהן עוסק הספר היו שתי מדינות בשם גרמניה: גרמניה המערבית וגרמניה המזרחית. בכל מקום בו מוזכרת גרמניה – הכוונה לגרמניה המערבית.

התאימה למכלול המשימות הרגילות של השלוחות, שנבנו ואוישו בהתאם לצרכים השוטפים בכל מקום ומקום. עובדי שלוחות "הצומת" באירופה ביצעו את המשימה החדשה ככל שיכלו, אך הם נתקלו בשתי בעיות עליהן התלוננו: העדר הכוונה רציפה (מעבר להכוונה הראשונית שניתנה במרס 1960 על ידי שלמה כהן-אברבנאל) והעדר משוב.

כחודשיים לאחר קבלת משימת "אנטישמיות", כתב ס', ראש אחת משלוחות "הצומת" באירופה, למטה:

"מרגע שקיבלנו את המשימה גם אנחנו ייחסנו לה חשיבות כמו [...] לכל משימה המוטלת על הסניף על ידי המטה. מאז שהוטלה עלינו המשימה העברנו חומר רב למטה, אולם עד כה לא קיבלנו כל הערה, או תגובה, על החומר".

עובדה זו ודומות לה מצביעות, ללא ספק, על העדר עבודת מטה מתאימה לנושא האמור במחצית הראשונה של שנת 1960.

לכידת אייכמן - שיקולים טרם לכידתו

כל האמור לעיל מתגמד בהשוואה להצלחה האדירה של המוסד בלכידת אדולף אייכמן. מבצע לכידה זה, שהחל לרקום עור וגידים במחצית השנייה של שנת 1959, התבצע במאי 1960, אולם מידע מוקדם על אייכמן הגיע למוסד כבר במחצית השנייה של שנות החמישים של המאה שעברה. הידיעות שהגיעו אז לא היו מושלמות, והיו ביניהן גם כאלה שהיו חסרות שחר, אך הטבעת סביב אייכמן הלכה והתהדקה. בחודשים הראשונים של שנת 1960, כאשר שלוחות "הצומת" קיבלו עליהן את משימת "אנטישמיות" – הרחק מאירופה, בארגנטינה שבדרום-אמריקה, התנהל המבצע החשוב ביותר שבוצע אי פעם נגד פושעי מלחמה בכלל ועל ידי מדינת ישראל בפרט – מבצע לכידתו של אדולף אייכמן. אין ספק, כי אייכמן, בשל התפקיד שמילא בגרמניה הנאצית ובשל אחריותו על "הפתרון הסופי", קרי: השמדת יהדות אירופה, היה יעד ראשון במעלה של מדינת ישראל במרדף אחרי פושעי המלחמה הנאציים.

מדוע נרתם המוסד למבצע זה דווקא בחודשים הראשונים של שנת 1960? לדעת צבי אהרוני, המרדף אחרי אייכמן נדחה עד אז בגלל משימות דחופות יותר, ולדעת כותב טורים אלו, עלייתו המחודשת של גל האנטישמיות באירופה היא שהפנתה את זרקור התעניינות המוסד לכיוונו של אדולף אייכמן, שכאמור, מידע חלקי עליו כבר היה בידיו. על סמך מידע זה, החל צבי אהרוני בחיפושים, עד שאיתרו.

מכל מקום, המקור לידיעות על הימצאו של אייכמן, בארגנטינה, כולל כתובתו, היה הרמן לותר (HERMAN LOTHAR), יהודי למחצה, שהיה כלוא במחנה ריכוז עד שנת 1936, היגר לארגנטינה בשנת 1939 ועבד שם כעורך דין. הרמן ניהל את חייו בארגנטינה כגרמני, והוא, אשתו ובתו נחשבו, על ידי אנשי סביבתם בארגנטינה, כגרמנים לכל דבר. הרמן לותר, שאיבד את משפחתו היהודית המורחבת במחנה הריכוז, ביקש דבר אחד – נקמה.

חשדו של לותר, שהתעורר כמה שנים קודם לכן, התעורר בזכות בתו, סילביה (SILVIA). בעת שהתגוררה המשפחה בבואנוס-איירס הכירה הבת, במסגרת קשרים חברתיים טבעיים שנוצרו

בין מהגרים צעירים מאותו מוצא, בחור בשם ניקולס (NICOLAS). למרבה הפליאה, בניגוד לאביו, שאימץ לעצמו שם כיסוי – "ריקרדו קלמנט" (RICARDO CLEMENT)*, נשא ניקולס, באופן רשמי, את שם המשפחה אייכמן.

בעקבות המידע של הרמן לותר, שנמסר למוסד על ידי פריץ באואר (FRITZ BAUER), יהודי ששימש התובע הכללי של מדינת הסן בגרמניה, התקיימה, בתחילת 1958, פגישה בין שליח המוסד, א', לבין לותר. א' הסדיר את המשך הקשר עם הרמן לותר באמצעות כתובת כיסוי בניו-יורק. לכתובת זו אמור היה לותר לשגר מכתבים, וכך אמנם עשה.

עד דצמבר 1959 לא חלה, כמצוין לעיל, כל התקדמות מבצעית בנושא אדולף אייכמן. במידע שנמצא ברשות המוסד לא נמצא כל הסבר לכך. אפשר שהמודיעין לא הוערך כמדויק ונקודתי במידה שהצדיקה מבצע מורכב בארץ רחוקה, אפשר שהידיעות שהושגו הוערכו בצורה שגויה ואפשר גם שהיה זה, כדברי אהרוני, פועל יוצא של סדרי העדיפויות של המוסד באותה תקופה. אולי ההסבר טמון במקום אחר. מכל מקום, בסוף שנת 1959, חברו שני אירועים והשתלבו זה בזה: הגל האנטישמי, שהוזכר לעיל, וידיעה חדשה שממנה עלה כי שם הכיסוי של אדולף אייכמן, כפי שנמסר על ידי הרמן לותר – "ריקרדו קלמנט", היה רשום על מונה החשמל במקום המגורים של החשוד כאדולף אייכמן.

האיש שעמד מאחורי ידיעה עדכנית זו, היה שוב פריץ באואר. חיים כהן, היועץ המשפטי לממשלה באותה תקופה, סיפר כי פריץ באואר היהודי, שהיה בעצמו קרבן המשטר הנאצי וישב כמה שנים במחנה ריכוז, לא שכח את מה שעשה לו עמלק ושארף לנקום בפושעי המלחמה הנאציים. באואר לא שנה, אמנם, את הגרמנים, או את גרמניה, אך למרות שעסק מטעמה בתביעות נגד פושעי מלחמה, לא האמין, כנראה, שדווקא בגרמניה הם יבואו על עונשם. הוא דבק בעמדה שמדינת ישראל הייתה חייבת לשפוט את אדולף אייכמן. חיים כהן שמע מאחיו, שלמה כהן-אברבנאל, כי באואר היה הראשון שמסר למדינת ישראל את המידע העדכני בדבר הימצאו של אייכמן בארגנטינה, ולפי הסדר מוקדם "שכח", או השאיר, את המסמכים הנוגעים בדבר על שולחנו, ונציג המוסד צילם אותם.

חיים כהן נפגש עם פריץ באואר עוד בשנת 1956. כאשר, באותה שנה, עמד תוקף החוק נגד פושעי המלחמה הנאציים בגרמניה לפוג (מתוקף חוק ההתיישנות הגרמני), והפרלמנט הגרמני (הבונדסטג) עמד לדון על כך, תמך פריץ באואר באימוץ העמדה הישראלית בדבר חקיקה שתבטל את ההתיישנות. לדברי חיים כהן, הוא (כהן) התרשם עמוקות מבאואר, עמו נפגש שוב, בארץ, בדצמבר 1959 ובשנת 1960. פגישותיהם האחרונות התמקדו בנושא אחד – כיצד להביא את אדולף אייכמן לדין, והיכן לערוך את המשפט? השיחות התקיימו כאשר אייכמן היה עדיין אדם חופשי בארגנטינה, בוודאי חושש, אך לא צופה את שעתיד היה להתרחש.

חיים כהן הודה שהוא לא רצה שתודבק למדינת ישראל תווית של מדינת חוטפים, והעדיף שמשפטו של אייכמן ייערך בגרמניה, לאחר שיוסגר לשם על ידי ארגנטינה. מבחינה משפטית לא יכלה מדינת ישראל לבקש את הסגרתו של אייכמן, ולכן הפתרון, כפי שנראה אז, היה

* לאחר המבצע שאל צבי אהרוני את אדולף אייכמן לפרש התנהגות מוזרה זו של בנו. תשובתו המדהימה של אייכמן הייתה, "אתה לא מצפה ממני שאדרוש ממשפחתי לשקר...".

שיוסגר לגרמניה ויישפט שם. לדברי כהן, פריץ באואר הביע התנגדות תקיפה ומוחלטת להעמדת אייכמן למשפט בגרמניה, אך לא הסביר לחיים כהן את הסיבה להתנגדותו.

לאחר משא ומתן בין התובע הגרמני-יהודי לבין היועץ המשפטי של מדינת ישראל, הסכים באואר להתייעץ עם שר המשפטים הפדראלי ועם התובע הכללי הפדראלי בגרמניה. כעבור מספר שבועות, באחד מביקוריו בארץ, הודיע באואר רשמית כי לא היה בכוונת ממשלת גרמניה לבקש את הסגרתו של אייכמן ולהעמידו לדין. בפגישתו של פריץ באואר עם דוד בן-גוריון מסר התובע הכללי של מדינת הסן בגרמניה לראש ממשלת ישראל את עמדת ממשלת גרמניה לגבי הסגרת אייכמן לידיה ולגבי קיום משפטו בגרמניה.

חיים כהן העריך כי בזמן קיום אותה פגישה, באביב 1960, הייתה כבר לראש הממשלה, דוד בן-גוריון, עמדה מגובשת בנוגע ללכידת אייכמן, לאחר שעודכן על ידי איסר הראל. עם זאת, כמו בנושאים רבים אחרים, רצה ראש הממשלה לשמוע את עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה. בן-גוריון ביקש מחיים כהן חוות דעת משפטית, שתאפשר את העמדתו של אדולף לראש הממשלה את הפתרון המשפטי. בתשובתו המקצועית-משפטית לבן-גוריון הסתמך חיים כהן על שיטת המשפט האנגלית, לפיה שופטים את הנאשם על המעשים בגינם הועמד לדין, ואין מייחסים חשיבות מכרעת לאופן הבאת הנאשם לדין (זאת, בניגוד למשפט האמריקני ולמשפט הגרמני, שעל פיהם לא ניתן לשפוט אדם שנעצר שלא כחוק). בדיעבד אישר גם בית המשפט העליון את חוות הדעת של כהן. חוות דעתו המשפטית של חיים כהן, כי חטיפה בלתי חוקית, לכאורה, לא תמנע את העמדתו של אייכמן לדין בארץ, שכנעה את בן-גוריון וסללה, כך נראה, את הדרך ללכידת אייכמן, להבאתו לארץ ולשפיטתו בישראל.

פרק שלישי

הקמת יחידת "עמל" ומיקומה במבנה המוסד

יחידת "עמל" – משימות ומבנה

ב-4 ביולי 1960 הפיץ ראש המוסד, איסר הראל, מסמך רשמי פנימי, בו הודיע לראשי היחידות במוסד, כי הוקמה יחידה שכינויה "עמל", שעליה הוטל לעסוק בגילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם ובפושעי המלחמה הנאציים [ראה בהמשך צילום המסמך]. למיטב ידיעתנו זו עדות ראשונה, במסמך של המוסד, להתייחסות לנושא פושעי המלחמה בנושא עיסוק של גוף כלשהו במוסד, בנוסף לעיסוק בגילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם.

הקמת יחידת "עמל" יצרה את הכלי הן לביצוע מבצע "אנטישמיות", קרי: עיסוק בגילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם, והן למימוש המטלה הנוספת שהמוסד נטל על עצמו, שעתידה הייתה להיות משימה ארוכת טווח, קרי: "טיפול" בפושעי מלחמה נאציים. לכאורה, היה זה מהלך ארגוני טבעי ומתבקש. ברשימותיו ציין איסר הראל:

"לאחר לכידת אייכמן הקמתי במוסד יחידה מיוחדת לריכוז כל הקשור בתנועה הנאצית והאנטישמיות המאורגנת ולטיפול בפושעי מלחמה".

סביר, אפוא, להניח כי ההד התקשורתי העצום בעקבות לכידת אייכמן, והמודעות שגברה לנושא השואה ולסוגיית ענישת פושעי מלחמה נאציים, היוו זרז להקמת יחידת "עמל".

מסמך ההקמה של יחידת "עמל", שבו היא הוגדרה כ"יחידה מיוחדת", הציג את משימותיה ואת המבנה הארגוני שלה [ראה נספח ג].

המסמך הזה הוא חסר תאריך חיבור, אולם בהסתמך על תוכנו, נראה שחובר ופורסם לאחר הודעתו של הראל על הקמת היחידה (4 ביולי 1960), בטרם החל משפטו של אדולף אייכמן, ואולי גם בטרם התקבלו תוצאות חקירתו, באשר מדובר בו בהשפעתו העתידית של משפט אייכמן על פעילות היחידה החדשה ובתמורה המודיעינית, שהייתה צפויה ליחידה כתוצאה מחקירת אייכמן.

משימתה העיקרית של היחידה החדשה הייתה, כאמור, העיסוק בגילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם. עם זאת, בהקמתה הובא בחשבון, כפי שצוין לעיל, גם ה"טיפול" בפושעי מלחמה נאציים. לצורך אחרון זה אמורה הייתה יחידת "עמל" לבצע שלושה סוגי פעילות:

א. הכנת תיקים אישיים על פושעי המלחמה הנאציים העיקריים שמילאו תפקיד מרכזי בהשמדת היהודים ושעד אותה עת עדיין לא הועמדו לדין;

ב. אימות ידיעות על מקומות שהייתם;

ג. הגשת הצעות לפעולה בהתאם לרצוי בכל מקרה.

המשימה אמורה הייתה להתבצע בשני אופני פעילות עיקריים:

א. איסוף ידיעות בארץ, בארכיוני "יד ושם", בארכיונים ציבוריים ופרטיים אחרים וכן מתוך הפרוטוקולים שנערכו בעת תחקורו של אייכמן;

ב. איסוף ידיעות ופעילות מבצעית בחו"ל, הן על ידי ניצול קשרים עם ארגונים יהודיים ושירותי מודיעין ידידותיים, והן באמצעות גיוס והפעלת מקורות, או חדירה לארגונים עוינים.

בדיקת משימותיה של יחידת "עמל", כפי שפורטו במסמך ההקמה מצביעה על אי-התאמה בין האמור במסמך זה לבין עמדתו של איסר הראל, כפי שהסביר שנים רבות מאוחר יותר:

"אני התכוונתי לטפל אך ורק בפושעים שנושאים באחריות ישירה לרצח ששת המיליונים של יהודי אירופה בהם צריכה – [הייתה] מדינת ישראל לטפל, והשניים ששרדו מבין ראשי הכנופיה הנאצית היו – אדולף אייכמן, שהיה אחראי לביצוע רצח יהודי אירופה, וד"ר יוזף מנגלה, שחלש על רצח היהודים באושוויץ ועל הניסויים הרפואיים הידועים לשמצה במחנה זוועתי זה. באלה השניים החלטתי להתרכז קודם כל".

בשלהי שנת 1960 אדולף אייכמן נמצא כבר בידי ישראל, כך שלפי עדותו של ראש המוסד דאז, נשאר על כוונת המוסד רק יוזף מנגלה. אם כך, ניתן לשאול – על אילו פושעי מלחמה נדרשה יחידת "עמל" להכין תיקים אישיים ולאתר מל"מ?

כמצוין כבר לעיל, ניתן לשער, שהאופוריה שהשתררה לאחר לכידת אייכמן גרמה לראיית תפקידה של יחידת "עמל", שזה עתה קמה, ככלי שלא יסתפק רק באיתורו של יוזף מנגלה, אלא יפעל לאיתור פושעי מלחמה נאציים נוספים ולענישתם.

השערה זו מקבלת חיזוק בדבריו של איסר הראל עצמו, שכמצוין לעיל, הורה להקים את יחידת "עמל" לשם "טיפול" בפשעי המלחמה הנאציים, בצד העיסוק בגילוי אנטישמיות וניאו-נאציזם.

בראש יחידת "עמל" הועמד שלמה כהן-אברבנאל, ולסגנו מונה צבי אהרוני, שהיה האחראי הישיר לאיתורו הסופי של אייכמן והיה בין המשתתפים בלכידתו הפיזית.

לפי התכנון, אמור היה מטה "עמל" בארץ לכלול 11 עובדים, אולם, כאשר התארגן המטה, בקיץ 1960, הוא אויש רק על ידי מחצית מספר העובדים המתוכנן.

אשר לחו"ל – לפי המסמך, שהגדיר את המבנה והמשימות של יחידת "עמל", הושתתה הפעילות בחו"ל על הבסיס הקיים של שלוחות יחידת "הצומת" באירופה, אשר אמורות היו להיות מתוגברות "בכוח אדם שלהן ובתקציבן, בהתאם לצרכים ולהיקף העבודה בכל אתר ואתר. שלוחה חדשה תפעל בהקדם האפשרי באמריקה הלטינית [...] קיימת תכנית לשגר איש מרכזי לאירופה".

את תפקיד ה"איש המרכזי" של יחידת "עמל" באירופה מילא צבי אהרוני, שבמקביל למינויו כנציג מטה "עמל" ב"מוקד הצומת" בפריז, הוא התמנה גם לסגן ראש "המוקד".

בדרום-אמריקה לא הוקמה שלוחה נפרדת של יחידת "עמל". משימת הטיפול בפושעי המלחמה הנאציים הוטלה שם על שני ראשי שלוחות המוסד שהוצבו בדרום אמריקה, באביב 1961, בנוסף לתפקידיהם האחרים. ראש המוסד איסר הראל, ציין ששיגר, לשם טיפול בנושא, את צ' ואת ד'.

צ' יצא לדרום-אמריקה בתחילת שנת 1961. תפקידו, אכן, הוגדר כתפקיד מגוון, אולם הוא, שבעת עבודתו במטה בארץ עסק בנושא אייכמן, התבקש להתעסק גם בנושאי מוסד נוספים, כולל נושאי יחידת "הצומת". בעת ריאיון, שנערך עמו, זכר צ' כי אחת ממשימותיו הייתה גם עיסוק בנושאי פושעי המלחמה הנאציים וכי תודרך בנושא זה, לקראת צאתו למקום שירותו.

תפקידו של ד' הוגדר כזהה לתפקידו של צ'. לעומת זאת, כאשר נשאל צבי אהרוני, ארבעים שנה לאחר מכן, על אודות אותה תקופה, הוא הדגיש בעיקר את פעילותו שלו בדרום-אמריקה. תפקידו המוגדר של צבי אהרוני היה, כמצוין לעיל, נציג מטה "עמל" ב"מוקד הצומת" באירופה, אך הוא ריכז את הפעילות מול פושעי המלחמה הנאציים גם בדרום-אמריקה. כנראה שהעיסוק בפושעי מלחמה נאציים באירופה לא הרשים אותו במידה מספקת, ובזיכרונו נחרתה דווקא פעילותו בדרום-אמריקה, ולא בכדי.

במסגרת תפקידו באירופה, הגיח צבי אהרוני פעמים רבות גם לדרום-אמריקה, כשמטרתו העיקרית הייתה איתורו של יוזף מנגלה. בהסתמך על מידע שעלה מתחקורו של אייכמן הצליח אהרוני לגייס עיתונאי ממוצא פלמי-הולנדי אשר בעבר שירת ביחידות הצבאיות של האס-אס (WAFFEN S.S.). בשיחותיו עם אהרוני הצביע העיתונאי על אחד בשם וולפגנג גרהרד (WOLFGANG GERHARD) בברזיל, כמי שנתן מחסה למנגלה. אהרוני חשב שאולי אפילו הצליח לראות את מנגלה בברזיל, לאחר שאיתר את מקום מגוריו, אלא שאז התבקש אהרוני לחזור לאירופה להתייעצויות והמבצע הופסק.

לא נפרט כאן את הסיבות לכך ולא נבדוק את הרלוונטיות של טענותיו של צבי אהרוני, שעיקרן ביקורת על שיטות העבודה של ראש המוסד דאז, אך עובדה היא שכעשרים וחמש שנה לאחר מכן, בשנת 1985, כאשר נבדקה גופתו של יוזף מנגלה ושחזרה דרך בריחתו, הופיע והוזכר השם וולפגנג גרהרד. כדאי גם לציין שיוזף מנגלה נקבר בשם זה.

הודעה ראש המוסד על הקמת יחידת "עמל" (4.7.60)

מדינת ישראל
משרד ראש הממשלה
מוסד המרכזי למודיעין ולבטחון

מודי בירת

47/1

4 ביולי 1960

אל : מנהלי האגודות במוסד

במוסד הוקמה יחידת בשם "ע ס ל",
אשר ברשותה סימולה האבסטרקטית, מרשמי המלחמה
וביאור-באביזם.

ב-כ-כ-ח,

א. מ. הרמל

א. מ. הרמל

ראש המוסד

צבי אהרוני

קשיים בביצוע משימות יחידת "עמל"

על אף קשיי התארגנות ראשוניים, נרתמו שלוחות יחידת "הצומת" באירופה, במרץ רב, למשימות יחידת "עמל". לאחר לכידת אייכמן חדר נושא העיסוק בפושעי המלחמה הנאציים למודעות כל השלוחות. הנטל נפל, כמצוין לעיל, בעיקר על מדינות שבהן סביר היה להניח, התרכזו, באופן טבעי, לא רק הניאו-נאצים, אלא, בעיקר, הנאצים הוותיקים, כולל פושעי המלחמה [ראה להלן, פרק חמישי]. בשלוחות אלה הוקצה כוח אדם מיוחד לנושאי הפעילות שהיו באחריות יחידת "עמל".

כאמור, ליחידת "עמל" לא היו עובדים משלה בשטח, למעט סגן ראש היחידה, צבי אהרוני, שהוצב באירופה כסגן ראש "המוקד" וכנציג מטה יחידת "עמל" שם. ככזה הוא כיוון את השלוחות, ובמקרים מסוימים גם הפעיל מקורות בעצמו. הקשר בין יחידת "עמל", כגוף מטה בארץ, לבין ראשי השלוחות והמפעילים, בנושא אנטישמיות, או נאציזם ופושעי מלחמה, לא היה ישיר, אלא עבר דרך מטה יחידת "הצומת", שהיה אחראי ישירות לשלוחות בחו"ל. קצין

המטה ביחידת "הצומת", שעבד בשנים 1960-1961 מול השלוחות בנושאי אנטישמיות ופושעי מלחמה, היה ע'.[♦]

במגמה לחזק את הקשר בין המטה לשלוחות "הצומת" ומתוך הבנה ש –

"הטיפול בנושא 'אנטישמיות' הולך ורב ואין אפשרות לעסוק בו נוסף על נושאים אחרים, ויחד עם זאת להקדיש לו את תשומת הלב הדרושה, ולא על חשבון אותם נושאים אשר בטיפול בהצומת – סוכם לרכז את עבודת המטה בנושא 'אנטישמיות' בידי קצין מטה מיוחד לנושא זה".

במכתב זה של ראש יחידת "הצומת" אל כל שלוחות "הצומת" ואל חברי המטה הודיע מרדכי אלמוג על מינויה של יהודית נסיהו לתפקיד קצין מטה לנושא "אנטישמיות" מטעם יחידת "עמל" במקביל לתפקידה הקודם באותה יחידה[♦]. ראש יחידת "הצומת" קבע במכתבו זה את שני תפקידיו של קצין המטה הזה:

"א. להפעיל את הסניפים [שלוחות 'הצומת'] בכל הקשור למבצעי 'אנטישמיות'.

ב. לתאם עם 'עמל' נושאים שגרתיים בנושא 'אנטישמיות' ". [ראה בהמשך צילום המסמך].

ככל הנראה, היה קושי להקצות לשלוחות "הצומת" כוח אדם מקצועי ומיומן, במשרה מלאה, לפעילות בנושאים שהיו באחריות יחידת "עמל". לכן, בכל אחת מהשלוחות, גויס סטודנט ישראלי, לצורך הפעלת מקורות ואיסוף ידיעות בנושאי אנטישמיות, ניאוו-נאציזם ופושעי מלחמה. כך פעלו הסטודנט לקולנוע, ל', והסטודנט לרפואה וטרינרית, ב', בשלוחות "הצומת" באירופה. השניים גויסו כמפעילי מקורות בנושאים האמורים, אך בפועל, כאשר היה צורך, ולא היה מישהו אחר, הפעיל ב' גם מקורות בתחומים אחרים.

כארבעים שנה לאחר מכן, כשהיה על סף פרישה לגמלאות מעיסוק ברפואה וטרינרית, לא זכר ב' כי הייתה איזו שהיא הבחנה בין איסוף ידיעות על ארגונים אנטישמיים וניאו-נאציים לבין איסוף ידיעות על פושעי מלחמה. כאשר נאספו ידיעות כאלה, דוגמת ידיעות על הפושע הבלגי רוברט ורבלין (ROBERT VERBELEN), או פושע אחר בשם פריץ [שם מלא לא ידוע] (FRICH), נבעה ההתעניינות בהם מתוקף פעילותם, באותה עת, בארגונים הניאו-נאציים, ולא בשל עברם.

באשר לאיסוף ידיעות על פושעי מלחמה נאציים, בגין פעילותם בתקופת המשטר הנאצי, ציין ב' כי היו גם משימות איסוף על פושעי מלחמה אוסטריים או גרמניים, שחיו מחוץ לאוסטריה ולגרמניה, או שמקום מחבואם לא היה ידוע, דוגמת אלואיס ברונר או יוזף מנגלה. הוא הוסיף וסיפר כי בפרק זמן מסוים נעשו מאמצים לאתר גם את מרטין בורמן. על פי עדותו, בנו של בורמן, כומר קתולי שנשא אף הוא את השם מרטין, נמצא בצפון איטליה, באזור הרי

[♦] במקביל ליהודית נסיהו עסק בנושא "אנטישמיות" גם ע', שכאמור לעיל, שימש קצין מטה ביחידת "הצומת".

הדולומיטים, שבו תושבים רבים ממוצא אוסטרי-גרמני, אשר בפיהם נקרא האזור "דרום טירול". היה חשד שהכומר, מרטין בורמן, נמצא בקשר עם אביו, וכמובן שהשאיפה הייתה לעלות, באמצעות הכומר, על עקבותיו של בורמן האב. לשם כך הפעיל ב' מקורות באירופה, ואף שהה תקופת מה באזור דוברי האיטלקית בשווייץ. הפעילות במקומות אלה אכזבה, כיוון שלא הושג מידע שיכול היה להצביע על מקום שהייתם של הפושעים הנאציים שאותם חיפשו.

באותו ריאיון, שנערך כאמור, ארבעים שנה מאוחר יותר, הדגיש ב' כי כסטודנט, שעבד כמפעיל זוטר, נאסר עליו להטיל משימות איסוף, בנושאים שהיו באחריות יחידת "עמל", על מקורות שסיפקו מידע בנושאים בעלי עדיפות בצי"ח*. כל שהותר לו היה רק לתחקר מקורות מעין אלה, במקרה שהיה להם ידע בנושאים שהיו קשורים לגילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם, או לפושעי מלחמה נאציים. לאיסור זה היו שתי סיבות: ראשית, חשש שהמקור יתמקד בנושאים אלה ויזניח את משימותיו העיקריות, שהיו, כאמור, בעדיפות גבוהה יותר. שנית, המקור עלול היה "להשרף" תוך כדי עיסוק במשימות שהיו בתחום אחריות יחידת "עמל", והמוסד היה מאבד מקור חשוב בנושא בעל עדיפות גבוהה.

"עמל" - מיחידה למחלקה

בחודשים הראשונים שלאחר לכידת אייכמן והקמת יחידת "עמל" עמדו נושאי הטיפול של היחידה ברומו של עולם, הן בציבור הישראלי הרחב והן במוסד, אך לא לזמן רב. אמנם, שלוחות יחידת "הצומת", עליהן הוטלה משימת איסוף המידע בנושאי יחידת "עמל", עשו כמיטב יכולתן, אך משימתן העיקרית הייתה ונותרה, כמצוין לעיל, איסוף מודיעין על מדינות יעד. איסוף מידע בנושאי אנטישמיות ופושעי מלחמה נאציים חרג ממשימתן העיקרית. ההתלהבות הראשונית בעקבות מבצע אייכמן שככה, ועם עבור הזמן ניצחה השגרה, ותשומת הלב והמאמצים שהושקעו בנושאי עיסוקה של יחידת "עמל" הלכו ופחתו.

טבעי היה שגורם מטה, שמשימתו העיקרית הייתה ארצות יעד, יתייחס אל נושא "אנטישמיות" כאל משימה משנית. יתרה מזאת, בחלוקה בין העיסוק בגילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם בהווה לבין העיסוק בפושעי מלחמה נאציים מהעבר, העדיפות הייתה לנושא ההווה, כלומר: לאיסוף מל"מ על גילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם. ע', שכנזכר לעיל, שימש בשנים 1960-1961 קצין מטה שעבד מול השלוחות העיקריות של יחידת "הצומת" באירופה, כלל לא זכר עיסוק כלשהו של שלוחות אלה, באותה תקופה, בפושעי מלחמה.

התרשמות כותב טורים אלה היא שנושאים אלה לא הוטמעו מספיק בשלוחות, ובוודאי לא בקרב אנשי מטה יחידת "הצומת". אפילו מי שאמור היה לעסוק בנושא המשולב (קרי: מעקב אחר גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם ו"טיפול" בפושעי מלחמה) זכר שהתנהל מעקב אחר גילויי האנטישמיות, אך לא זכר, כעבור ארבעים שנה, שהמשימה כללה גם "טיפול" בפושעי מלחמה נאציים.

* צ"ח - ציון ידיעות חשובות.

ככל שעבר הזמן, נושא גילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם וסוגיית פושעי המלחמה איבדו מחשיבותם, וכתוצאה ישירה מכך, השלוחות עסקו בהם פחות ופחות. לשון אחר: אף על פי שפורמאלית המשיכה משימה זו להתקיים, באופן רשמי – יחידת "עמל" איבדה מחשיבותה.

בספטמבר 1961 הוקמה במוסד יחידה חדשה, "ביצור", אשר משימתה הייתה, כמצוין לעיל [ראה לעיל, הערת שוליים בפרק ההקדמה], סיוע לקהילות היהודיות ברחבי העולם, למען שמירה על ביטחונן, מול איומי הטרור והפעילות האנטישמית, ומילוט יהודים מארצות מצוקה (שהעלייה מהן הייתה אסורה). עם הקמתה היה טבעי שנושאי המעקב אחר גילויי האנטישמיות והניאו-נאציזם יטופלו במסגרתה. כיוון שכך, הפכה יחידת "עמל", בינואר 1962, למחלקה, הוכפפה ליחידת "ביצור" והמשיכה, במסגרת החדשה, לעסוק גם במעקב אחר גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם וגם ב"טיפול" בפשעי המלחמה הנאציים. בראש מחלקת "עמל" הוצב רפי מידן, ששימש גם סגנו של ראש יחידת "ביצור", שמואל טולדנו. שינוי מעמדה של "עמל", מיחידה למחלקה, סימל את הירידה בחשיבותו של נושא המרדף אחר הפושעים הנאציים בסדר היום של המוסד.

מינוי "קצין מטה" לטיפול בנושאי "עמל" (20.11.60)

ס ו ד י

א כסלו תשכ"א
20 נובמ 60

1176

כל הכתובות
המוקד
חברי המטה

הנדון: קצין מטה

המבול בנושא [redacted] חולך רוב ראיון אפטרות לעסוק בו ברוף על נושאים אחרים ויחד עם זאת להקדים לו את תרומת הלב הרבה. ולא על חשבון אותם הנושאים אשר במסלול [redacted]

סוכם לרכז את עבודת המטה בנושא [redacted] בידי קצין מטה מיועד לנחמט זה.

כידוע המסלול בנושא [redacted] נעשה כתאום הדוק עם הגורם המקצועי שהוא עמל, לכן גם ציטר להפקיד קצין מטה שתחממה בנושא זה מבחינה מקרית.

הגב' יהודית [redacted] נתמנתה להפקיד זה החל ט-21.11.60. (גב' [redacted] המשיך חליקה בפקידה ביחידה עמל).

הפקיד קצין מטה [redacted] יהיו:

- א. להפעיל את הסניפים וכל הקשר למנצפי [redacted]
- ב. לחגם עם עמל בזמנים הגרמיים בנושא [redacted]

כבידות ותאום.

- א. קצין מטה [redacted] יהיה כפוף לסגן מנהל [redacted]
- ב. קצין מטה [redacted] ישפל בתאום סלג עם המדורים האיזוריים וכל הקשר עם הפעלה הסניפים ונעיקר בהפעלה כח אדם.

עבורה מטה ומנהלה

- א. קצין מטה יקבל ישירות את כל ההתכתבות במברקים ומכתבים הנרבעים לנושא אשר במסלול.
- ב. כדי להפעל על חלוקת המברקים והמכתבים דאר לציון להבא בראש כל מכתב, ובתחילת כל מברק, לפני ציון בנושא (להשומם לב הסניפים).
- ג. דאר סדרר עכוד הומר יוציא מוראות בקשר לחלוקת דאר יסברקים.

איסר הראל

שמואל טולדנו

מאיר עמית

פרק רביעי העיסוק בפושעי המלחמה הנאציים

ההתייחסות למשימה והמציאות

בשנים 1960-1961, בתקופת קיומה של "עמל" כיחידה, היה עיקר עיסוקה איסוף מידע. רובו הגדול של מידע זה תויק בתיקים שנושאים היה גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם, ורק חלק קטן מן התיקים כלל מידע על פושעי מלחמה נאציים. בכל אותה תקופה כמעט לא היה "טיפול" מבצעי בפושעים אלה.

לאחר לכידת אייכמן, כאשר יחידת "עמל" הייתה בשיא גדולתה, יצא לפועל רק מבצע אחד נגד פושע מלחמה נאצי. היה זה מבצע שיגור חבילת נפץ לאלואיס ברונר, שכבר הוזכר לעיל [ראה לעיל, פרק ההקדמה]. המשלוח תוכנן במשותף על ידי יחידת "מפרץ",^{*} בראשות יצחק שמיר, וראש יחידת "עמל", שלמה כהן-אברבנאל. למזלו של ברונר, כאשר פתח את החבילה נפגעו עיניו בלבד. למעט מבצע זה, לא נמצאו עדויות על "טיפול" מבצעי של היחידה, באותן שנים (1960-1961), בפושעי מלחמה נאציים אחרים. עיסוק היחידה בפושעים אלה התרכז, כאמור, בתחום האיסוף ובתחום המחקר. פירות המאמץ האיסופי והמחקרי תויקו, כמצוין לעיל, בתיקים אישיים של פושעי המלחמה, אך המידע שהיה אצור בהם לא תורגם לפעילות מבצעית.

עם הפיכתה של "עמל" למחלקה במסגרת יחידת "ביצור", לא השתנתה גישת המוסד אל משימת "הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים. המוסד לא התעלם, אמנם, ממשימה זו, אך באופן מעשי, היא לא זכתה עוד לעדיפות גבוהה, כפי שהיה בעת הקמת יחידת "עמל".

בשיחתו עם ראש המוסד, בעת היותו מועמד לקבלת האחריות על מחלקת "עמל" כסגן ראש יחידת "ביצור", שאל רפי מידן את איסר הראל מה לעשות עם המל"מ שנאסף על פושעי המלחמה הנאציים. תשובתו של ראש המוסד הייתה "נחליט כאשר יהיה משהו קונקרטי".

השינוי עם מינויו של מאיר עמית לראש המוסד

במרץ 1963 התפטר איסר הראל, הממונה על שירותי הביטחון וראש המוסד, מכל תפקידיו. אלוף מאיר עמית, ראש המוסד החדש, נכנס לתפקידו ב-1 באפריל 1963. יחסו של מאיר עמית לסוגיית המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים, כמו גם מדיניותו ופעילותו בנושא, מצטיירים כדו-משמעיים, ולפעמים כמלאי סתירות.

רפי מידן העיד כי עמית הכריז עם בואו למוסד באופן בהיר ומוחלט "זה לא מתפקידה של מדינת ישראל לרדוף אחרי פושעים נאציים". יש הזוכרים שגם בהופעתו הראשונה של מאיר עמית בפני כלל עובדי המוסד הוא התבטא בצורה דומה. חלק מעובדי המוסד ראו בדברים מסר שהמוסד לא יעסוק יותר בנושא פושעי המלחמה הנאציים, או לפחות יוריד אותו לעדיפות נמוכה ביותר.

^{*} "מפרץ" – היחידה למבצעים מיוחדים של המוסד, שפעלה בשנים 1959-1963. באוקטובר 1963 אוחדה יחידה זו עם יחידה 188 של אמ"ן והוקמה יחידה מבצעית חדשה במוסד – "קיסריה".

מאיר עמית עצמו אישר לאחר שנים:

“אני הורדתי את הקצב של הטיפול בנושא פושעי מלחמה נאציים, אך לא יכולתי להוריד את הנושא מסדר היום. מה שקבע אצלי היו סדר עדיפויות והמשאבים שעמדו לרשותי. בכל מקרה, העדיפות בעיני אז הייתה הטיפול במדענים שפעלו אז במצרים ולא במושעי מלחמה [...] יחד עם זאת טיפלנו במילר, בצוקורס ובאחרים. אני הייתי נגד טרור, נגד חטיפות והסתבכויות בין-לאומיות ונגד עוד משפט אייכמן. ככלל העדפנו הסגרה ושפיטה בארץ שעשו שם הפשע”.

בדיעבד, ניתן לקבוע, כי למרות שעמית סבר, גם לאחר שנים, כי היה זה הוא שהוריד את הקצב, למעשה, לא כך היו פני הדברים. כפי שכבר צוין, הירידה באינטנסיביות “טיפול” המוסד בנושא פושעי המלחמה הנאציים, החלה עוד לפני מינויו של מאיר עמית. נראה, כי כאשר מונה עמית לתפקיד ראש המוסד והצהיר את הצהרתו הנ”ל, הוא היה שבוי בתדמית המוסד כרודף בלתי נלאה אחרי פושעי מלחמה נאציים. ייתכן אף שבשנת 1963 הייתה תחושה במוסד עצמו שהארגון עסק יתר על המידה בטיפול בנושא זה. בפועל, עמית לא רק שלא האט את הקצב, אלא אפילו הגביר אותו. באופן פרדוקסלי ניתן לומר שהפעילות הרבה ביותר נגד פושעי מלחמה נאציים נעשתה דווקא בתקופתו של מאיר עמית כראש המוסד.

“הטיפול” במושעי המלחמה הנאציים – בחינה מחדש

כפי שצוין לעיל, מאיר עמית נכנס לתפקיד ראש המוסד כאשר לנגד עיניו הייתה תדמית מסוימת של המוסד כגוף שעסק יותר מדי במרדף אחרי פושעי מלחמה נאציים. מכל מקום, הוא החליט לבחון מחדש את הנושא כולו.

בדומה לאיסר הראל, כך גם עמית הבהיר בריאיון עמו כי:

“לא הייתה מדיניות מוגדרת של ממשלת ישראל בנושא המרדף אחרי פושעי מלחמה נאציים. היזמה, בדרך כלל, באה מלמטה, מהמוסד. אני גם מבחין בין עמדת ממשלת ישראל, שלא הייתה, לבין עמדתו של ראש הממשלה [בן-גוריון או אשכול]. כאשר רציתי לעשות משהו, הבאתי את הנושא בפני ראש הממשלה, שהוא הממונה הישיר על המוסד, לשם קבלת האישור”.

מאיר עמית לא בדק אם הייתה עמדה מוגדרת ומוצהרת בנושא לאחד משני ראשי הממשלה אתם עבד, אבל, הוא התרשם, וההדגשה היא על המילה “התרשם” –

“[נש] בן גוריון היה בעל השקפה של הסתכלות קדימה. הוא ראה בגרמניה – גרמניה אחרת. הוא לא רצה עוד ‘משפט אייכמן’ ולא רצה הסתבכות בין-לאומית. אי לכך, ייתכן שבן-גוריון כלל בראייה זו גם את נושא הטיפול במושעי מלחמה נאציים”.

באשר ללוי אשכול, שהחליף את בן-גוריון בתפקיד ראש הממשלה, לדעת עמית, הוא לא אהב הסתבכויות. מאיר עמית כלל לא זכר שהנושא עלה לדיון בינו לבין ראש הממשלה אשכול.

זמן קצר לאחר שעמית מונה לתפקידו החלו לקיים במוסד בדיקות פנימיות ודיונים בסוגיית העיסוק סביב המרדף אחרי הפושעים הנאציים. הדיונים, בנושא זה, התנהלו בין יחידת "ביצור" בראשותו של שמואל טולדנו, שמחלקת "עמל" בראשותו של רפי מידן הייתה באותה עת חלק ממנה, לבין יחידת "הצומת", בראשותו של מרדכי אלמוג. הנושא שנדון היה המשך דרכה של מחלקת "עמל": האם להמשיך לעסוק בנושא הפושעים הנאציים, ואם כן – כיצד? האם באמצעות שלוחות "הצומת" באירופה, או, אולי, כמשימות "המוקד" שם?

לאחר תקופת התאקלמות של למעלה משישה חודשים במוסד, לאחר שלמד את הנושא, ובעקבות דיון בהשתתפות אנשי יחידת "ביצור" בלבד, שנערך ביום 26 בנובמבר 1963 ובו התקבלו החלטות ביצועיות לגבי המשך הפעילות בנושאי מחלקת "עמל" [ראה להלן, פרק חמישי], הורה עמית להעביר החלטות אלה כהחלטות לביצוע אל יחידת "הצומת" ואל ראש המנהל, כיוון שהיו כרוכות בתוספת של כוח אדם, ומשום שחייבו את שלוחות "הצומת" להמשיך באיסוף ידיעות בנושאי עניין שהיו קשורים לפעילות מחלקת "עמל".

למרות שעמית כבר פעל בנושא, וכאמור לעיל, העביר הוראות לדרגים מתחתיו, הוא לא רצה, בגלל רגישות העניין, לקבוע בעצמו את דרך הפעולה בהמשך, ולכן החליט להביאו לדיון בפני ועדת ראשי השירותים (ור"ש). לדבריו, הסיבה להבאת הנושא לדיון בור"ש, הייתה: 'לשמוע דעות, לגבש עמדה ולעשות יסדר' בנושא".

לקראת הדיון, התבקשה מחלקת "עמל" להכין רשימה של פושעי מלחמה נאציים, אשר אמורים היו להיות יעד ל"טיפול". כהכנה לקראת דיון רציני בנושא, התבצעה במוסד עבודת מטה בהיקף שלא היה לו, כנראה, תקדים. נבדקו תיקים ישנים ונבדק המידע על פושעים שהיו עדיין בחיים, מצאו מקלט במקום כלשהו וטרם באו על עונשם. רפי מידן, סגן ראש יחידת "ביצור" והממונה על מחלקת "עמל", ויהודית נסיהו, שהייתה אחראית לאיסוף ולמחקר במחלקת "עמל", הכינו, לקראת הדיון בור"ש, את רשימת הפושעים שאמורים היו להיות "יעד לטיפול".

מה היו השיקולים בהכנת הרשימה? ראשית, התייחסות לפושעי מלחמה מוכרים לכל, שהיו שותפים לפשיעה הנאצית בכלל ולרצח העם היהודי בפרט כדוגמת בורמן, מילר ומנגלה. שנית, פושעים מוכרים פחות, מבצעי הרציחות עצמם, כמו הורסט שומאן והרברט צוקורס, שמקום הימצאם היה ידוע. באחת, לדברי יהודית נסיהו: "היו שני קריטריונים: גודל הזוועה והנגישות גם כן". הרשימה כללה שישה פושעים:

- א. יוזף מנגלה – "הרופא מאושוויץ" – מקום מסתורו לא היה ידוע;
- ב. הורסט שומאן (HORST SCHUMAN), – רופא, מעוזרי מנגלה, שעסק בניסויי עיקור באושוויץ, אותר בגאנה;
- ג. הרברט צוקורס – אחד האחראים לרצח יהדות לטביה – אותר בברזיל;
- ד. אלואיס ברונר – אחד מעוזריו של אייכמן – נמצא בארץ אויב (סוריה), אך בעת חיבור הרשימה מקום מגוריו המדויק לא היה ידוע;

ה. מרטין בורמן – ראש לשכתו של אדולף היטלר – מקום מסתורו לא היה ידוע;

ו. היינריך מילר – ראש הגסטפו – מקום מסתורו לא היה ידוע.

למעשה, עקבותיהם של השניים האחרונים, שהיו מראשי ההיררכיה של המשטר הנאצי ומילאו תפקיד מרכזי ברצח העם היהודי, נעלמו עם תום קרבות מלחמת העולם השנייה. במשך השנים זרמו, אמנם, ידיעות רבות על השניים ונמסר כי נראו פה ונראו שם, אך הוכחות להיותם בחיים לא היו. ככל הנראה, הם נהרגו בברלין עוד בתחילת מאי 1945.

הפגישה של ועדת ראשי השירותים נועדה לבדוק, לראשונה בדרג כה גבוה, האם היה מקום לאתר, מלבד את מנגלה, שהרצון לאתר אותו היה משותף לכולם, גם את יתר פושעי המלחמה הנאציים שהיו ברשימה וטרם אותרו, ואם כן, נגד מי מהם לבצע מבצע ענישה? ועדת ראשי השירותים התכנסה לדיון בנושא ב-23 בינואר 1964. בישיבה השתתפו, נוסף על ראש המוסד, מאיר עמית, גם המשנה לראש המוסד, יעקב כרוז; ראש אמ"ן, אלוף אהרון יריב; ראש השב"כ, יוסף הרמלין; סגן ראש השב"כ, אלי גבריאלי; מפכ"ל המשטרה, רב-ניצב יוסף נחמיאס; מנכ"ל משרד ראש הממשלה, יעקב הרצוג; מנכ"ל משרד החוץ, חיים יחיל; סגן ראש "ביצור", שהיה, כזכור, הממונה על מחלקת "עמל", רפי מידן, והאחראית לאיסוף ולמחקר במחלקת "עמל", יהודית נסיהו.

במצע לדיון הועלתה השאלה האם "לטפל" בפשעי המלחמה הנאציים, ופורטו אפשרויות שונות "לטיפול" כזה. כן צוין כי קיימת הייתה האפשרות להחליט שלא לעסוק עוד בנושא. למקרה של החלטה בדבר המשך הפעולה, הוצגו מראש, בפני משתתפי הישיבה, האפשרויות שהיו קיימות לענישה, או בלשון המקובלת אז במוסד, להמשך "טיפול". אפשרויות אלו היו:

א. הבאת פושעי מלחמה נאציים למשפט בארץ;

ב. פעילות למען העמדתם לדין במדינה אחרת;

ג. חיסול.

עמדת מחלקת "עמל", שהוצגה בדיוני ועדת ראשי השירותים, הייתה, שעריכת משפט נוסף בארץ, דוגמת משפט אייכמן, הייתה בלתי סבירה, והעמדת פושעי המלחמה הנאציים לדין במדינות אחרות לא הייתה מעשית. הדרך המעשית היחידה לענישתם הייתה, אם כן, איתורם וחיסולם. כאשר יהודית נסיהו הציגה את רשימת פושעי המלחמה הנאציים, היה ברור שלא הייתה כל אפשרות ריאלית "לטפל" במספר גדול של פושעים אלה.

המשתתפים בדיון הביעו דעות שונות, אך הדעה הכללית הייתה שהיה מקום להמשיך "לטפל" בנושא פושעי המלחמה הנאציים. חילוקי הדעות התמקדו בשאלה – כיצד היה לעשות זאת? עמדת הרוב הייתה כי "הטיפול" המתאים היה חיסול שקט, אך היה גם מי שראה בשיטה זו נקמנות והתנגד בתוקף. מפכ"ל המשטרה, יוסף נחמיאס, חשב –

"[נש] מדינת חוק אינה יכולה בשום אופן להשתמש בשיטת הפיגוע, כאשר אין המדובר בהגנה על אינטרס חיוני ביותר של המדינה לעתיד [...] יש להמשיך בכל

מאמץ לאתר הפושעים [...] אין להניח שהעולם ישלים עם קיום פושעים אלה בשלווה במידה ויאותרו ויצביעו עליהם" [ראה נספח ד'].

לדברי יהודית נסיהו, נחמיאס נימק את דבריו בהוסיפו "אנחנו לא יכולים לחנך את הנוער שלנו לרצוח".

יעקב כרוז, שריכך, או ניסה לרכך, את דברי מפכ"ל המשטרה, טען כי לא מדובר היה רק בנקמנות. הוא הביע את דעתו שפגיעה בפושע מלחמה נאצי יכולה הייתה להיות גורם מרתיע, שכן מי שמתכוון לפגוע ביהודים חייב לדעת שבאיזה שהוא זמן הוא יבוא על עונשו. אדם כזה יחשוב פעמיים בטרם ירים יד, או ינחית חרב, על בן העם היהודי. לשון אחר: כרוז ניסה להבהיר שחיסול פושעי מלחמה נאציים אמור היה להיות לא רק פעולת נקם על מעשים בעבר, אלא אזהרה, ששירתה גם אינטרס ביטחוני של עם ישראל, הן בהווה והן בעתיד.

התייחסות חלק מהמשתתפים לנושא "הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים, כמו, למשל, דברי מפכ"ל המשטרה, הדהימה את יהודית נסיהו עד כדי כך, שגם שלושים ושתיים שנה מאוחר יותר, היא זכרה היטב את הישיבה. נסיהו ייחסה את השוני בהתייחסות המשתתפים לנושא להבדל שהיה קיים, לדעתה, בין אלה שנפגעו מהשואה במישרין, או בעקיפין, לבין ילידי הארץ, שלא היה להם קשר אישי כלשהו עם השואה.

מה שהשפיע על יהודית נסיהו יותר מכל וחרט בזיכרונה את הישיבה ההיא, הייתה תגובתו הרגשנית של אלוף אהרן יריב למשמע הזכרת שמו של הרברט צוקורס, שהיה, כמוזכר לעיל, האחראי לרצח יהדות לטביה, ולהצגת העובדה שפושע זה אותר בברזיל. ברגע בו הוזכרו השמות לטביה וריגה נשמע קול מוזר מכיוונו של יריב, והוא נראה חיוור כסיד ונרגש מאוד. עד מהרה התברר שמוצאו של אהרון יריב היה מריגה, והרברט צוקורס היה אחראי, אולי במישרין, וודאי בעקיפין, לרצח בני משפחתו של יריב.

האם הקול המשונה שבקע מגרונו של יריב ושינויי הצבע הפתאומיים בפניו גרמו לכך שהרברט צוקורס בא על עונשו? לפחות שניים ממשתתפי הדיון, יהודית נסיהו ורפי מידן, חשבו כך. מידן שיער גם שתגובת יריב היא זו שקבעה באותה ישיבה את המשך פעילותה של יחידת "עמל", ואת המשך "הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים.

מאיר עמית, ראש המוסד ויו"ר ועדת ראשי השירותים, שמע את הדעות השונות, ובסופו של דבר סיכם: "עלינו להמשיך ולטפל בנושא". עם זאת קבע עמית:

"אין אנו יכולים להתעלם מהעובדה כי אסור לנו להקציב אמצעים לטיפול בנושא זה ללא סינון וללא פרופורציה, יעודנו העיקרי להבטיח קיומנו על ידי מאמצי איסוף ולא לנקום [על] העבר. נמשיך לטפל בכל מקרה באיזה מידה יש מקום להמליץ על פיגוע".

אשר לאופן "הטיפול" סיכם עמית על דרך השלילה:

"חטיפות והבאה ארצה אינן באות בחשבון, הסגרת הפושעים משיגה את המטרה. רק במקרה שאין אפשרות להסגיר צריך לשקול אפשרות הפיגוע, ואזי חייבים, בכל מקרה, לדון לגופו של עניין".

מאיר עמית הסכים עם המשנה שלו, יעקב כרוז, כי לא היה מדובר בנקמנות בלבד. עם זאת, הוא תהה האם ענישת פושעי המלחמה הנאציים יכולה הייתה להוות גם גורם שאמור היה להרתיע את אלה שהתכוונו לפגוע ביהודים באותו זמן. לדעתו של מאיר עמית *"ערך ההתראה [צ"ל ההרתעה] [היה] בספק"*.

ברוח סיכומו של מאיר עמית הועברו הדברים לאישורם של ראש הממשלה לוי אשכול, ושרת החוץ גולדה מאיר. הדיווח כלל גם את שני המקרים הקונקרטיים של פושעי המלחמה הנאציים שאותרו, הרברט צוקורס והורסט שומאן.

מהחלטות למעשים

בעקבות ההחלטה שהתקבלה בור"ש החלו במוסד ההכנות לענישת שני פושעים אלה. שלושה עשר חודשים מאוחר יותר, ב-23 בפברואר 1965, נמצאה גופתו של הרברט צוקורס, אחד האחראים לרצח יהודי לטביה, בוילה מבודדת בסביבות מונטווידאו, בירת אורוגוואי. היה זה המבצע היחיד שהסתיים בחיסולו של פושע מלחמה. ערב מבצע זה, היה מידע, הייתה החלטה נמרצת לביצוע, הייתה הכנה מתאימה, הייתה דבקות במטרה והיה ביצוע. צוקורס היה היחיד מבין הפושעים הנאציים, שסומנו על ידי המוסד, אשר סיים כך את חייו.

לעומת זאת, הורסט שומאן, שבאותה עת מצא מקלט במעבה הגיונגל של גאנה, ניצל. בדיקת המל"מ, שאסף צוות בראשות ד' הובילה למסקנה שהיה קושי מבצעי לחסלו במקום מחבואו, היות שהיו בעיות בדרך הנסיגה. כיוון שכך, הושקע המאמץ בסיוע להסגרתו לגרמניה. שומאן אכן, הוסגר והועמד למשפט, אך, בדומה לפושעי מלחמה נאציים אחרים שנשפטו בגרמניה, היה עונשו מזערי – שבעה חודשי מאסר. הורסט שומאן שוחרר לאלתר והלך לעולמו בשנת 1983 כאדם חופשי.

כאשר נשאל מאיר עמית, שלושים וארבע שנים לאחר אותו דיון, שבו תמך בהסגרה כדרך המועדפת להמשך הטיפול בנושא, אם אמנם האמין שבגרמניה יבואו הפושעים על עונשם, ענה:

"אהיה כן אתך. זה היה יותר מפלט שהנושא לא ייפול על מפתנו מאשר אמונה שהם, [הגרמנים] יעשו משהו דרסטי. חשבתי שמהו יעשו, אך לא חשבתי שיעשו משהו תהומי".

בשנים 1963-1968, בוצעה פעילות סביב יעדים שהיה להם קשר לקרובי משפחה של יוזף מנגלה, מתוך תקווה למצוא עדויות שבאמצעותן ניתן יהיה, אולי, להגיע לקצה קצהו של סימן שיצביע על מקום הימצאו של "הרופא מאושוויץ". המעקב אחריו לא השיג את מטרתו, ומנגלה, כפי שכבר הוזכר [ראה לעיל, פרק ההקדמה] טבע בברזיל בשנת 1979.

מבצעים שונים נערכו במטרה לאתר את מקום הימצאו של היינריך מילר. בין היתר, בוצעה, בשנים 1966-1967, פעילות רבה, בפנמה, כאשר נראה היה כי מילר אותר שם. בסופו של עניין, התברר כי המדובר היה בזיהוי מוטעה, ומי שעקבו אחריו היה אמריקאי תמהוני. בטרם הוכחה הטעות נעשה גם ניסיון לחדור לבית אשתו של מילר, במינכן שבגרמניה, במטרה למצוא הוכחות להיותו בחיים ולהשיג מידע על מקום הימצאו. ניסיון זה הסתיים במעצרם של שני אנשי מוסד.

במחלקת "עמל" נעשו, כמוזכר לעיל, גם מאמצים לפגוע באלואיס ברונר [נראה לעיל, פרק ההקדמה ופרק זה], אך בעת כתיבת שורות אלה אלואיס ברונר עדיין חי בסוריה, וכנראה ימות בגיל מופלג בשלווה במיטתו.

פרק חמישי
פעילות "עמל" בשנות השישים והשבעים

מעבר בין יחידות

בינואר 1962 חדלה יחידת "עמל" להתקיים כיחידה עצמאית במוסד. התפיסה שעמדה ביסוד הפיכתה של יחידת "עמל" למחלקה והכפפתה ליחידת "ביצור" [ראה לעיל, פרק שלישי] הייתה העובדה שהיה זה "שידוך ארגוני" טבעי והגיוני: משימת יחידת "עמל" הייתה מעקב אחרי תנועות, ארגונים ואישים אנטישמיים וניאו-נאציים, ואילו משימת יחידת "ביצור" הייתה, בין היתר, סיוע לקהילות יהודיות להגן על עצמן מפני התנכלויות שונות, כולל אנטישמיות וניאו-נאציות. מטבע הדברים, קהילות אלו אמורות היו להיות הצרכן העיקרי של המודיעין, אשר מחלקת "עמל" אמורה הייתה להפיק. אשר למשימה הנוספת של "עמל" – "הטיפול" בפושעי מלחמה נאציים – הרי אחת ההנחות שרווחו באותה עת, הייתה כי תוך כדי ביצוע משימות איסוף מידע על תנועות ניאו-נאציות, עשויים היו להתגלות גם פושעי מלחמה נאציים מבוקשים [ראה לעיל, פרק שלישי]. בדיעבד, התברר שהנחה זו לא עמדה במבחן המציאות. רבים מבין הפושעים הנאציים רמי המעלה "נעלמו" במקלטים שקטים שמצאו בקרב בני משפחותיהם ו"הסתדרו" ברחבי גרמניה או אוסטריה, במשרות מתאימות, או בעסקים שונים, שהיו שייכים לאוהדי העניין הנאצי. רבים מהם ברחו למרחקים: לדרום-אמריקה, למדינות ערב, לבריטניה, לארה"ב ואפילו לאוסטרליה. היו ביניהם גם כאלה שהתרחקו ממוגע עם כל אדם אחר, או ארגון, שעלול היה לחשוף את עובדת היותם בחיים.

עם הפיכתה של יחידת "עמל" למחלקה והכפפתה ליחידת "ביצור" הופעלו חברי קהילות יהודיות גם מול ארגונים אנטישמיים או ניאו-נאציים, שהתקיימו באותה עת בגרמניה ובאוסטריה. חברי ארגונים אלה היו מבוגרים, אשר דעותיהם והשקפתם האידיאולוגית לא השתנו גם אחרי התמוטטות הרייך השלישי, או צעירים, בעלי דעות דומות, שהצטרפו אליהם. כאמור לעיל, פושעי מלחמה נאציים מוכרים לא נחשפו בתוכם.

מחלקת "עמל" התנהלה, במסגרת יחידת "ביצור", בדומה ליחידת "עמל" העצמאית בעבר, על ידי מטה, שהיה אחראי לריכוז הנושאים שהיו קשורים בפשעי המלחמה הנאציים. ברם, כפי שכבר צוין, העבודה המעשית, בכל הנוגע לאיסוף הידיעות על פושעי מלחמה אלה, הוטלה על קציני האיסוף של "הצומת", שעבורם, כמצוין כבר לעיל, הייתה זו משימה משנית בלבד. לעתים קרובות היה צורך לרענן את עובדת קיומה של המשימה גם במטה המוסד וגם בשלוחות בשטח. הדבר נכון היה לא רק לגבי משימת איסוף המידע, אלא גם באשר לכלל משימות המחלקה. בהקשר זה נוכל להבין את סיכום הדיון בין ראש המוסד, מאיר עמית, לאנשי יחידת "ביצור" [ראה לעיל, פרק רביעי].

א. "האחריות לטיפול בנושא [עמל] בחוץ לארץ תמשיך לחול על 'המוקד'
ועל סניפי 'הצומת', ויש לוודא כי יעמדו במשימה;

- ב. ליד 'המוקד' יוצב גם להבא מומחה לנושא 'עמל', אשר ישמש יועץ ומדריך ליד ראש 'המוקד' ויוכל בעצמו לקיים מספר קשרים;
- ג. סניפי [אירופה] יתוגברו, כל אחד, באיש נוסף, מומחים לנושא, אשר ייעודם העיקרי יהיה לטפל בזאת. הפעלתם תהיה בידי ראש הסניף;
- ד. [בחלק מהשלוחות] ניתן אישור להעסיק עובדים חלקיים לצורך הטיפול בנושאי 'עמל'."

נראה כי ראש המוסד חש כי היה עליו לחדד את הגדרת האחריות של יחידת "הצומת" בנושאי מחלקת "עמל", ובה בעת הבין כי היה עליו לתגבר את השלוחות בכוח אדם. תחושה זו, של מאיר עמית, הובהרה הן לראש יחידת "הצומת" והן לראש המנהל במוסד באמצעות המסמך הנ"ל. האם הנחיה זו בוצעה ככתבה וכלשונה? חלקית בלבד.

בתחילת 1964 עמד צבי אהרוני בפני סיום תפקידו והיה אמור לחזור לארץ, אולם רפי מידן התמנה במקומו לסגן ראש "המוקד" רק באפריל 1964. עיקר משימתו של הסגן החדש היה הטיפול בנושא המדענים הגרמניים. עם זאת, הוא המשיך, בכל תקופת היותו סגן ראש "המוקד", לעסוק גם במרדף אחר פושעי מלחמה נאציים. בתוקף תפקידו הקודם – סגן ראש יחידת "ביצור" והממונה על מחלקת "עמל" – היה בר-סמכא בנושא אחרון זה. כאשר הוטלה על שלוחה כלשהי משימה שהייתה קשורה במרדף אחר פושע מלחמה נאצי, היא טופלה בהתאם ליכולת השלוחה ועל ידי מי שהיה פנוי באותה עת.

באותה שנה החלה מחלקת "עמל" "בתקופת נדודים" בין יחידות המוסד, עד לחזרתה, כעבור מספר שנים, ליחידת "ביצור". בשלב הראשון, בסוף שנת 1963, עם סיום תפקידו של שמואל טולדנו כראש יחידת "ביצור", איבדה יחידת "ביצור" את מעמדה כיחידה עצמאית ושולבה, כמחלקה, בתוך יחידת "תבל". מחלקת "עמל" הפכה בתוקף שינוי זה, למדור במחלקת "ביצור".

בספטמבר 1964 סופח מדור "עמל" למחלקת המחקר של יחידת "הצומת". ההסבר, שניתן, באותה עת, לסיפוח זה היה כפול: ראשית, יחידת "הצומת" הייתה ספק המידע שעל פיו אמור היה מדור "עמל" לפעול, ושנית, מחלקת המחקר הייתה אמונה על עבודת המחקר בנושא המדענים הגרמניים שפעלו במצרים. העובדה שרבים ממדענים אלה היו בעבר משרתי המשטר הנאצי, או בעלי אידיאולוגיה אנטישמית, הפכה, לדעת הנהלת המוסד, את החיבור בין שני הגופים להגיוני.

למרות ההסבר ההגיוני, תחושת העובדים במדור "עמל", שהוקם, כזכור, בשנת 1960, כיחידה, הייתה שונה. פי', שהחל את עבודתו במחלקת "עמל" בשנת 1963 ועבד שם עד לשנת 1989, טען בריאיון עמו: "כולם זרקו אותנו. לא ידעו איך לאכול אותנו". זו הייתה ההרגשה. מכל מקום, בדצמבר 1966, שוב שולב מדור "עמל" במחלקת "ביצור", שבאותה עת עדיין הייתה כפופה ליחידת "תבל".

ראוי להדגיש כי בכל מהלך "הנדודים" ושינוי המעמד נשארה משימת "עמל" כשהייתה – המעקב אחר גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם ואיתור פושעי מלחמה נאציים. לאחר ששלמה כהן-אברבנאל סיים את תפקידו כראש יחידת "עמל", עמדו בראשה במרוצת שנות קיומה (כיחידה, כמחלקה וכמדור), רפי מידן, מ', ר', יהודית נסיהו, ת' ו-ל'.

דחיית מועד התיישנות פשעי מלחמה בגרמניה

במחצית הראשונה של שנות השישים של המאה שעברה עמדה פעילות המוסד נגד פושעי המלחמה הנאציים בסימנו של תאריך יעד: 8 במאי 1965. במועד זה, בחלוף 20 שנה בדיוק מיום כניעתה של גרמניה ל"בעלות הברית" וסיום מלחמת העולם השנייה, אמור היה חוק ההתיישנות, ששרר באותה עת בגרמניה, להפוך את העמדתם לדין של פושעי מלחמה נאציים, שטרם הוחל בהליכים משפטיים נגדם, לבלתי אפשרית, משום שהחוק הפלילי של גרמניה, בדבר מועד התיישנותם של פושעים, לא הבחין אז בין פושעי מלחמה לבין פושעים אחרים.

לפי גרסת ממשלת גרמניה המערבית, עד תחילת שנת 1965, הוכנו בגרמניה תיקי אישום לשישים ואחד אלף פושעי מלחמה. חלק מהם נשפטו כבר, במדינות שעל אדמתן בוצעו הפשעים הנאציים (כולל גרמניה המערבית), ומהם נמצאו אשמים ששת אלפים ומאה איש, כלומר, עשרה אחוז בלבד! במרכז לבירור פשעי הנאצים בלודוויגסבורג (LUDWIGSBURG) מצויה הייתה, באותו זמן, כרטסת, שהכילה רק 120,000 חשודים נוספים, שטרם הוחל בהכנת תיקיהם לקראת משפט. סביר להניח שפושעי מלחמה רבים אחרים כלל לא כורטסו [ראה נספח ה'].

למרות זאת, הגרמנים לא מיהרו לתקן את החוק. רק במרס 1965, בעקבות לחצים רבים מהעולם כולו, קבעה גרמניה שתוקף חוק ההתיישנות הגרמני לגבי פושעי מלחמה יידחה ב-15 שנה ויחול רק החל משנת 1980. שאלת ההתיישנות של פושעי המלחמה בגרמניה הייתה חשובה בקביעת מדיניות התייחסות המוסד לפושעים אלה, היות שהמדיניות שהועדפה במוסד, לדברי איסר הראל ומאיר עמית, הייתה לאתר את הפושעים ולהביא להסגרתם, כדי שיעמדו למשפט במדינות אליהן יוסגרו. ההחלטה הגרמנית, שתוקף חוק ההתיישנות, בגרמניה, על פושעים שנעשו על ידי פושעי מלחמה נאציים, יידחה ב-15 שנה, אפשרה להמשיך במדיניות זו.

תעסוקת מדור "עמל" בסוף העשור

בדצמבר 1966 קיבל שלום שפי את תפקיד ראש מחלקת "ביצור". תוארו היה עתה ראש מחלקת "ביצור" וסגן ראש יחידת "תבל". זה היה הזמן שכפיפות מדור "עמל" חזרה ממחלקת המחקר ביחידת "הצומת", למחלקת "ביצור", ביחידת "תבל". לאחר זמן קצר, במאי 1967, התמנה שלום שפי לראש יחידה שהייתה אמונה על ביטחון המוסד, ולבקשתו צורפו מחלקת "ביצור", ומדור "עמל" בתוכה, ליחידת זו.

בעת ריאיון, שנערך עמו בשנת 1998, לא זכר שפי שמדור "עמל" עסק בפושעי מלחמה נאציים. אכן, בתקופת כהונתו, בשנים 1967-1970, לא הייתה פעילות של ממש נגד פושעי מלחמה נאציים. מדור "עמל", באותה עת, עסק במחקר, בהכנת סקירות בנושא גילויי אנטישמיות

ובהפצתן לגורמים שונים בארץ ובחול. כלומר, משימתו העיקרית של המדור, באותה תקופה, הייתה המאבק בגילויי האנטישמיות, ולא הטיפול בפושעי מלחמה. המקרים היחידים שהיו יוצאי דופן היו ניסיונות איתורו של היינריך מילר בפנמה, שהסתיימו, כמצוין לעיל, במעצרו של אדם לא נכון, והחדירה לבית אשתו במינכן, שהסתיימה, בסוף 1967, במעצר שני אנשי מוסד [ראה לעיל, פרק רביעי]. לאחר מכן לא התבצעה כל פעילות משמעותית בקשר לפושעי מלחמה נאציים. קרוב לוודאי כי האכזבה מן העובדה שבפנמה נעצר האדם הלא נכון, וחשוב מכך, המעצר במינכן, תרמו לכך.

החל מסוף שנת 1970 עבדו במדור "עמל" פ', שכיחן כראש המדור ועסק בנושא האנטישמיות, ויצחק זומר, שהתמקד במעקב אחר פושעי המלחמה הנאציים. הידיעות שהמשיכו להגיע בנושא פושעי המלחמה הנאציים, רובן ממקורות גלויים או מזדמנים, צורפו על ידם למאגר המידע, או לתיקים ייעודיים, כמו תיקיהם של בורמן או מילר, או לתיקים שנשאו את הכותרת "פמ"כ" * ושכבו שם כאבן שאין לה הופכין. לדברי שלום שפי, ליצחק זומר היה קשר עם המדור לחקירת פשעי הנאצים במשטרת ישראל.

"הוא היה מקבל רשימות של פושעי מלחמה, אך למעשה לא נעשה דבר עם רשימות אלה ולא הייתה כוונה לעשות משהו".

בסוף שנת 1968, בהתאם לסיכום בין אשכול וזמיר [ראה לעיל, בהקדמה, ולהלן], ירד הנושא רשמית מסדר היום של המוסד ושקע בתרדמה עמוקה עד שנת 1977.

המדיניות ביחס למרדף אחר פושעי המלחמה

כמצוין לעיל, בשלושת העשורים הראשונים לקיום המדינה לא הנחו ממשלות ישראל את המוסד בנושא הטיפול בפושעי מלחמה נאציים. העשייה בתחום זה הייתה בלתי קבועה ובלתי סדירה. ראשי המוסד, איסר הראל ומאיר עמית, פעלו, בנושאי פושעי המלחמה הנאציים, בהתאם לסמכויותיהם ואחריותם בתוקף תפקידם ודיווחו לראש הממשלה כנדרש.

ברובם הגדול של המקרים, פרט למבצע לכידתו של אדולף אייכמן (1961), הניסיון לפגוע באלואיס ברונר (1961) [ראה לעיל, פרק רביעי] ומבצע חיסולו של הרברט צוקורס (1965) [ראה לעיל, פרק רביעי], לא היה כל טיפול יזום בפושעי מלחמה נאציים. המדיניות המועדפת במוסד בכל שנות השישים של המאה שעברה, כפי שעלה מדברי איסר הראל, מאיר עמית ואנשי מוסד אחרים שעסקו בנושא, הייתה לשאוף לאתר את הפושעים, לזהות אותם ולדאוג להסגרתם למדינה בה בוצעו הפשעים, כדי שיועמדו למשפט.

איסוף המידע

אמנם, בהתאם למדיניות שתוארה לעיל, במחצית השנייה של שנות השישים של המאה שעברה, לא יזם המוסד פעולות ענישה נגד פושעי המלחמה הנאציים, אולם מלאכת האיסוף נמשכה, לרוב כתוצאה ממידע שהגיע באופן לא יזום. למדור "עמל" זרמו, כל אותה תקופה, ידיעות רבות, בעיקר הודות לפרסום גלוי, רחב ממדים, בנושא זה.

* פמ"כ - פושעי מלחמה, כללי.

אחת הסיבות לעיסוק הציבורי בנושא הייתה העובדה שבשנת 1965, בטרם הוכנס בגרמניה התיקון בחוק ההתיישנות, שהפריד, כמצוין לעיל, בין פשעי המלחמה הנאציים לפשעים פליליים אחרים, הוצאו פקודות מעצר, הוגשו כתבי אישום והחלו להיערך משפטים כנגד פושעי מלחמה נאציים בהיקף גדול יותר מאשר בעשרים השנים שחלפו מאז תום המלחמה. הכוונה הייתה להספיק להתחיל בהליכים משפטיים לפני מאי 1965, בטרם אמורה הייתה ההתיישנות להיכנס לתוקפה (כפי שכבר הוזכר, בסופו של דבר, נדחה תוקף חוק ההתיישנות לגבי הפשעים הנאציים). פעילות זו מצאה את ביטויה גם באמצעי התקשורת, כך שהמודעות לנושא פשעי המלחמה הנאציים חדרה לתודעת הציבור בעולם.

בעקבות הפרסומים, וגם ללא קשר עמו, יצאו מדי פעם מי שנקראו "צידי נאצים" (אמיתיים או מדומים) בהכרזות ובתגליות, לעתים ללא בסיס, על פושעי מלחמה נאציים שמצאו מקלט במקומות שונים. הודעותיהם הגבירו את הפרסומים ואת המודעות הציבורית לנושא. בנוסף לכך, במסגרת "המלחמה הקרה"[♦], שהתקיימה בין שני הגושים הפוליטיים העולמיים, התפרסמו, במדינות הקומוניסטיות במזרח-אירופה, ידיעות על פושעי מלחמה שמצאו מקלט במדינות המערב. תעמולה דומה התנהלה גם בכיוון ההפוך, ובמערב נפוצו שמועות על פושעים נאציים שמצאו מקלט במדינות שמאחורי "מסך הברזל"^{♦♦}.

חלק גדול של הידיעות זרם לשגרירויות ישראל בעולם, אם במישרין, בעל פה ובכתובים, ואם בעקיפין, באמצעות ארגונים וקהילות יהודיות ברחבי תבל. כל הידיעות הללו מצאו את דרכן אל המוסד ואל מדור "עמל".

היה עוד גורם שהזרים ידיעות בדבר מקומות שהייתם של פושעי מלחמה נאציים. היו אלה רודפי פרסום ובצע, שסיפקו ידיעות כזב, כדי לזכות בפרסים הכספיים שהובטחו למי שיביא "מידע מהימן", אשר יוביל ללכידת פושעי המלחמה. אף לא ידיעה אחת ממאות הידיעות שהוזרמו, במישרין או בעקיפין, על ידי "מדווחים" אלה, היה בה גרעין של אמת. למשל, חלק מזרם הידיעות שהגיעו למוסד בשנת 1966 על מרטין בורמן, שבאותה עת כבר לא היה בחיים (כמצוין לעיל, קרוב לוודאי שנהרג כבר במאי 1945 בברלין – עובדה שלא הייתה ידועה באותה תקופה), נראה היה כאילו היה להן בסיס כלשהו, אך לאחר בדיקה הן התבררו כבלתי נכונות לחלוטין [ראה נספח ו'].

ייתכן גם שחלק מהידיעות היו בגדר דיסאינפורמציה מכוונת. פושעי מלחמה, שחיו בסתר ובבריחה מתמדת, או שליחיהם, דאגו להפיץ מידע כוזב, מתוך כוונה לטשטש את עקבותיהם. ידיעות אלה "תרמו" אף הן לשפע המידע שזרם למוסד בנושא זה. לפעמים שלוש ידיעות בנוגע לפושע מלחמה מסוים הצביעו על הימצאו, בעת ובעונה אחת, בשלושה מקומות שונים בעולם.

אימות הידיעות על מקומות שהייתם של פושעי המלחמה לא היה קל. כוח האדם והאמצעים שעמדו לרשות המוסד לא היו בלתי מוגבלים ולא אפשרו את בדיקת כל הידיעות. חלק

[♦] "המלחמה הקרה" – מאזן האימה שהתקיים לאחר תום מלחמת העולם השנייה בין ברית-המועצות (שקרה בספטמבר 1991) לבין ארצות הברית.

^{♦♦} מדינות שמאחורי "מסך הברזל" – מדינות באירופה המזרחית שהיו, ממלחמת העולם השנייה ועד סוף שנות השמונים של המאה שעברה, בתחום השפעתה של ברית המועצות (שבעצמה פורקה בספטמבר 1991).

מהפושעים, שהוזכרו בידיעות, לא נכללו כלל ברשימת היעדים שהיו מיועדים ל"טיפול" על ידי המוסד. גם הידיעות על פושעי המלחמה שהוגדרו כיעדי המוסד לא תמיד נבדקו, בגלל סדרי עדיפויות ושיקולים מדיניים.

בתחילת 1967, לאחר ששלום שפי התמנה לראש מחלקת "ביצור", הגיש לו ל', ראש מדור "עמל", רשימה שכללה את שמות כל פושעי המלחמה הנאציים שלמוסד ולמדינת ישראל היה בהם עניין מיוחד. הרשימה הייתה זהה בעיקרה, להוציא שינויים קלים, לרשימת פושעי המלחמה שהוגשה לדיון בור"ש, בינואר 1964 [ראה לעיל, פרק רביעי]. שמו של הרברט צוקורס הושמט, מסיבות מובנות, ונוספו שמות שני פושעים אחרים, הנס אייסלה (EISELE) ופרנץ שטנגל (FRANZ STANGEL), סגן מפקד מחנה טרבלינקה ומפקד מחנה סוביבור, שהיה אחראי לרצח שבע מאות אלף יהודים, מתוכם כשלוש מאות אלף יהודי גטו ורשה. בידיעה ממרץ 1967 דווח שפרנץ שטנגל נעצר בברזיל וכי ארבע ממשלות אירופאיות: אוסטריה, גרמניה המערבית, פולין והולנד, ביקשו את הסגרתו.

מובן מאליו שככל שחלף הזמן גדל הקושי בזיהוי פושעי המלחמה, עקב מחסור בתיאורים אותנטיים שלהם, בצילומים עדכניים שלהם ובטביעות אצבעותיהם (טביעות אצבעות של יוזף מנגלה ומרטין בורמן היו ברשות המוסד). ככל שעברו השנים היה קשה יותר גם למצוא עדים מזהים שהכירו את הפושעים.

על אף הקשיים, המאמץ לאיתור פושעי מלחמה נמשך. עם זאת, גם כאשר אותרו הפושעים, במחצית הראשונה של שנות השישים של המאה שעברה, לא היה כלל ביטחון שהמדינה בה מצא הפושע מקלט, אכן תסגיר אותו למדינה בה ביצע את הפשעים. מדינות ערב סירבו להסגיר פושעים נאציים – כך לגבי סוריה, במקרה של אלואיס ברונר, וכך לגבי מצרים, שסירבה להסגיר את הנס אייסלה. ממשלות ערב לא היו לבדן. ממשלת ברזיל סירבה להסגיר לגרמניה את הרברט צוקורס, רוצח יהודי לטביה, וממשלת צ'ילה דחתה בקשת הסגרה שהוגשה נגד וולטר ראוף (WALTER RAUFF), ממציאן ומפתחן של מכוניות הגז ששימשו להמתת עשרות אלפים בני אדם, עוד לפני שהופעלו מחנות ההשמדה. כזכור, גם הורסט שומאן, הרופא שרצח אלפי יהודים על ידי "ניסויים רפואיים", חי בבטחה בגאנה עד שהוסגר, לאחר מותו של שליט גאנה, קוואמה נקרומה (KWAME NKRUMAH), בשנת 1966, לגרמניה [ראה לעיל, פרק רביעי].

דעיכת נושא העיסוק בפושעי המלחמה הנאציים במוסד

אחד מאלה שכונו "ציידי הנאצים" היה שמעון ויזנטל. בנובמבר 1968 הכריז ויזנטל כי ייתכן שבורמן ומילר נמצאו בכפר נידח בדרום-אמריקה. כמו ידיעות אחרות בנושא, בעיקר אם הן נגעו לאחד מבכירי הנאצים, זכתה גם ידיעה זו לתהודה רבה והתפרסמה גם בארץ. בהסתמך על הידיעה שפורסמה הגיש ח"כ יוסף תמיר שאילתה בכנסת בנושא זה לראש הממשלה, לוי אשכול:

"האם למיטב ידיעתך נכונה אינפורמציה זו [...] אם כן, האם פנתה ישראל בבקשת הסגרה לממשלות הנוגעות בדבר [...] האם לא פנתה ומדוע לא פנתה [...] היש בידי ישראל ידיעות אחרות בדבר עקבותיהם של בורמן ומילר".

השאלתה הועברה למוסד להכנת תשובה.

באותה עת עמד בראש המוסד צבי זמיר, שמונה לתפקיד חודשים ספורים קודם לכן, בספטמבר 1968. בעקבות השאלתה של ח"כ יוסף תמיר, העלה ראש המוסד החדש בפני ראש הממשלה, בפגישתם העתית ב-31 בדצמבר 1968, את מכלול נושא "הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים, כולל הבעייתיות והקשיים. בין היתר הזכיר צבי זמיר את ריבוי הידיעות ואת הצורך בכוח אדם גדול לבדיקתן. ראש המוסד הסכים עם דברי ראש הממשלה שאמר:

"בכל מקום בו ניתן הדבר, אני בעד הבאת הפרטים לתשומת לב אותה מדינה בתוכה נמצא האיש, שתעשה את אשר חייבת היא לעשות" [ראה נספח ז'].

לוי אשכול קבע בכך מדיניות, אך גם סייג את תשובתו:

"בורמן ומנגלה – זה עניין אחר, זה בבחינת 'אאוט סטנדינג'. לכן, מן הראוי ומן הדין [...] שייאמר שעושה אתה הכול על מנת להיוודע מה אמת בידיעות הבאות על שני אנשים אלה".

ההנחיות, שנתן ראש הממשלה לראש המוסד, לא שינו מהותית את הטיפול המעשי של המוסד בנושא פושעי המלחמה הנאציים. הן אישרו, בדיעבד, את המצב, ששרר ממילא בשנת 1968. עם זאת, עבור ראש המוסד, הייתה הנחיה זו, של ראש הממשלה, בגדר גושפנקה רשמית למדיניות המוסד באשר לפושעי מלחמה נאציים – העברת מידע למדינות בהן בוצעו הפשעים, כדי שמדינות אלה תוכלנה לבקש שהפושעים הנאציים יוסגרו אליהן.

בעקבות הדיון עם ראש הממשלה, יצאה, ב-5 בינואר 1969, הנחיה מלשכת ראש המוסד לראש מחלקת "ביצור". ההנחיה, שנמסרה בפגישה השבועית של ראשי היחידות, היוותה הוראת קבע באשר להמשך הטיפול בפושעי מלחמה נאציים:

"הטיפול בנאצים: בדיון עם ראש הממשלה סוכם כי בעיקרון איננו ממשיכים לרדוף אחרי הפושעים הנאציים כדוגמת הרדיפה אחרי אייכמן. מחלקת 'ביצור' תוסיף ללקט הידיעות, תבדוק את אמיתותן ותדאג להעברתן לממשלה הנוגעת בדבר דרך משרד החוץ. במקרים יוצאים מן הכלל, כגון בורמן ומנגלה, נרצה ללכת עד הסוף. אם תהיה לנו אינפורמציה מבוססת נמשיך לטפל בה בעצמנו, במגמה להגיע להצלחת פעולה מושלמת, אשר על אופייה יוחלט לאור הידיעות [ההדגשה שלי, י"ח]" [ראה בעמוד הבא, צילום המסמך].

הוראות ביצוע להמשך הטיפול בפושעי מלחמה נאציים (5.1.69)

לחוק: ביצור

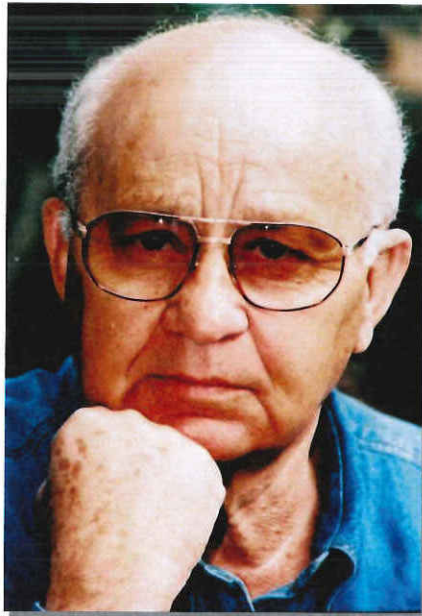
קטע זה נלקח מ-1	מס': ז"מ/3/4	מחאריך: 5 ינו' 69
הנדון: שטח יסינג מ(נ) ית'צ"ג	המצנא בחק:	לש
	המקור:	

הטיפול הנדרש - הבין עם רוב העובדה סוכם כי כעקרון
 אינו מעשיים צדדו זהו פושעים הנעלם כדוקא
 חרובה וחב אויבתי אח"כ ביצור גוסל אלק הידיעה
 תבדוק את אטיגולו ולכן להעריך להעלה הנגזרת הדבר
 ביק אושר החל. במקרה יוצאיה מן הכלל כגון הימן ומנאד
 נרצה לאתר "סג צפון" - אם תהיה לנו זוויה רחבה
 מקוססת נסיך אטל בד בעלמנו, התקנה לגיוי זמבלי
 ביורה זוגלית. אפר על אויב יחלל אוג הידיעה.

מס - 150 (ראש קטע לפינול)

צבי זמיר

יצחק חופי

זו הייתה המדיניות ואלה היו הכללים לפיהם פעל המוסד ברוב שנות השבעים של המאה העשרים. עיקר מדיניות זו היה:

“איננו ממשיכים לרדוף אחרי הפושעים הנאציים [ובכל זאת משאירים דלת פתוחה במקצת]. אם תהיה לנו אינפורמציה מבוססת נמשיך לטפל בה בעצמנו”.

התחושה בקרב העושים במלאכה במוסד הייתה שהעיסוק בנושא פושעי המלחמה הנאציים הגיע לכלל סיום, לא בגלל החלטת המוסד, אלא בגין עמדתו של ראש הממשלה, לוי אשכול, שבתשובה לקביעתו של ראש המוסד "היום, כפי שהמצב מלמדנו, מחייב הדבר השקעת מאמץ מעבר ליכולתנו", השיב (כמצוטט לעיל):

“אני בעד הבאת הפרטים לתשומת לב אותה מדינה בתוכה נמצא האיש [...] הספיק לנו מקרה אייכמן – זה היה בבחינת סמל”.

עם מותו הפתאומי של לוי אשכול, בפברואר 1969 לא שונתה המדיניות ולא מצאנו עדויות לכך שהנושא עלה כלל לדיון, לא בתקופת ממשלתה של גולדה מאיר, בשנים 1969-1974, ולא בתקופת ממשלתו הראשונה של יצחק רבין, בשנים 1974-1977. ניתן להניח, כמעט בוודאות, שבשנים הראשונות שלאחר מלחמת יום הכיפורים (1973) נדחק הנושא לחלוטין, שכן למדינת ישראל היו, באותה תקופה, משימות לאומיות דחופות, שהעסיקו מאוד את המוסד.

אם כך היו פני הדברים – לשם מה, בכל זאת, נאסף כל המידע? האם רק בגלל המחויבות המוסרית רבת המשקל של עם ישראל שלא להזניח את הנושא, או שמא בגלל ההנחיה של ראש המוסד, זמיר, להמשיך את הטיפול רק במקרים מיוחדים, כמו בורמן או מנגלה? בכל אופן, במדור "עמל", שהיה, כאמור, אחראי למחקר בנושא אנטישמיות וניאו-נאציזם, היה מי שדאג לרכז ידיעות שונות גם בנושא פושעי מלחמה נאציים. כך היה המצב עד שלהי 1977.

השינוי במדיניות הממשלה בעקבות המהפך הפוליטי בשנת 1977

במאי 1977, נערכו בישראל בחירות, ובעקבות מה שנודע כ"מהפך" מונה ראש הליכוד, מנחם בגין, לראש ממשלה. ביזמת ראש הממשלה החדש נקבעה מדיניות חדשה לגבי העיסוק בפושעי מלחמה נאציים.

בפגישתו עם ראש הממשלה החדש, הציג בפניו ראש המוסד, יצחק (חקק) חופי, את משימות המוסד. ראש הממשלה, מנחם בגין, לא שינה משימות אלה ולא גרע מהן, אך ביקש להוסיף שתי משימות, שכלל לא אוזכרו בדברי חופי. אחת מהן הייתה "טיפול" בפושעי מלחמה נאציים. ב-23 בספטמבר 1977, לאחר שראש הממשלה הטיל את המשימה על המוסד, החליטה "ועדת השרים לענייני ביטחון":

“להורות למוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים לחדש את החיפושים אחרי פושעי מלחמה נאציים, ובמיוחד [אחר] יוזף מנגלה, במגמה להביאם למשפט בישראל. אם לא תהיה אפשרות להביאם למשפט – להורגם”. [ראה בהמשך, צילום המסמך].

עשרים ותשע שנה לאחר קום המדינה, התקבלה החלטה רשמית של ממשלת ישראל שהתייחסה ל"טיפול" פושעי מלחמה נאציים. היה ביזמה זו משום שינוי מוחלט בהתייחסות ממשלת ישראל לנושא כולו. בהחלטת "ועדת השרים לענייני ביטחון" הייתה גם הבהרה ברורה באשר ל"מה" צריך היה לעשות. לא עוד "טיפול" – מושג מעורפל שהיה מוכר במוסד וניתן לפירושים שונים – אלא שתי חלופות ברורות וחד-משמעיות לענישת פושעי מלחמה נאציים לאחר שיאותרו: העמדה למשפט בישראל, ואם הדבר לא ניתן – להורגם.

היה גם עניין שלא הוזכר בהחלטת "ועדת השרים לענייני ביטחון" – היקף הפעילות. נושא זה היה בעל חשיבות רבה ביותר, כיוון שהיה ברור כי משאבי המוסד לא היו בלתי מוגבלים. ראש המוסד, יצחק (חקה) חופי, שהבהיר זאת לראש הממשלה, ציין בפניו שאם המוסד היה מתרכז בפעילות רחבת היקף נגד פושעי המלחמה הנאציים לא היה יכול לטפל במשימות חיוניות אחרות של מדינת ישראל, כגון נושא ההתרעה על כוונות תקיפה של מדינות ערב, או נושא ארגוני הטרור, דבר שעלול היה לפגוע בביטחון מדינת ישראל.

ראש הממשלה, מנחם בגין, הבין וקיבל את עמדת ראש המוסד, יצחק (חקה) חופי. בעקבות זאת סוכם בין השניים כי תיערך רשימה חדשה של פושעי מלחמה עיקריים, שבאותה עת היו עדיין בחיים וטרם באו על עונשם, ובהם בלבד אמור היה המוסד להתמקד.

כיוון שנושא פושעי המלחמה הנאציים במלחמת העולם השנייה היה רדום במשך כמעט עשור, נדרשה בדיקתו מחדש לקראת חידוש העיסוק בו. במילים אחרות: היה צורך לבדוק מי מאותם פושעים היו עדיין בחיים והיכן ניתן היה למצוא אותם, לעדכן את המל"מ על הפושעים העיקריים שאמורים היו להיכלל ברשימת יעדי המוסד ולהתארגן במסגרת ארגונית מתאימה. כלומר, היה צורך להתחיל כמעט מחדש.

מזכירות הממשלה

עו"ק מס. 2 מתוך 2 עו"קים

סודי ביוור
=====

החלטה מס. 4/ב של ועדת השרים לענייני בטחון,
מיום ו', י"ז בושרי תשל"ז (23.9.77):

4/ב. עניני בטחון

מ ח ל י ט י ח
ולתפקידים מיוחדים לחדש את החיפושים אחרי
פושעי מלחמה נאצים, ובחילוח ירדף הנבלה,
כמגמה להביאם למישפט בישראל. אם לא חזיה
אפשרות להביאם למשפט - להורגם.

פרק שישי הקמת מחלקת "מסר" ופעילותה

תחילתה של התארגנות מחדש

עם החלטת "ועדת השרים לענייני ביטחון", בשנת 1977, להטיל רשמית את ה"טיפול" בפושעים הנאציים על המוסד, הוטל הנושא הישן-חדש על מדור "עמל" (שהיה כפוף אז למחלקת "ביצור", שהייתה מחלקה ביחידת "תבל"). ברם, עקב התמקדות אנשי מדור "עמל" במחקר על גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם ובתיוק מידע על פושעי מלחמה נאציים בתיקים אישיים, לא היה להם כל בסיס מקצועי שאפשר עיסוק במשימה כה כבדה.

בשלב הראשון התבקש מדור "עמל" להכין רשימה של פושעי המלחמה הבולטים, שעדיין נותרו אז בחיים. המדור התבסס על הרשימה שהוכנה בשנת 1967, כאשר משימת העיסוק בפושעים הנאציים הייתה עדיין אחת ממשימות המוסד, ובמדור "עמל" (שהיה כפוף אז למחלקת "ביצור" ביחידת הביטחון) עסקו באיסוף מידע על פושעי מלחמה נאציים. מהרשימה הישנה נלקחו שמותיהם של שישה פושעים:

- א. יוזף מנגלה;
- ב. היינריך מילר;
- ג. מרטין בורמן;
- ד. הורסט שומאן;
- ה. אלואיס ברונר;
- ו. פרנץ שטנגל.

עד מהרה התברר שפרנץ שטנגל לא היה כבר בין החיים, ומרטין בורמן, שעקבותיו נעלמו בשנת 1945, נחשב גם הוא כמי שכבר מת. נוכח מידע זה נגרעו השניים, ומהרשימה הישנה נשארו רק ארבעה פושעי מלחמה (הנס אייסלה [ראה לעיל, פרק חמישי4] לא הוכלל ברשימה החדשה). עתה, כשהורכבה רשימה חדשה נכללו בה – בנוסף לארבעת הפושעים מהרשימה הישנה – שבעה פושעים נאציים נוספים שהיו עדיין בחיים, או שחשבו כי היו בחיים, וביחד – אחד עשר פושעי מלחמה. השבעה שנוספו לרשימה היו:

- א. וולטר ראוף [ראה לעיל, פרק חמישי];

ב. פרנץ רדמאכר (FRANZ RADEMACHER) – ראש הלשכה היהודית במשרד החוץ הגרמני, ממשותפי ועידת ואנוזה* ומי שסייע לרצח יהודים ברומניה, בולגריה ובארצות אחרות;

ג. קלאוס ברבי (KLAUS BARBIE) – ראש הגסטפו בליון (צרפת)*♦;

ד. קורט ליסקה (KURT LISCHKE) – ראש הגסטאפו בפריס (צרפת);

ה. פרנץ מורר (FRANZ MURER) – מרוצחי יהדות ליטא;

ו. קרל שטרייבל (KARL STREIBEL) – מפקד מחנה ההשמדה בטרבניקי;

ז. אנדריאה ארטוקוביץ (ANDRIJA ARTUKOVIC) – שר הפנים של קרואטיה הפרו-נאצית, שהיה אחראי על רצח יהודים שם.

הרשימה, שהוכנה תוך התחשבות בהמלצות מוסד "יד ושם", כללה את הפושעים בעלי האחריות המרבית לרצח יהדות אירופה, אשר בשנת 1977 נחשבו, כאמור, כמי שהיו עדיין בחיים.

מדור "עמל" במחלקת "ביצור", שהייתה כפופה אז ליחידת "תבל", היה מסוגל באותה תקופה להכין את רשימת הפושעים, אך היה משולל יכולת לזום פעילות איסוף מבצעית. אפילו מטלת המחקר של מדור "עמל", שהייתה בעבר מטלה מרכזית של המדור, לא הייתה ניתנת לביצוע. מדור "עמל", במצבו בעת ההיא, לא היה מסוגל לתת מענה למשימה שהוטלה עליו ללא ארגון מחדש. מצב זה היה נהיר גם לראשי המוסד, ועל כן, בסופו של דבר, הוחלט להטיל את המשימה על גוף חדש לגמרי, שתוכנן להקימו במסגרת היחידה המבצעית – "מצדה".

יחידת "מצדה" הייתה בעלת יכולת בתחומים שהיו נחוצים לביצוע המשימה, כפי שהוגדרה על ידי "ועדת השרים לענייני ביטחון". היא הייתה מסוגלת לבצע את משימות איסוף המל"מ שנדרש ואף לקבל סיוע, בשלב האיסוף, מיחידות אחרות של המוסד. כן הייתה היחידה מסוגלת לבצע את המחקר שנדרש, על סמך המל"מ שאמור היה להיאסף. יתרה מכך, לאחר התארגנות מתאימה יכולה הייתה יחידת "מצדה" לסגל לעצמה יכולת לעמוד גם במטלה המבצעית החדשה, בנוסף למטלותיה הקודמות.

במכתבו של יצחק (חקה) חופי אל ראש יחידת "מצדה" מיכאל (מייק) הררי שבו הטיל ראש המוסד את המשימה על יחידת "מצדה", הסתמך ראש המוסד על הנחיית ראש הממשלה שעל פיה –

* ועידת ואנוזה – ועידת הפקידות הבכירה של המשטר הנאצי בגרמניה שהתקיימה ב-20 בינואר 1942. בוועידה זו הוחלט על "הפתרון הסופי" של יהדות אירופה, קרי – פתרון "בעיית היהודים" ע"י רצח המוניים שיטתי.

*♦ קלאוס ברבי השתמש בשם המושאל ניקולאוס אלטמן (NIKOLAUS ALTMAN).

- א. "תוכן רשימה של כ-10 [פושעי מלחמה נאציים] הידועים בפשיעהם מבלי לרדוף אחרי כל [השאר]. איסוף ייערך [באירופה], אך פיגוע לא ;
- ב. הכוונה לחסל הבולטים מבין [פושעי המלחמה] שנותרו בחיים ואלו לגבי הבולט שבהם [הכוונה ליוזף מנגלה], אם יתגלה – לתפסו ולהביאו לדין ארצה.
- ג. כל הנושא יישמר במידור מירבי".
- בהמשך אותו מכתב קבע ראש המוסד כי –

- א. האחריות לנושא תוטל, כאמור, על יחידת "מצדה";
- ב. יחידות המוסד האחרות תגשנה ליחידת "מצדה" סיוע ארכיוני ואיסופי;
- ג. יחידת "מצדה" תסתייע גם בגורמים אחרים בקהילת המודיעין [ראה בעמודים הבאים, צילום המסמך ומסמך נוסף באותו עניין].

הקמת "מסר"

מאחר שנקבע שפעילות יחידת "מצדה" תתמקד באחד עשר פושעי המלחמה המרכזיים שרוכזו ברשימת היעדים שצוינו לעיל, היה צורך גם בהקמת גוף ביחידת "מצדה" שיעסוק בנושא המחקר, כלומר, בהשגת מידע על פושעי מלחמה אלה, כולל בדיקה אם היו עדיין בחיים ובירור מקומות מגוריהם באותה עת (שלהי שנת 1977). בתחילת הדרך היה ניסיון להיעזר במי שרק ניתן. כאמור, מוסד "יד ושם", שהיה בקשר עם מדור "עמל", הגיש גם הוא רשימה של "פושעי המלחמה העיקריים", שהייתה דומה מאוד לזו שהוכנה על ידי מדור "עמל". שלמה כהן-אברבנאל, שעסק, באותה עת, בהקמת חטיבת ההיסטוריה של המוסד התבקש לסייע. הוא נפגש עם טוביה פרידמן, מייסד ה"מכון לדוקומנטציה" בחיפה ומנהלו, שעסק בחקר פשעי הנאצים. כהן-אברבנאל התרשם כי רשימת "הפושעים העיקריים" של פרידמן חפפה, פחות או יותר, גם את זו של המוסד וגם את זו של "יד ושם".

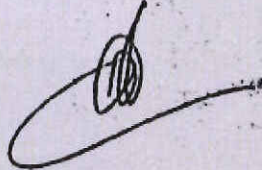
בסוף שנת 1977 התעוררה שוב בעיית תחולתו של חוק ההתיישנות על פשעי הנאצים בגרמניה. כזכור, בשנת 1965 נדחתה תחולתו של חוק ההתיישנות לגבי פשעי מלחמה בחמש-עשרה שנה [ראה לעיל, פרק חמישי]. החוק אמור היה להיכנס לתוקף בחודש מאי 1980, ולכן התעורר חשש, דומה לזה שהתעורר במחצית הראשונה של שנות השישים של המאה שעברה, שתחול התיישנות על פשעי הנאצים, והפושעים לא יובאו עוד למשפט.

במידה מסוימת, היה זה חשש חסר משמעות שכן, ממילא, משפטי פושעי המלחמה הנאציים, שנערכו בבתי המשפט בגרמניה נתפסו, על ידי רבים, כלעג למשפט ולהיסטוריה, ובעיקר כביזוי קרבנות השואה. אפשר שתחושה זו עמדה ברקע החלטה "ועדת שרים לענייני ביטחון" בספטמבר 1977, אשר נקבע בה בפירוש להורות למוסד על חידוש המרדף אחד פושעי מלחמה נאציים מתוך כוונה "להביאם למשפט בישראל. אם לא תהיה אפשרות להביאם למשפט – להורגם".

הוראת ראש המוסד להקמת גוף חדש לטיפול בנושאי פושעי המלחמה הנאציים (21.11.77)

סדר
אישי

יז' בכסלו, תשל"ח
27 בנובמבר 1977
לרס/880

ראש תיחידות

הנדון : הקמת פונקציה לטפל בנושא הנאצים

1. ע"מ הנחיית
א. חוכו רשימה של כ-10 נאצים הירועים בפסעיהם, מכלי לרדוף אחרי כל הנאצים איסוף יערך כאסרה, אך פיגוע לא.
ב. הכוונה להסל הבולטים מבין הנאצים שנותרו בחיים ואילו לגבי הכולט שבהם, אם יתגלה - לתפס ולחביאו לדין ארצה.
ג. כל הנושא ישמר במידור מירבי.
2. אחריות לנושא - מעדה.
3. יחידות המוסר יגישו למעדה סיוע ארכיוני ואיסופי ומעדה תראיין עובדי מוסר בנושא הנאצי על מצעלי העבר ועל נסיונם.
4. מעדה תפתיע כנורמי התחלית שיהיו מסוגלים לעזור לה באיסוף מל"ס וזאת תוך הצגת התענינותה בכיסוי נאות.

כ כ ר כ ה ,

ס ו ד י

[Handwritten signature]
מוזכר

המסלול	
התאריך	15.11.77
תיק בס'	641/ש

הנדון:

הטיפול בנאצים

1. הנתיית רה"מ אומרת:-
 - א. תוכן השישה של כ-10 אנשים, רצוי ידועים בפעיהם.
 - ב. אין כוונה להתחיל לדרוף אחרי כל הנאצים בעולם.
 - איסוף ייעשה באירופה, אך פיגוע לא.
 - ג. לשירות התחלטה לא לקיים יותר משפטים דוגמת משפט אייכמן, לגבי מנבלה ושוב שנקיים משפט אם נוכל לתביאו.
 - ד. לגבי השאר עדיף לחסלם בכיסוי של "ארגון פריזני יהודי".
 - ה. רה"מ מסכים שתמוסד יפנה בסמו לרה"מ פנמה בבקשה לסייע.
 - ו. הנושא ישמר במידור מירבי.
2. לגבי , הורת ראם לפגוש אותו סכלי לשמו ותוך כדי הזרתו.

ב ב ר כ א

כלומר, בניגוד לתפיסת ראשי המוסד בשנות השישים (איסור הראל ומאיר עמית) ולהחלטת ראש הממשלה, אשכול, בפגישתו עם צבי זמיר ב-31 בדצמבר 1968 [ראה לעיל, פרק חמישי], לא היה בהחלטת "ועדת השרים לענייני ביטחון" כל אזכור של כוונה להסגיר את פושעי המלחמה הנאציים לגרמניה, או למדינות בהן בוצעו הפשעים.

כתוצאה מהטלת המשימה מחדש על המוסד, על ידי ראש הממשלה, מנחם בגין, הוחלט במוסד להקים מחלקה חדשה ולהטיל עליה "לטפל" בפושעי מלחמה נאציים. המחלקה החדשה, מחלקת "מסר", הוקמה בראשית שנת 1978, במסגרת יחידת "מצדה". לדעתו של מיכאל (מייק) הררי, כאשר הוחלט במוסד, בהתאם להחלטת הממשלה, על "טיפול" מחודש בפושעי מלחמה נאציים –

"היה טבעי שהנושא יעבור לטיפול 'מצדה', היות שאחת ממשימות 'מצדה' הייתה מבצעים מיוחדים, והטיפול בפושעי מלחמה נאציים, שייך להגדרה של מבצעים מיוחדים".

במקביל להחלטה על הקמת מחלקה ביחידת "מצדה", שתעסוק בפושעי מלחמה נאציים, סוכמה גם חלוקת העבודה בין מחלקה חדשה זו, שטרם הוקמה, לבין מדור "עמל" הישן, שהיה כפוף למחלקת "ביצור" (שהייתה אז כפופה ל"תבל"). עיקרי החלוקה, שהתבססה על הנחיית ראש המוסד [ראה לעיל], היו:

- פושעי המלחמה אשר נקבעו כיעדים ל"טיפול" יהיו באחריות מחלקת "מסר" ביחידת "מצדה";
- מדור "עמל" במחלקת "ביצור" ייתן למחלקת "מסר" ביחידת "מצדה" סיוע ארכיוני;
- מדור "עמל" ימשיך לשאת באחריות לנושא האנטישמיות, ואם תהיה השלכה לנושא הפושעים הנאציים – יתואם הנושא עם מחלקת "מסר".

חלוקת עבודה זו, שהוציאה את נושא פושעי המלחמה הנאציים מתחום אחריותו של מדור "עמל", התקיימה החל מהקמת מחלקת "מסר" עד אוקטובר 1980.

שלבי ההתארגנות של המחלקה החדשה ארכו כמה חודשים. בתחילת דרכה הסתייעה מחלקת "מסר" במדור "עמל", וקיבלה ממנו את רשימת פושעי המלחמה שהיו עדיין בחיים בשנת 1977. רשימה זו היוותה בסיס להכנת תכנית עבודה במחלקת "מסר". כמעט ששה חודשים עברו עד שמחלקת "מסר" התארגנה במסגרת יחידת "מצדה". בשלב ראשון מנתה המחלקה אדם אחד בלבד, ר', שנכנס לתפקיד ראש המחלקה ב-13 במרס 1978. ב-30 במרס 1978 סיכם ר' את תכניתו והגיש אותה לראש היחידה, מיכאל (מייק) הררי. התכנית כללה:

- א. לימוד תיקים קיימים;
- ב. מיפוי מקורות;
- ג. עדכון מידע ומובילים;

ד. הצעת תכנית עבודה.

הקמת מחלקת "מסר" והצבת ר' בראשה (16.5.78)

ס ו ד י

ס צ ר ה

ס' אייר תשל"ח
16 מאי 1978
3513

ל

הנדון מה" מסר"

1. למחלקה היחידה העוסקת בנושא פיאודלים נקבע הכינוי "מסר".

2. ר. - משמש כראש המחלקה.

ב. ב. ב. ח
|

המקורות בהם רצה ר' להיעזר תחילה היו: ארכיון "יד ושם", עמו נוצר כבר קשר; משטרת ישראל; "המכון לדוקומנטציה" של טוביה פרידמן בחיפה, עמו כבר קוים מגע על ידי שלמה כהן-אברבנאל; שמעון ויזנטל בוינה; וכן החומר והתיקים שהיו אז במדור "עמל" שבמחלקת "ביצור" [ראה בעמודים הבאים, צילום המסמך].

בתיקים שנמצאו במדור "עמל" לא היה מידע מבצעי עדכני, כי הטיפול המבצעי-איסופי היזום הופסק, למעשה, כבר בשנת 1969. ר' התחיל בבדיקת שניים עשר תיקים בלתי מעודכנים* והציע תכנית עבודה שכללה:

א. סיכום התיקים של שניים עשר פושעי המלחמה;

ב. ביצוע הערכת היתכנות למבצע נגד כל אחד משניים עשר הפושעים;

ג. תכנון ותיאום המבצע כפי שייקבע.

רעיונותיו של ר' ורצונו העז לקדם את הנושא התבטאו בהצעה בעלת מעוף לפעולה בקנה מידה גדול, אם כי בזמן שהציג אותה ציין, במקביל, גם את הבעיות הארגוניות.

בשלב התחלה זה, עדיין לא ניתן ל-ר' משרד לעבוד בו, ואף לא הוקצו לו עוזר ומזכירה. יחסית לדירוגו של הגוף החדש (מחלקה) היו דרישותיו הארגוניות של ר' צנועות ביותר, אך, עם זאת, נראה כי אי הצבת עובדים נוספים במחלקת "מסר", כמעט לאורך כל תקופת קיומה, מעיד, אם לא על העדר כוונה מלכתחילה להקים גוף רציני בעל יכולת פעולה, הרי לפחות, על כשל בדיעבד.

למרות שהצעתו של ר' אושרה על ידי ראש יחידת "מצדה", בתחילת אפריל 1978, לא היה ר' מרוצה. הוא התלונן שנושא הפושעים הנאציים "אינו זוכה בשלב זה לעדיפות גבוהה בין נושאי 'מצדה'". מיכאל (מייק) הררי לא הכחיש את טענתו של ר', אלא קבע כי "היה וטיפול ב[פושעי מלחמה נאציים] [י]זכנס לשלב מבצעי, אזי תינתן למשימה עדיפות גבוהה במאמץ המבצעי". לא ברור אם היה זה ביטוי של תקווה, או הבטחה ממשית של ראש היחידה. בריאיון עמו, כעבור שנים, אישר מיכאל הררי שבאותה תקופה לא היה נושא פושעי המלחמה ממוקם גבוה בסדר העדיפויות של "מצדה" ושל המוסד.

כבר בשלבי ההתארגנות הראשוניים, כאמור, עוד בטרם מונה לו עוזר, התחיל ר' לבדו בעבודה. בתנופה ובמרץ רב החל בעדכון תיקים ובחידוש איסוף מל"מ מכל המקורות האפשריים שהוא חשב אותם למתאימים.

* בהיעדר רשימה שמית של פושעי מלחמה שתיקי המידע עליהם נבדקו ע"י ר' ובידיעה שהרשימה השמית האחרונה שהייתה בידו מדור "עמל" כללה אחד עשר פושעים, שהמוסד התייחס אליהם כיעדים "לטיפול" – ניתן להניח שהתיק השניים עשר שהיה בידו היה תיקו של הנס אייסלה, ששמו לא נכלל ברשימה משנת 1977.

תכנית הפעולה של ר' (31.3.78)

ט ו ר י

כ ז ד ה

כנ' אדר ב' תל"ח
31 מרס 1978
- 2472 -

ז נ כ

הנדון: - סכום דנ- שבועי ליום 30 כרץ י"ג

1. בכניסתי לתפקיד ב-13 מרס 1978, הוצע לפעול למי הכללים הבאים:
 - א. ספוי מקורות.
 - ב. ערכון מידע ומוביליט.
 - ג. ליסוד חיקים קיימים.
 - ד. הצעת חכנית עבודה.

2. פעורות

- א. ביצור (עמל).
- ב. סוכיה פרידמן.
- ג. יד-ועם וכטה מסטרה ישראל (מחלקה פועקים נאציים).
- ד. סיפון ויזנטל.

א. ביצור

-עברתי על החיקים של גמרה הפועקים הנאציים עליהם קיומח סברה שהם עדיין בחיים, והם 12 במספר. במספול האיטורטי-שבועי לגבי יעדים אלה הופסק לפני כ-12 שנה ומאז הגיע מידע מקוטע בלבד, לרוב לקוח מעחונות מסמלה בנושא, לסקופים עחונאיים. הביפול חודש כביצור לפני חודשים מספר ללא חוצאית איסופיות.

ב. סוכיה פרידמן

-החקייבו שהי סגינות עם הנ"ל, אשר הסכים לפסור לנו באופן כוטף מידע על היעדים, מבלי שהוא (פרידמן) יעוחף בעבודה המוסד ככל צורה. שהיא.

ג. יד ועם

-הוקם קשר עם ד"ר רוזנקרנץ, עוזר מנהל הגנזך של "יד ועם", במטמה להעזר ברכוז המידע אשר מוחזק עם. כמו כן הוקם קשר עם המחלקה לפועקים נאציים במטה המסברה, כנ"ל.

2/...

ג.א.י.א.
א.א.י.א.

ד. סימון ויזנשל - וינת

- טופע לבקר את הנ"ל ב"מרכז הדוקומנטציה" שלו על מנת ללמוד את החקיקים של היעדים ולברוק ולהתעדכן על מובילים אנשדיים.

3. המתנדב" DAVID HUGO ALAIN KLEIST

- טוען שד"ר מנגלה הוא סגרו ושהינו בנו של היינריך מילר, ראש הגסטפו לשעבר, תחי כיום באמ"ט. מנה בראשית פרס השנה לשגרירותינו בלונדון וברימל באוסרו שסטובל למסור לירינו את ד"ר מנגלה אשר, יחד עם היינריך מילר מילר מילר, מנחים ארבוץ נאצי בינלאומי בשם "DAS REICH". קלייטס כתב דו"ח מפורט אשר מכיל פרטים שונים ושונים על ארבוץ עולמי של קשר נאצי בינלאומי בו מעורבים ראשי פרינזה, ירומי בטחון ואנשי מדע במערב ובישראל גם יחד.

- הצרים וביצור עוסקים כעת באימות מספר פרטים חנימנים לכדיקום כגון: כתובות, שמות וטלפונים, אשר נזכרים בדו"ח של המתנדב. החסונה אשר מצטיירם עד כה היא, שעל אף שדבריו של הנ"ל טראומ מספר עובדות שוליות בלתי משמעותיות, סיפורו נראה שהינו פרי דמיונו תבלתי מאוזן של המתנדב. מכל מקום, הצרים וביצור משיכים בבדיקותיהם, והצרים עדיין נפגש עם הנדון.

4. הגינת 20 באפריל - ליום הולדתו של היטלר

- מנחינים נאציים לשעבר מארגנים כנס לכבוד יום הולדתו של היטלר, אשר יתקיים בריז-דה-ז'נרו, ובסאן-פאלו.
- ביצור פעילה את הסגרת בברזיל לאיסוף מירב הפרטים על רשימות המוזמנים וזהומם האפיתיה, נושא הכנס וימר פרטים אשר יוכלו לסייע באימור היעדים.

5. הצעה להכניח עבודה

- א. /\ סיכום חיק לגבי כל אחד מ-12 היעדים.
- ב. הערכה מצב על כל יעד בהקשר לפעולה מבצעים.
- ג. הכנון והיאום למבצעים כפי שייקבע.

6. סגרת ארגוניה

- א. מקום משרדי.
- ב. עוזר.
- ג. מזכירת.

ב בריתה
ה

ב-21 במאי 1978 חולקה רשימת פושעי המלחמה לשתיים: ארבעה פושעים בעדיפות ראשונה, שישה אחרים בעדיפות שנייה, ולשני פושעי מלחמה נוספים, שתיקיהם היו בידי ר', לא הייתה כלל התייחסות [ראה בעמוד הבא, צילום המסמך].

בעדיפות ראשונה נכללו ארבעת פושעי המלחמה הבאים:

- א. יוזף מנגלה, שמקום הימצאו אז לא היה ידוע;
- ב. היינריך מילר, שלא היה ידוע אם עוד היה חי, או שמא מת כבר בשנת 1945;
- ג. אלואיס ברונר, שאותר בסוריה, אך היות שנמצא במדינת אויב ערבית – תכנון מבצע חיסולו היה מורכב יותר;
- ד. וולטר ראוף, שאותר בצ'ילה.

ר' החליט להתחיל לעקוב אחר וולטר ראוף, שהיה, כזכור [ראה לעיל, פרק חמישי], מפתחן ומפעילן של מכוונות הגז, שבאמצעותן הומתו עשרות אלפי יהודים, עוד בטרם הוקמו מכוונות ההשמדה הגדולות במחנות הריכוז. בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה התגורר וולטר ראוף בסוריה, ובשנים 1949-1950 קיים עמו שלהבת פריאר, נציג "המחלקה המדינית" של משרד החוץ* באיטליה, קשר מודיעיני, והצליח להשיג ממנו מידע רב על סוריה של אותה עת. עתה (קיץ 1978), כשלושים שנה לאחר מכן, כשהתברר למוסד שראוף שהה בצ'ילה, עלתה מחשבה לנסות לחדש עמו את הקשר המודיעיני. הכוונה הייתה שאיסוף המל"מ המחוודש ייעשה אף הוא על ידי שלהבת פריאר.

במקביל המשיך ר' במאמצי איסוף מידע גם על ששת פושעי המלחמה הנאציים שנכללו ברשימה בעדיפות שנייה:

- א. הורסט שומאן;
- ב. קלאוס ברבי;
- ג. קורט ליסקה;
- ד. פרנץ מורר;
- ה. קרל שטרייבל;
- ו. אנדריאה ארטוקוביץ.

הנס אייסלה ופרנץ רדמאכר לא נכללו באף אחת משתי העדיפויות.

* המחלקה המדינית, "אגף החקר" – מחלקה במשרד החוץ שתפקדה כגוף ביון לפני שהוקם המוסד (1951-1948).

ס ו ד י

נמסר ב' לפגישת רמס"ד / מסר (21.5.78)

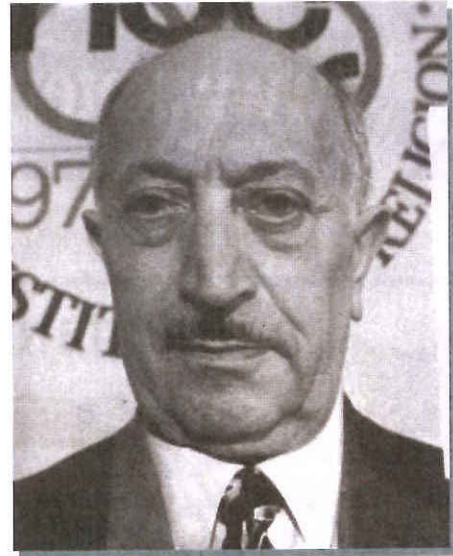
רשימת יעדים

קבוצה א'

1. ד"ר מנגלה - רוטא אושוויץ
2. היינריך פילר - ראש הגיסטפו
3. אלואיס ברונר - אחראי לתוכניות החשמדה
4. וולטר ראוף - כנ"ל

קבוצה ב'

1. פראנץ פורר - אחראי לתוכניות החשמדה ברוסיה. נעצר פעמיים ע"י האוסטרים אך שוחרר מסיבות "טכניות" משפטיות.
2. קלאוס ברבי - ראש הגיסטפו בליאון-צ'רטה. נידון למוות, חי בכוליביה, אשר סירבה להסגירו.
3. קורט ליסקה - ראש הגיסטפו בפריז, נשפט, שוחרר וחי כיום חופשי בקלן.
4. ערל שטרייבל - מפקד מחנה-טראבניקוי. הואשם בפני בית משפט בהמבורג, בו העידו יותר מ-200 עדים. זוכה מחומר הוכחות וחי חופשי בגרמניה.
5. ד"ר הורסט שומן - עוזרו של מנגלה.
6. אנדרינה ארטוקוביץ - "האייכמן של קרואטיה" נידון למוות ביוגוסלביה, נפח לארה"ב, בה הוא חי כיום באין מפריע ליד לונג ביץ' קליפורניה.

שמעון ויזנטל

ביאטה קלרספלד

סרוי קלרספלד

במגמה להשיג פרטים על פושעי מלחמה אלה, נפגש ר' עם סרז' קלרספלד (KLARSFELD), * שסק באיסוף מידע על פושעי מלחמה נאציים ושהיה ברשותו ארכיון על פושעים אלה, וקיבל ממנו מידע שסייע לו. בסוף יוני 1978, חקר ר' בארכיונו של שמעון ויזנטל בווינה, ואסף מידע על פושעי המלחמה שהוזכרו (וכן על פושעי מלחמה אחרים). התיקים התעדכנו וקרמו עור וגידים. המל"מ שהיה אצור בתוכם הלך וגדל, עד שנוצר רושם של מוכנות לשלבים האחרונים שלפני מבצע.

לכאורה, הכול היה שפיר והייתה התקדמות לקראת פעילות מבצעית, אך ר' לא היה שקט. בהרהוריו ובספקותיו הוא שיתף את ש', סגן ראש יחידת "מצדה". ר' לא היה שלם עם האופן בו התנהלה עבודת מחלקת "מסר" לקראת ביצוע המשימות. כפי שהוזכר, לא זכו הנושאים המבצעיים של מחלקת "מסר" לעדיפות בין משימות היחידה, וגם האיסוף והמחקר לא היו, לדעתו של ראש המחלקה נמרצים דיים. כיוון שאלו היו פני הדברים, לפחות מנקודת מבטו של ר', הוא הציע שמחלקת "מסר" עצמה תהפוך לגוף יותר מבצעי.

בקיץ 1978 עדיין ליוותה את ר' תחושת תסכול, שכן הוא עדיין לא ראה שנושא עיסוקו – "טיפול" בפושעי מלחמה נאציים – עלה בסולם העדיפויות של יחידת "מצדה". כאשר הוא נוכח שידיעות, כמו מקומות הימצאם, כביכול, של בורמן ומנגלה נבדקו על ידי גורמים שעבורם הייתה זו, לכאורה, עוד עבודה שגרתית, עוד משימה רגילה שיש לבצעה, הוא הציע ל"פרק" שמחלקת "מסר" היא זו שתערוך את הבדיקה ותבצע את העבודה בשטח. במילים אחרות, ר' הציע שאת התחקור החוזר, מול מוסר המידע, תבצע מחלקתו שלו.

עקרונית, ש' הסכים עמו, אך לא נראה כי שאיפתו של ר' יכולה הייתה להתממש, באשר, באותה עת, מחלקת "מסר" הורכבה, כאמור, מ-ר' בלבד. הוא עצמו עסק גם באיסוף, גם בפיתוח קשרים אישיים עם "יד ושם", עם משטרת ישראל ועם מוסדות ואישים נוספים, וגם כמצוין לעיל, ישב בעצמו בארכיונו של שמעון ויזנטל בווינה. לעתים גם פגש בעצמו מקורות שדיווחו לו על פושעי מלחמה נאציים. בנוסף לריכוז המידע הוא עסק גם בעיבודו ובהכנת התיקים לקראת מבצעים. ספק רב אם מסוגל היה לעמוד לבדו במטלות התחקור החוזר של מקורות ברחבי העולם. ככל הנראה, רק תוספת כוח אדם יכולה הייתה להוות תשובה לבעיה. זו גם הייתה כוונתו של ר' ובזאת האמין.

גם ראש יחידת "מצדה" וגם ראש המוסד, שבפניהם הועלה הנושא, תמכו ברעיון שמחלקת "מסר" חייבת הייתה להיות מעורבת יותר בתחקור מקורות ומובילים אפשריים אל יעדיה. הרעיון התממש חלקית בשלב מאוחר יותר, בשלהי 1978, כאשר מונה ד' לסגן ראש מחלקת "מסר". תוספת זו של כוח אדם אפשרה מעורבות רבה יותר של המחלקה בפעולות מבצעיות.

* סרז' קלרספלד – יהודי צרפתי, שהוא ואישתו, ביאטה, התפרסמו כ"צידי נאצים" פעילים ביותר.

הכנות למבצעים ללא ביצוע ענישה

בקיץ ובסתיו 1978, נערך המחקר במחלקת "מסר", ואילו באיסוף סייעו גורמים אחרים במוסד. גם חברי קהילות יהודיות, שהיו באחריות מחלקת "ביצור", שולבו בבדיקות ועזרו, למשל, באיתורם של וולטר ראוף בצילה וקלאוס ברבי בבוליביה. גם באירופה אותרו שני פושעים מבוקשים, הורסט שומאן ופרנץ מורר. איש מבצעים במוסד, סייר במקום מגוריו של פרנץ מורר וכן נאסף מל"מ לגבי יעדים אחרים שסומנו כמשימות המוסד.

מחלקת "מסר" המשיכה, בנאמנות, לרכז את המל"מ על פושעי המלחמה, וכאשר הגיעה למסקנה שהצטבר מספיק מידע וניתן היה לפעול מבצעית, במישרין או בעקיפין, עשה ר' את כל שניתן היה לעשות ודחף, ככל שיכול היה, כדי לקדם את ביצוע הענישה. ב-29 בנובמבר 1978 הוא גם התלווה, יחד עם ראש יחידת "מצדה", מיכאל (מייק) הררי, לפגישה תקופתית בין ראש הממשלה, מנחם בגין, לבין ראש המוסד, יצחק (חקה) חופי. בפגישה זו הציג ראש המוסד לראש הממשלה רשימה של תשעה פושעי מלחמה נאציים שנקבעו כיעדי המוסד וכאובייקטים לחיסול [ראה בעמוד הבא, צילום המסמך].

בדיון, שנערך באותה פגישה הוחלט על המשך פעילות להשלמת איסוף המל"מ על תשעה יעדים אלה אשר חולקו לקבוצות לפי מקומות שהייתם: דרום-אמריקה, סוריה ואירופה. כן נקבע סדר העדיפויות לפעולה על דעת ראש הממשלה ובאישורו.

ברשימת היעדים המועדפים נכללו פושעי המלחמה שאותרו וסומנו במאי 1978 וחולקו, כמצוין לעיל, לקבוצות עדיפות ראשונה ושנייה [ראה לעיל]. המדובר היה בפושעים הבאים:

- א. יוזף מנגלה, שמקום הימצאו המדויק לא היה ידוע, אך היה חשד ששהה בפרגוואי;
- ב. אלואיס ברונר, שזוהה ואותר בדמשק סוריה;
- ג. וולטר ראוף, שאותר בצילה;
- ד. הורסט שומאן, שאותר בפרנקפורט, גרמניה;
- ה. קלאוס ברבי, שזוהה ואותר בלה-פז, בוליביה;
- ו. פרנץ מורר, שאותר בגייסהורן, אוסטריה;
- ז. קרל שטרייבל, שאותר בהמבורג, גרמניה.

אליהם צורף בחזרה פרנץ רדמאכר, והתווסף פושע מלחמה נוסף (תשיעי), ארנסט לרץ (ERNEST LERCH), שהיה בין רוצחי יהודי לובלין והיה מעורב בהשמדת יתר יהודי פולין. לרץ אותר וזוהה בקלנגפורט, אוסטריה.

רשימת יעדים (פושעי מלחמה נאציים) שאושרה על-ידי ראש הממשלה (29.11.78)

סודי - כיוח

עורך מס' 1... מחוך 3 עוחקים
דף מס' 1 מחוך 25 דפים

ס צ ד ה
יח"כסלו תשל"ט
18 דצמבר 1978
- 6977 -

הנדון ו זנ"ח פעילות מצדה לחודשים אוגוסט-נובמבר 1978

נאציים

15.

כמהלך הקופת הדו"ח בוצעו המעולות כולקמן ז

א. הוכנו וסוכמו 9 יעדים לסינוע ז

- (1) מנגלה - טראנווי/אנסטיון ז
- (2) בארבי - בוליכיה/לה-טאז ז
- (3) רונר - צ'ילצ/סנטיאגו ז
- (4) ברונר - סוריה/דמשק ז
- (5) פורר - אוסטריה ז
- (6) שופאן - גרמניה/סדזקפורט ז
- (7) ראדמאנר - גרמניה/המבורג.
- (8) לרב - אוסטריה/קלנגפורט ז
- (9) שרייבל - גרמניה/המבורג.

היעדים חולקו לשתי קבוצות ז יעדים באמל"ט וסוריה ויעדים באירופה.

ב. ב-29 נובמבר נערך דיון אצל ראש-הממשלה בו הוחלט על הסך והשלמת איסוף הסל"ט על חשפת היעדים, כאשר העדיפות חיה ז בארבי, ברונר, מנגלה, פורר ושופאן.

נאציים

ג.

רכוז והכנה 9 חיקי אובייקטים . אושרו ע"י רוח"ב.

סודי - כיוח

היינריך מילר, שעקבותיו מעולם לא נחשפו, נגרע מהרשימה. כן נגרעו ממנה קורט לישקה ואנדריאה אורטוקוביץ (כזכור, הנס אייסלה נגרע עוד קודם [ראה לעיל]).

שניים מבין פושעי המלחמה שנקבעו כאובייקטים ל"טיפול" חיו באירופה: פרנץ מורר באוסטריה והורסט שומאן בגרמניה. בידי המוסד היה עליהם מל"מ מושלם, וכדי לטפל בהם מבצעית היה צורך בהשלמתו. לוחמים וכן אנשים במטה, השקיעו מאמצים רבים באיתור שני פושעים אלה, בזיהויים ובאיסוף מל"מ עליהם.

הורסט שומאן, שאותר בפרנקפורט, היה אחד הפושעים שבהם ניתן היה "לטפל", אולם, בפגישה שבועית בין ראשי מחלקת "מסר" להנהלת יחידת "מצדה" הוחלט כי ביצוע מבצע זה יהיה "[ב]עדיפות נמוכה בגלל פעילותנו הכללית ב[אירופה]". לשון אחר: מדינת ישראל נמנעה מלפעול באירופה עקב שיקולים אחרים, שהיו בעלי חשיבות משל עצמם. להלכה ולמעשה הייתה זו הוכחה שענישת פושעי מלחמה נאציים הייתה בעדיפות נמוכה. משמעות החלטה זו הייתה שהורסט שומאן לא נענש. ארבע שנים מאוחר יותר הכניעה אותו מחלת הסרטן.

גורלו של קרל שטרייבל, שחי בשלווה בהמבורג לאחר שזוכה ב"משפטי הצדק" של גרמניה, היה זהה לזה של הורסט שומאן. גם לגבי "הטיפול" בו הוחלט שיהיה "בעדיפות נמוכה אחרי הטיפול ביתר יעדי 'מסר'". קרל שטרייבל מת מיתה טבעית שנתיים אחרי שומאן.

לקראת סוף שנת 1978, עדיין לא הוחל בהכנות למבצע ענישת מי מן היעדים שסומנו. מדו"ח מצב, שהופץ בסוף דצמבר 1978, עלה כי התכנון להמשך הפעילות להשלמת המל"מ על חלק מהיעדים, שסומנו באביב 1978, ועל יעדים אחרים שנוספו לרשימה, עדיין לא הסתיים. לא נמצאה בדו"ח זה כל עדות לפעילות מבצעית של ממש שנעשתה עד אז.

תהליך האיסוף, המחקר ואימות הכתובות נמשך גם בשנת 1979. מחלקת "מסר", בראשות ר', שהחל להסתייע גם בסגנו, ד', התקדמה בהכנת התיקים, ובשלב זה היא אפילו הצביעה על אפשרויות לביצוע פעולות ענישה. כל שנותר לעשות היה להחליט לבצע, אולם, בשנים שמחלקת "מסר" הייתה כפופה ליחידת "מצדה" היה קיים מצב יוצא דופן. מצד אחד הושקעו מאמצים רבים באיתור פושעי המלחמה הנאציים שסומנו כיעדי המוסד, אך, מצד שני, המידע שנאסף לא תורגם לכלל מבצעי ענישתם.

הסיבה העיקרית לאי ביצוע הענישה באירופה הייתה מדינית: החשש היה מפני מה שעלול היה לקרות אם המבצע היה נחשף, כתוצאה מתקלה, או מסיבה אחרת כלשהי. מדינת ישראל חששה שלהפניית אצבע מאשימה כלפיה עלולות היו להיות השלכות מדיניות מרחיקות לכת.

בריאיון עמו, שנערך ב-27 ביולי 1998, הסביר ראש המוסד דאז, יצחק (חקה) חופי, את השיקולים המדיניים שהנחו את מדינת ישראל. בתקופה ההיא פעל באוסטריה, ליד וינה, מחנה מעבר לעולים שיצאו מברח"מ וממדינות אחרות במזרח אירופה. המדינות הקומוניסטיות לא אפשרו ליהודים לעלות לארץ, אך הרשו להם לצאת לאוסטריה (בידיעה ברורה שאין זה יעדס הסופי). המחנה ליד וינה היה מחנה מעבר, שממנו עלו היהודים לישראל. חשיפה של פעילות ישראלית, במיוחד ביצוע ענישה, על אדמתה, עלולה הייתה להוביל לתגובה חריפה של ממשלת אוסטריה. הנכס העיקרי של ישראל בארץ זו, שהיה בעל

חשיבות לאומית, היה מחנה המעבר לעולים, וזה עלול היה להיסגר על ידי ממשלת אוסטריה כפעולת תגמול. כך, הרצון להימנע מפגיעה בריבונות אוסטריה הביא להחלטה לא לפעול נגד פושעי המלחמה הנאציים שמצאו מקלט ומסתור בתחומה. התוצאה – אוסטריה נמחקה מרשימת המדינות בהן יכולה הייתה להתבצע פעולת ענישה נגד פושעי מלחמה נאציים.

ומה באשר לגרמניה? בתקופה הנדונה היו למדינת ישראל נכסים חיוניים מאוד גם בגרמניה, בעיקר במה שקשור היה ללחימה בטרור, שהפעילות נגדו, לדעת הנהלת המוסד, הייתה חשובה יותר והועדפה על פעולות עונשין בגין מעשים שנעשו בעבר. יש לזכור שבאותן שנים הטרור פגע קשות במדינת ישראל. ראש המוסד, חופי, הבהיר מה היו נכסי ישראל בגרמניה:

"הייתה לנו מערכת יחסים מאוד אינטנסיבית עם גופי המודיעין השונים בגרמניה... [הקשרים היו מעולים, בעיקר בנושאי טרור, וכמובן שלא רצינו לפגוע בקשרים אלה, שעלולים היו להיפגע אם היו מפנים אצבע מאשימה, או אף חושדים שאנו פועלים מאחורי גבם של גורמי מודיעין שצוינו. כן היו שיקולים מדיניים והיו קשרים פוליטיים. בעקבות כל זאת, השיקול שלנו היה לבצע פיגוע [רק] כאשר השיקול לכך היה חיוני והנושא היה חשוב מאוד, עדכני ונגע לביטחון מדינת ישראל, כמו פח"ע" [ההדגשות במקור].

בנוסף לשיתוף הפעולה בנושא הטרור, היו בין גרמניה וישראל גם קשרים פוליטיים ואינטרסים מדיניים, שגם בהם לא רצתה ישראל לפגוע. השיקול העיקרי שקבע ביצוע, או אי ביצוע, פעילות עצמאית כלשהי של המוסד באותה ארץ, כפי שהסביר חופי בריאיון שצוטט לעיל, היה מידת החיוניות שבביצוע הפעולה דווקא שם. היה מקום לבצע פעילות גם בגרמניה, כאשר הנושא נגע לביטחון מדינת ישראל, כגון פעילות נגד גורם פח"ע, שעלול היה לפגוע באמצעות טרור, במדינה או באזרחיה.

ההחלטה שפעולות מבצעיות של המוסד, שאמורות היו להתבצע על אדמת אוסטריה, או גרמניה, היו מקבלות אישור רק כאשר היעד היה חיוני מסיבות שנגעו ל"הווה" באותה תקופה, הביאה, כמובן מאליו, לכך שענישת פושעי מלחמה, שהואשמו ברציחתם של המוני יהודים בעבר, לא נתפסה כיעד חיוני ולא הגיעה לכלל ביצוע.

בהקשר זה עולה השאלה – מדוע בכלל הושקעו מאמצים בהמשך איסוף המל"מ, אם פושעי המלחמה באוסטריה ובגרמניה לא נתפסו כיעדים חיוניים, ולמעשה, שהייתם בתחומי גרמניה ואוסטריה העניקה להם מעין "חסינות"? לאחר שנים, כאשר הוצגה השאלה למעורבים בדבר, התשובה לא תמיד הייתה ברורה, והסיבה לא תמיד הייתה זכורה.

לדברי מיכאל (מייק) הררי, המל"מ על פושעי המלחמה נאסף מתוך הנחה שניתן היה להגיע לדרך פעולה בה הסיכון בביצוע המשימות היה מזערי, או אילו היו פושעי המלחמה הנאציים יוצאים אל מחוץ לגבולות ארצות אלה. לדבריו, במקרה כזה ניתן היה, אולי, לבצע ענישה. ברם, כאשר התברר שדרך הפעולה האפשרית הייתה מסוכנת, לא ניתן היה לקבל אישור לביצוע פעולה כזו. למיטב זכרונו של הררי, לא הייתה שום הגבלה לגבי פעילות מבצעית ביתר ארצות אירופה, אך עם זאת הוא הוסיף, שהנקודה החשובה הייתה שהפגיעה בפשעי מלחמה נאציים לא הייתה בעדיפות ביחידת "מצדה", או במוסד בכלל. הררי סיכם בביטחון מוחלט:

"אילו הנושא כן היה בעדיפות – אלואיס ברונר ואחרים לא היו נשארים בחיים, עשינו מבצעים יותר מסובכים". לדעת הררי, אותה הביע באורח ברור וחד-משמעי, הסיבה היחידה לכך שלא היו פיגועים בפושעי מלחמה נאציים הייתה ששום ראש מוסד לא רצה להסתכן בגלל פושע מלחמה נאצי, וכולם העדיפו יעדים אקטואליים. מעיון במסמכי אותה תקופה מסתבר, שעל אף עדותו של מיכאל (מייק) הררי, הרי מחוץ לגבולות גרמניה ואוסטריה כן הושקעו מאמצים רבים במציאת דרכים אל אלואיס ברונר בסוריה.

במקביל להימנעות מפעילות מבצעית בגרמניה ובאוסטריה הושקעו מאמצים גם בניסיונות איתורם של וולטר ראוף בצ'ילה, של קלאוס ברבי בבוליביה, וכמובן גם של יוזף מנגלה. לפעילות בבוליביה נגד קלאוס ברבי ניתן אישור מבצעי, ורק צריך היה לתכנן תכנון סופי, לערוך הכנות אחרונות ולבצע. אשר ליוזף מנגלה, אותה חיית אדם שעקבותיה נעלמו, ד' ומקור "הצומת", ג', שפעל בכיסוי עיתונאי, ניסו, בחודשים יוני אוגוסט 1979, לאתר בדרום-אמריקה. לאחר שהייה של קרוב לחודשיים בדרום-אמריקה הוסיף ג' מידע על וולטר ראוף ועל קלאוס ברבי. הוא גם סבר שמנגלה היה אז בחיים, וכי ברבי יכול היה להוביל אליו, על אף ידיעה שהוא עצמו שמע ממבוע אחר, כי מנגלה כבר מת. במוסד הוערכה הידיעה על מותו של מנגלה כדיסאינפורמציה. בדיעבד הוכח כי הידיעה הייתה ידיעת אמת.

באוקטובר 1979, יותר משנתיים לאחר שהמשימה הוטלה על המוסד, וקצת פחות משנתיים לאחר הקמת מחלקת "מסר", נראה היה כי לפחות שני פושעים נאציים שחיו בדרום-אמריקה – וולטר ראוף וקלאוס ברבי – עמדו לתת את הדין על מעשיהם. יחידת "מצדה" הציגה תכנית מבצע לפגוע בשני פושעי מלחמה אלה בו זמנית, מותנה בהשלמת מל"מ. ראש המוסד אישר המשך הפעילות בכיוון זה עוד בטרם הוצגו התכניות לפניו. ההחלטה התקבלה לאחר שהיעדים נבדקו, כפי שכבר הוזכר, בסיועו של ג', שהוסיף מל"מ שהשיג לאחר שנפגש עם הפושעים ועם מבועים שונים, ולאחר שגם כמה יהודים מקומיים הוסיפו מודיעין משלהם.

עיקר העיקרים היה המל"מ שנאסף על ידי לוחמי "מצדה" שערכו סיורים מוקדמים הן בצ'ילה והן בבוליביה. כשהיה צורך במידע משלים שוגרו שני לוחמים לסנטיאגו, בחודש נובמבר 1979, ואיתרו את וולטר ראוף. זה היה מל"מ טרום מבצעי, שהיה חסר להשלמת תיקו של ראוף. תיק המטרה על קלאוס ברבי (שהשתמש, כזכור, בשם "ניקולאוס אלטמן") כבר היה מוכן מאז חודש ספטמבר 1979. הכוונה הייתה לבצע מבצע דו-משימתי במסגרת לוח זמנים עוקב, על קלאוס ברבי בבוליביה ועל וולטר ראוף בצ'ילה.

אולם, בחודש נובמבר 1979, כאשר כל ההכנות הושלמו, בוטל המבצע הדו-משימתי. בשל סדר העדיפויות המבצעי ביחידה, הוחלט לקיים מבצע רק בבוליביה, נגד קלאוס ברבי, ולדחות את ענישתו של וולטר ראוף לעתיד הקרוב.

ההכנות לענישתו של קלאוס ברבי הגיעו לשלבים מעשיים, ובכלל זה הושלמה הכנת אמצעי הלחימה. המבצע נראה כה ממשי עד כי במטה קיימו דיונים על השאלה האם ג', שפגש את קלאוס ברבי בקיץ אותה שנה, ישתתף בהלווייתו של קלאוס ברבי. ג' לא השתתף בלוויה. לא הייתה כזו, בכל אופן, לא הייתה במועד שתוכנן.

לקראת המבצע נגד קלאוס ברבי, שוגרו שני לוחמי מצדה לבצע סיור טרום מבצעי בלה-פז, אבל שם ציפתה להם הפתעה – עקבותיו של קלאוס ברבי נעלמו. הוא לא אותר בלה-פז, ואנשי יחידת "מצדה", שניסו בשלושת החודשים הראשונים של שנת 1980, לעלות על עקבותיו מחדש, העלו חרס בידם.

בחודש פברואר 1980 עלתה מחדש האפשרות לענישת וולטר ראוף. צ', שכמפקד ב"מצדה" חיפש לשווא את קלאוס ברבי בלה-פז, המשיך לסנטיאגו, בירת צ'ילה, כדי לבצע סיור טרום מבצעי. באותו סיור נדמה היה לו כי ראה את קלאוס ברבי בסנטיאגו, אך הוא התבדה.

רק בדיעבד התברר שקלאוס ברבי נשאר בבוליביה. הוא עזב את לה-פז, השוכנת בגובה של כמעט ארבעת אלפים מטר, ועבר לעיר סנטה-קרוז, השוכנת רק כמה מאות מטרים מעל פני הים, שם התגורר בנו. האם סיבת עזיבתו של ברבי את לה-פז הייתה הפיכה שארעה בדצמבר 1979 והחשש שהמשטר החדש יסגירו לצרפת? או שמא חשש לבריאות אשתו, שתנאי הגובה החלו להשפיע עליה לרעה? הייתה הסיבה אשר הייתה, ייתכן מאוד שצעד זה הציל את חייו.

וולטר ראוף, לעומת זאת, היה עדיין יעד לביצוע ענישה. מקום מגוריו של ראוף היה מוכר, והתכנית הסופית הייתה שלוחם המוסד יתקרב אליו, ככל האפשר, ויירה בו בחסות החשיכה, בעודו יושב בתוך ביתו. נקבע כי אם ישמע וולטר ראוף רעש ויתקרב אל הלוחם, זה יירה בו מיד.

צ', שבשלב ההכנות, בפברואר 1980, סייר במקום מגוריו של ראוף, הגיע לצ'ילה, לביצוע המבצע, במרס 1980. הוא שהה בסנטיאגו במשך שבועיים, אך לא הגיע למצב שבו יכול היה לבצע את החיסול.

אלואיס ברונר היה היחיד שבתקופת פעילות מחלקת "מסר" בוצע ניסיון לחסלו, באמצעות מעטפת נפץ, אך גורלו שפר עליו והוא נפגע באצבעות ידיו בלבד [ראה לעיל, פרק ההקדמה] (כמצוין לעיל, קדם לכך ניסיון חיסול בשנת 1961 ואז נפגעו עיניו [ראה לעיל פרק ההקדמה, ופרק רביעי]). ברונר לא חוסל ואף האריך ימים בדמשק.

סיכום פעולת מחלקת "מסר"

אחת המגבלות שגרמו, בסופו של דבר, לאי-ענישת פושעי המלחמה הייתה היקף המשימות שהוטלו בשנות השבעים המאוחרות של המאה הקודמת על המוסד בכלל ועל יחידת "מצדה" בפרט. כיוון שלא היה ניתן להתפרס על יעדים רבים, נקבע, באישור ראש הממשלה, שהמוסד "יטפל" רק במספר מצומצם של פושעי מלחמה עיקריים, שברובם אותרו, נאסף עליהם מודיעין רלוונטי, הוכנו תיקי מל"מ, ולגבי חלק מהם אף הוכנו תיקי מטרה. ברם, למעט מקרה ניסיון הפיגוע השני באלואיס ברונר בסוריה, שהוזכר לעיל – בתקופת כפיפותה של מחלקת "מסר" ליחידת "מצדה" – לא הניבו תיקי המטרה, שהוכנו בה, מבצעי ענישה.

כפיפותה של מחלקת "מסר" ליחידת "מצדה" הייתה אמורה, אמנם, לשמש זרז לפעילותה של יחידת "מצדה" בתחום ענישת פושעי המלחמה הנאציים, אך את חלקה במשימה זו תרמה

מחלקת "מסר", בסופו של דבר, רק באיסוף המל"מ על היעדים ובהכנת תיקי המטרה לקראת ביצוע.

מיכאל (מייק) הררי, שהיה אז ראש יחידת "מצדה", זכר כי באותה עת היה עומס רב על היחידה, והמשימות אשר הוטלו עליה היו חיוניות ביותר ואפילו קיומיות. הנושא העיקרי שהעסיק מאוד את היחידה ומפקדיה היה איתור איומי טרור מצד ארגונים פלסטיניים נגד יעדים ישראליים הן בחו"ל והן בארץ. על פי עדותו של יצחק (חקה) חופי, ששימש אז ראש המוסד, גם למשימת ההתרעה, שאמורה הייתה להיות משימה עיקרית של המוסד, בעיקר נוכח כישלון ההתרעה במלחמת יום הכיפורים, היה משקל רב בהחלטה שיחידת "מצדה" תצמצם את פעילותה נגד פושעי המלחמה הנאציים.

לסיכום, פעולת מחלקת "מסר" במסגרת יחידת "מצדה" נמשכה כשנתיים וחצי (ממרס 1978 עד אוקטובר 1980). אין עוררין על כך ששנים אלה היו האינטנסיביות ביותר, בדברי ימי המוסד, בנושא ענישת פושעי המלחמה הנאציים, למרות שהאמצעים אשר עמדו לרשות המחלקה, בעיקר בכוח אדם, היו דלים מאוד. ר', שעמד בכל אותה תקופה בראשה, עשה כמיטב יכולתו כדי להפעיל את יחידת "מצדה" לביצוע המשימה של ענישת פושעי מלחמה נאציים, אך התוצאות היו מאכזבות מאוד. הפעילות המעשית של מחלקת "מסר" ויחידת "מצדה" בנושא זה הסתכמה, בסופו של דבר, בסימון יעדים, באיתורם, באיסוף מל"מ ובהכנת תיקי מל"מ ותיקי מטרה לקראת ביצוע. בחלק מן המקרים ניתן היה לחוש כי הנה המבצע כבר עמד להתבצע. היו כבר סיורים של טרום ביצוע, כמעט ביצוע, אפילו ניסיון ביצוע, אך למעט ניסיון החיסול של אלואיס ברונר [ראה לעיל], לא התממשו הדברים.

נושא ענישת פושעי המלחמה הנאציים נתפס, אם כן, בתודעת המוסד, כמשימת העבר, שהעסיקה את היחידה, גזלה מזמנה והפריעה לה להקדיש את מאמציה למשימות ההווה. ביטוי לכך ניתן למצוא בדברי מיכאל (מייק) הררי: "לא דחפתי ש'מסר' תוצא מהיחידה אך לא נלחמתי ש'מסר' תישאר ב'מצדה'". עמדה זו, הן של ראשות המוסד והן של ראש יחידת "מצדה", הייתה אחד הגורמים להעברת מחלקת "מסר", באוקטובר 1980, ליחידת "ביצור".

פרק שביעי

ממחלקת "מסר" ומדור "עמל" למחלקת "עמל-מסר"

ארגון מחדש

כאמור בסוף הפרק הקודם, באוקטובר 1980 התבצע ארגון מחדש. מחלקת "מסר" ומשימת העיסוק בפושעי המלחמה הנאציים הועברו מיחידת "מצדה" ליחידת "ביצור". עם העברתה ליחידת "ביצור" צורפה מחלקת "מסר" למדור "עמל" והוקמה מחלקת "עמל-מסר". חלוקת העבודה במחלקה החדשה הייתה כבעבר, עשרים שנה קודם לכן, אלא שעתה הורכבה המחלקה משני מדורים: מדור "עמל" הופקד על נושאי אנטישמיות וניאו-נאציזם, ומדור "מסר" עסק בפושעי מלחמה נאציים.

ר' סיים את תפקידו כראש מחלקת "מסר" עוד בטרם הוכפפה המחלקה ליחידת "ביצור", ו-ג' מונה למחליפו. תוך כדי החפיפה עם ר' התבשר ג' על הכוונה להכפיף את מחלקת "מסר", ואת כל נושא המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים, ליחידת "ביצור". ג' קיבל את תפקיד ראש מחלקת "עמל-מסר" ביחידת "ביצור" ברצון. הוא ראה את משימת המעקב אחר פושעי המלחמה כ"משימת קודש" והמשיך בדרכו של ר'.

היכולת המודיעינית והמבצעית של "עמל-מסר"

לכאורה, הכפפת מחלקת "מסר" ליחידת "ביצור", שהייתה לה היכולת לבצע רק את שלב ההכנה, אשר כלל, בעיקר, ריכוז נתוני מודיעין בסיסיים על פושעי המלחמה ומעשיהם וחלק מהמל"מ, אמורה הייתה להחליש את הפעילות נגד פושעי המלחמה הנאציים בתחום הטרור-מבצעי, ובוודאי בתחום המבצעי, אולם, לדברי ג', עם מינויו לראש מחלקת "עמל-מסר", כשהודיעו לו על הכפפת המחלקה המאוחדת ל"ביצור", הובטח לו שכל יחידות המוסד יסייעו למחלקתו לבצע את משימותיה, ותהיה לו אפשרות גישה ישירה אל ראש המוסד. גם לאחר שנים, חשב ג' שיכולותיה של מחלקת "עמל-מסר", במסגרת יחידת "ביצור", לא נפלו מאלה של מחלקת "מסר", במסגרת יחידת "מצדה".

כפי שכבר נעשה בעבר, שוב נבדקה רשימת הפושעים הנאציים שנקבעו כיעדים לענישה ונקבעה רשימה מעודכנת של אלה מהם שהיו עדיין בחיים. ברשימת היעדים לענישה, שהורכבה ב-14 בדצמבר 1980, נכללו שמונה פושעים:

- א. יוזף מנגלה – מקום בלתי ידוע, החשד היה שנמצא אז בפרגוואי (למעשה כבר לא היה בין החיים, אך במוסד טרם ידעו על כך);
- ב. קלאוס ברבי – לה-פז, בוליביה;
- ג. וולטר ראוף – סנטיאגו, צ'ילה;
- ד. אלואיס ברונר – דמשק, סוריה;
- ה. פרנץ מורר – גייסהורן, אוסטריה;

ו. הורסט שומאן – פרנקפורט, גרמניה ;

ז. ארנסט לרץ – קלגנפורט, אוסטריה ;

ח. קרל שטרייבל – המבורג, גרמניה.

הרשימה הייתה דומה, כמעט זהה, לרשימה שהוכנה בנובמבר 1978 ואושרה באותו חודש, על ידי ראש הממשלה, מנחם בגין [ראה לעיל, פרק שישי]. מאותה רשימה נמחק שמו של פרנץ רדמאכר, שנודע, בינתיים, כי מת.

ג', שהגיע לראשות "עמל-מסר" מיחידת "מצדה", המשיך לנהל את עבודת המחלקה, שעתה הייתה כפופה ליחידת "ביצור", באותם דפוסים בהם התנהלה מחלקת "מסר", בראשותו של ר' במסגרת "מצדה". למעשה, כל שצריך היה לעשות היה רק להשלים ולעדכן את התיקים שהוכנו במחלקת "מסר", בעת שהייתה כפופה ליחידת "מצדה". לאחר ש-ג' נפגש עם ראש המוסד, יצחק (חקה) חופי, הוא העלה על הכתב את הנושאים שנדונו, במגמה לקדם את משימות מחלקת "עמל-מסר".

כפי שהובטח ל-ג', אכן הועמדו מקורות המוסד לרשות "עמל-מסר":

- מקורות "הצומת", שהייתה להם גישה ישירה לכמה ממושעי המלחמה הנאציים, ושהיו להם ידיעות על פושעי מלחמה נאציים בכלל, הופעלו להשגת הידיעות הדרושות ;

- נעשו מבצעי האזנה למובילים, כמו הנס אולריך רודל HANS ULRICH (RUDEL) * או לבני משפחת מנגלה, אשר לפי הערכה, או מידע מקדים, אמורים היו להוביל אל גדול הפושעים המבוקשים ;

- נעזרו בחברי קהילות יהודיות במטרה להשיג, או לאמת, מל"מ.

ג', אכן, יכול היה לסכם : "למעשה, מה שביקשנו בעת איסוף המל"מ וניתן היה לקבל תשובות באמצעותן – קיבלנו, לא היו בעיות באיסוף המל"מ".

* הנס אולריך רודל – אל"מ, טייס גרמני נאצי במלחמת העולם השנייה.

אפרים הלוי

אין חדש תחת השמש, או – יש מל"מ ואין מבצעי ענישה

אכן, לדעת אלה שהיו קשורים לפעילות מחלקת "עמל-מסר", לא נחסכו במוסד מאמצים להשגת מידע על הפושעים הנאציים ולאפשר למחלקה להכין תיקים מבצעיים לקראת ביצוע. כאמור, יחידות שונות במוסד נרתמו למשימה, ולא היה חסר מודיעין טרום-מבצעי. עם זאת, למרות שיעדי הפגיעה באירופה סומנו – מבצעי ענישה לא בוצעו. במרס 1982 העלה ג' את נושא "הטיפול" בפושעי המלחמה הנאציים במכתב, שהופנה ישירות אל יצחק (חקה) חופי, ראש המוסד. במכתב קבל ג' על כי –

"כל פעולת איסוף ואחרת שהוטלה על גוף שמחוץ ל'ביצור' לא הגיעה לתכלית כלשהי [...] אני חש מאז חודשים [...] כי עדיפות הטיפול הניתנת ע"י חלק מהפונקציות הינה של 'הטרדה', 'חוסר ברירה' ו'מדוע עוסקים בהיסטוריה'".

הוא הוסיף במכתבו זה: "אני מעיז לחזור ולאמר [צ"ל: ולומר] כי דרך הפעולה שנקבעת מדי פעם אינה לוקחת בחשבון את גורם הזמן". הצעתו הייתה "כי הפתרון הנכון יהיה לבחור בשיטות יותר תוקפניות וע"י ביצועים במקביל" [ראה בעמודים הבאים, צילום המכתב]. נוכח ההימנעות מביצוע הענישה, תחושותיהם, הקשות מאוד, של אנשי מחלקת "עמל-מסר", באו לידי ביטוי גם בעדויות שניתנו קרוב לעשרים שנים מאוחר יותר:

"הייתה לי תחושה שאין כוונת ביצוע נגד פושעי מלחמה", או: "ככלל, לאף אחד לא היה איכפת. קיוונו כי בעקבות כניסת 'מצדה' לפעילות, סוף סוף יעשו משהו, אך לא יצא מזה כלום".

ארנסט לרץ ופרנץ מורר המשיכו בחייהם השלווים באוסטריה, למרות שלגבי שניהם הוכנו תיקים מבצעיים במדור "מסר". קרל שטרייבל והורסט שומאן, חיו באותה עת בגרמניה ולמרות ששבתי שביט, ראש יחידת "מצדה",^{*} העריך כי פעולות לענישת שני יעדים אלה היו

^{*} שבתי שביט החליף את מיכאל (מייק) הררי, בתפקיד ראש יחידת "מצדה", ב-1 בפברואר 1980.

קלות לביצוע, הרי בשל רגישות הזירה – גרמניה – לא היה אפילו אישור לאיסוף מל"מ עליהם. מכל מקום, כאשר רשימת היעדים עודכנה, בדצמבר 1980 נכללו ארבעה יעדים אלה, שהתגוררו באירופה, ברשימת שמונת יעדי המוסד*. נשאלת שוב השאלה – מה היה, אם כן, ערכה של רשימת היעדים כאשר לא ניתן היה לפעול על פיה?

"יש הכרח ענייני והיסטורי לא לסיים פרק זה בעשיית המוסד בלא כלום"

בדרום-אמריקה המצב היה אחר. השיקולים המדיניים של מדינת ישראל והשיקולים של המוסד, באשר ליבשת זו, היו שונים מאלה שנשקלו לגבי אירופה. בדרום-אמריקה הרגיש המוסד חופשי לפעול ללא האילוצים שהתחייבו מהאינטרסים הפוליטיים השונים, שהיה הכרח להתחשב בהם באירופה. בלי להתייחס לכל מדינה בנפרד, ניתן לקבוע, באופן כללי, כי, אמנם, עם חלק ממדינות דרום-אמריקה היו למוסד קשרים מסוימים, אך אלה, בניגוד למצב שהיה באירופה, לא הניבו "נכסים מיוחדים". השיקולים שנדרש היה, באותה עת, לקחתם בחשבון, בכל מה שקשור היה לפעילות בדרום-אמריקה, היו שיקולים מבצעיים בלבד. זה היה מצב הדברים בסוף שנות השבעים, כאשר מחלקת "מסר" הייתה כפופה ליחידת "מצדה", וזה היה המצב גם באוקטובר 1980, כאשר ג' נכנס לתפקידו כראש מחלקת "עמל-מסר", שפעלה בכפיפות ליחידת "ביצור".

כמצוין לעיל, ברשימת היעדים שעודכנה בלשכת ראש המוסד בדצמבר 1980, נכללו שני פושעים שאותרו בדרום-אמריקה (וולטר ראוף בצ'ילה וקלאוס ברבי בבוליביה), אך, כזכור, בשנים 1979-80 לא בוצעו נגדם פיגועי ענישה, אך ורק מסיבות מבצעיות. עם עדכון רשימת היעדים, שוב סומנו השניים האלה כמטרות. לגבי יעד נוסף, שלישי, החשוב מכולם – יוזף מנגלה – היה חשד סביר שגם הוא נמצא בדרום-אמריקה. שני פושעי המלחמה ששהו בבוליביה ובצ'ילה נחשבו, אמנם, יעדים חשובים בפני עצמם, אך עם זאת, הובאה בחשבון האפשרות שכל אחד מהם עשוי היה להיות גם מוביל אפשרי למנגלה.

יתר על כן, בשנים 1981-82, כאשר נעשו מעקבים אחר קלאוס ברבי בבוליביה, הועלתה ההשערה שברבי היה זה שהסתיר את מנגלה, והאחרון סיפק לו את המימון הדרוש. בשנים אלה איתרו את קלאוס ברבי בקוצ'במבה ובלה-פז, איבדו אותו, חיפשו אחריו שוב, איתרו אותו וחוזר חלילה.

ראש מחלקת "עמל-מסר", ג', וראש מדור "מסר" במחלקה, יצחק (איגו) זומר, קיימו קשרים שוטפים עם צייד הנאצים, סרז' קלרספלד, שגם הוא ניסה לאתר את ברבי. בפגישה בין ג' לבין קלרספלד, במלון "שרתון" בירושלים, ב-16 בנובמבר 1982, התייחס קלרספלד לנושא הסגרתו של ברבי וציין כי הנושא היה "תקוע" בבית המשפט העליון של בוליביה וכי הוא התכוון לשגר את אשתו, ביאטה (BEATE), לבוליביה, כדי לנסות לזרז את ההסגרה לצרפת*, או לגרמניה.

* שניים ממושעי המלחמה האחרים, שסומנו כיעדי המוסד (ברבי וראוף) נמצאו בדרום-אמריקה, אחד (מנגלה) – שכבר מת) נחשב כמסתתר בפרגוואי, ואחד (ברונר) התחבא בסוריה.

* קלאוס ברבי, שהיה ראש הגסטפו בליון, צרפת, נדון למוות שלא בפניו על ידי צרפת, כפושע מלחמה, והיה מבוקש על ידה.

באותה שיחה הביע קלרספלד את חוסר אמונו בכוונת המוסד לפעול למען ענישת פושעי מלחמה, להוציא את יוזף מנגלה.

באותה תקופה (סוף שנת 1982 ותחילת שנת 1983) הצטבר מידע רב על וולטר ראוף, ומידע רב עוד יותר על קלאוס ברבי. מחלקת "עמל-מסר" העלתה את הנושא בפני הנהלת "ביצור", וראש היחידה, אפרים הלוי, העלה את הנושא בפני ראש המוסד. בעקבות זאת התקבל, אמנם, אישור עקרוני להמשך איסוף מל"מ, אך לא הייתה התקדמות לקראת פעילות מבצעית.

בסופו של דבר, ברבי נעצר בבוליביה, ב-25 בינואר 1983, הוסגר לצרפת, בפברואר 1984, הועמד שם למשפט מחודש, נשפט למאסר, ולאחר זמן קצר מת בכלא. בעקבות מעצרו של ברבי, העריכו במחלקת "עמל-מסר" את המצב מחדש והציעו לחזור ו"לטפל" בוולטר ראוף, שפשעיו היו גדולים יותר מאלה של ברבי, ומעמדו בהיררכיה הנאצית היה רם יותר. כיוון שראוף נמצא אותה עת בצ'ילה, הוצע לשלוח את נציג מחלקת "עמל-מסר" לדרום-אמריקה. סוגיה עיקרית לבירור הייתה שאלת נוכחותו של וולטר ראוף בדירתו בסנטיאגו. חובה היה לברר האם שהה בביתו או עזב את הבית. כן היה חשוב לוודא האם נקט ראוף באמצעי זהירות. לבירור סוגיות אלה יצא ג' לדרום-אמריקה במרס 1983.

ג' כבר היה בעבר בדרום-אמריקה, כאשר, באוקטובר ובנובמבר 1981, הוא התחקה, ללא תוצאות מעשיות. אחר עקבותיו של יוזף מנגלה. בפעם הזאת, בנוסף להמשך הבירורים על מנגלה (שכמצוין לעיל, עדיין לא ידעו במוסד כי כבר לא היה בין החיים), הגיע ג' גם לסנטיאגו. כל הניסיונות שנעשו כדי לברר אם וולטר ראוף נמצא בדירתו, לא העלו תשובה חד-משמעית. התקשרויות טלפוניות נענו בפסקנות על ידי אישה, שטענה כי האיש לא היה מוכר, אך סיורים, שנערכו בסביבת הדירה, העלו חשד שייתכן שהאיש נמצא בביתו. אמנם, העוקבים חשדו באדם שנראה במקום, אך לא הצליחו לזהותו בוודאות. בכל מקרה, וולטר ראוף לא אותר. בשלב זה צריך היה להחליט אם להעביר את המשך ה"טיפול" ליחידה המבצעית "מצדה", ואולי להמתין לסימנים נוספים בדבר הימצאותו של מנגלה, באשר במוסד ניתנה עדיפות ברורה למרדף אחר מנגלה. בסופו של דבר המשך העיסוק בוולטר ראוף לא הועבר ליחידת "מצדה".

מי שהיה מעורב במעקב אחר ראוף, ואף הביע את דעתו בפני ראש יחידת "ביצור", אפרים הלוי, היה סרז' קלרספלד. בפגישה בין השניים, שנערכה ב-21 במאי 1983, הביע קלרספלד את רצונו לפעול ב"אמצעי הדלים", למשל, באמצעות נסיעה לצ'ילה והפגנה שם למען הסגרתו של ראוף, לכל מדינה שתהיה מוכנה להעמידו לדין. קלרספלד הטיח בראש יחידת "ביצור" את ההאשמה כי המוסד יכול היה כבר לסיים את ה"טיפול" בוולטר ראוף וכי הוא (קלרספלד) לא הבין מדוע המוסד התמהמה. אפשר להתרשם כי סרז' קלרספלד הביע, בלשון המעטה מנומסת, כפי שכבר עשה בעבר, את דעתו, כי לא האמין "שהמוסד יעשה משהו בענייני".

לאחר פגישה זו עם סרז' קלרספלד הריץ אפרים הלוי מברק אל ראש המוסד, ביקש "לשקול בדחיפות רבה את מכלול 'שחיק עצמות' [וולטר ראוף]", והדגיש "כי יש הכרח ענייני והיסטורי לא לסיים פרק זה בעשיית המוסד בלא כלום". נראה שלא הייתה תגובה לקולו. אמנם, בשנים

1983-84 נמשכו בדיקות, במקומות שונים, לאיתור מקום הימצאו המדויק של ראוף, אך שום דבר לא קרה, ושום מבצע של המוסד לא בוצע.

לאחר הסגרת קלאוס ברבי לצרפת, בפברואר 1983, העתיק הזוג קלרספלד את פעילותו לציילה, בניסיון לעורר את דעת הקהל העולמית כנגד וולטר ראוף וכדי להביא להסגרתו ולהעמדתו לדין. המוסד לא אסר על פעילותה של משפחת קלרספלד בנושא ראוף, ואף הגיש לה סיוע. כאשר ביקש קלרספלד שמדינת ישראל תצהיר על נכונותה לקבל את וולטר ראוף כשיוסגר, המליץ המוסד לעשות כן. שר המשפטים דאז, משה ניסים, פרסם הצהרה ברוח זו בינואר 1984, אך ממשלת ציילה לא הייתה מוכנה להסגיר את ראוף, גם לא לגרמניה, שביקשה את הסגרתו בשנת 1962. כך יצא שדבר לא קרה. המוסד לא טיפל בענישתו, ובמאי 1984 מת וולטר ראוף בציילה ממחלת הסרטן, כאדם חופשי, בלי שנתן את הדין על פשעיו.

לגבי "טיפול" בפושע המלחמה הגרמני ששהה בארץ אויב (סוריה), לא היו כל מגבלות מדיניות. כזכור, אלואיס ברונר, היחיד מבין היעדים שסומנו על ידי המוסד שמצא מקלט במדינה ערבית, נפגע בעיניו בפעולות ענישה שהתבצעה עוד בשנת 1961 כתוצאה מניסיון שני לפגוע בו, שנעשה בשנת 1980, בתקופה שמחלקת "מסר" הייתה כפופה ליחידת "מצדה", הוא נפצע באצבעות ידיו. לאחר העברת מחלקת "מסר" ליחידת "ביצור" ואיחודה עם מדור "עמל" לא נמשכו הניסיונות לפגוע באלואיס ברונר, וייתכן שהיה לכך קשר להוצאתה של מחלקת "מסר" מהיחידה המבצעית "מצדה". היו הסיבות אשר היו, ניתן לסכם ולומר שמאז הוטלה משימה זו על המוסד, על ידי ממשלת ישראל, בשנת 1977, הרי, למעט ניסיון הענישה נגד אלואיס ברונר, לא בוצעו פעולות ענישה נגד פושעי מלחמה נאציים*.

* ניסיון הפגיעה הראשון באלואיס ברונר, בשנת 1961, וחיסולו של הרברט צוקורס, בפברואר 1965, נעשו לפני שמשימת ה"טיפול" בפושעי המלחמה הנאציים הוטלה על המוסד על ידי ממשלת ישראל (כאמור, בשנת 1977).

ס ו ד י
למכתב בלבד

מסר/

כו אדר תשמ"ב

21 מרס 82

21 מס

הנדון: הטיפול בפושעי מלחמה

1. מאז הוטלה עלי משימה איתור פושעי המלחמה שנקבעו כאוביקטים-חלפה יותר משנה.
בפועל התרכזתי בשניים:
 - א. יוזף מנגלה
 - ב. קלאוס ברבי
2. אך טבעי שאני עורך מאזן ביניים לגבי תוצאות שהושגו, כאשר המסקנה אליה הגעתי מחייבת ריכוז מאמץ מוסדי מעל ומעבר מעל למה שנעשה עד כה.
3. בכדי להעמיד דברים ולהבהירם אופר- כי מחד, לא נחסך מאמץ מחקרי במסר, ()
ומאידך כל פעולת איסוף ואחרת שהוטלה על גוף שמחוץ לא הגיעה לתכלית כלשהי.
4. בנגוד לגישתך, אני חש מאז חודשים- מחת ומעל לפני השטח (כולל הערוח של בכירים במשרד) כי עדיפות הטיפול הניתנת ע"י חלק מהפונקציות הינה של "הטרדה", "חוסר ברירה", "ומדוע עוסקים בהסטוריה".
אין ספק כי יש תרומה שלילית להעדר הבנה ומוטיבציה של חלק מהעוסקים במלאכה.

2/...

5. בדחילו, אני מעיז לחזור ולאמר כי דרך הפעולה שנקבעת מדי פעם אינה לוקחת בחשבון את גורם הזמן. והשיטה, נכונה אמנם מבחינה לוגית, אולם בפועל תמשך חודשים כאשר אין בטחון שהאזנה וצילומים ימצו באופן ברור את מכלול ידיעותיו. (מקרה הפייסטוס)
6. נראה- וזו הצעתי- כי הפתרון הנכון יהיה לבחור בשיטות יותר תוקפניות וע"י ביצועים במקביל. תוצאות חיראנה לעין רק באם חתקיימנה אצלך פגישות קבועות ובלעדיות לנושא זה לצורכי דווח וקבלת החלטות להמשך.
7. אני מעריך שבשלשה חודשי מאמץ מוסדי נוכל למצות את כלל המובילים ולהגיע למסקנה אמינה.
8. אני מודע היטב את אשר אני לוקח על עצמי בהעבירי אליך את המטען שאני נושא עמי, אך אין בידי ברירה אם רצוני לקדם הנושא, מה עוד שבדיונים אצלך אני מוגבל ואין לי הזדמנות לפתח דיון חופשי וממצה.
9. הנני מליט כנספח למכתבי רשימת מובילים אפסריים* המסומנים ע"פ עדיפויות ומשקפות את סה"כ העשיה עד כה.

ב ב ר כ ה

* לא כולל ידיעות מזדמנות שנבדקו ע"י מסר.

מעברי "עמל" ו"מסר" ♦♦ בין יחידות המוסד

תאריך	מעמד ארגוני	כפיפות ארגונית
יולי 1960	יחידת "עמל"	יחידה עצמאית
ינואר 1962	מחלקת "עמל"	יחידת "ביצור" (הוקמה ב-9/61)
סוף שנת 1963	מדור "עמל"	מחלקת "ביצור" ביחידת "תבל"
ספטמבר 1964	מדור "עמל"	מחלקה ביחידת "הצומת"
דצמבר 1966	מדור "עמל"	מחלקת "ביצור" ביחידת "תבל"
מאי 1967	מדור "עמל"	מחלקת "ביצור" ביחידת "ערד"
יוני 1977	מדור "עמל"	מחלקת "ביצור" ביחידת "תבל"
מרס 1978	מחלקת "מסר" (מדור "עמל" ממשיך להתקיים ב"ביצור")	יחידת "מצדה"
אוקטובר 1980	מחלקת "עמל-מסר" (מורכבת ממדור "עמל" וממדור "מסר")	יחידת "ביצור" (חוזרת להיות יחידה בנובמבר 1978)
תחילת ספטמבר 1985	מדור "מסר" (מחלקת "עמל- מסר" חדלה להתקיים)	יחידת "ביצור"
מאי 1991	מדור "מסר" חדל להתקיים	

♦ עיסוק במעקב אחר גילויי אנטישמיות וניאו-נאציזם ו"טיפול" במושעי מלחמה נאציים.
♦ "טיפול" במושעי מלחמה נאציים.

אני לא זוכר שראש הממשלה היה יושב אתנו בצורה מסודרת, מרובעת עם משבצות, כפי שנהוג בארגונים יותר מסודרים, ומוריד לנו הנחיות בכתב. לא היו הנחיות בכתב; הספיקה הנחיה במשפט אחד. הנחיה במשפט אחד, אם קיבלתי אותה והסכמתי לה, הייתה הוראה לביצוע. לפעמים היו ייכוחים. אתן לכם דוגמה משנים עברו. היה, למשל, ויכוח על הענשת פושעי מלחמה נאצים. אז היה מבצע אייכמן, ואחרי זה כל העניין קצת דעך. בא ראש הממשלה בנין ואמר שצריך לעזור את זה. הוא פנה למי שהיה קודמי בראשות המוסד, חקה, ואמר לו: "מה עושים? צריך לפעול יותר בנושא הזה". כשאני באתי לתפקיד, חשבתי שלא צריך לפעול יותר בנושא זה כי כל פעולה בנושא זה הייתה מעורבת בעבודה בזירת הפעילות האחרת של המוסד, והיה צריך להשקיע בה משאבים. אני חשבתי שצריך להשקיע משאבים בגורמי ההווה והעתיד ולא בעבר, ואמרתי לראש הממשלה שלפי דעתי לא צריך להשקיע בנושא זה מאמץ מיוחד. בסופו של דבר הסכמנו שרק מנגלה ישמש עוד יעד ונרד מיתר הנושאים.

אני מספר את זה כי לפעמים אתה דן עם ראש הממשלה ולפעמים הוא מקבל את דעתך. אבל הוא יכול היה גם לא לקבל את דעתי ולומר לי "תעשה כך" והייתי עושה כך. כנ"ל, הייתי אומר, יש מעורבות יותר אקטיבית של ראש הממשלה בתחום הקשרים המדיניים עם מדינות שאין לנו איתן יחסים דיפלומטיים. בנושאים האלה מגלה ראש הממשלה התעניינות והוא בהחלט יכול להנחות את המוסד - ושוב, במילה כאן מילה שם - לעשות כך או לעשות אחרת. מאין, אם כן, שואב ראש המוסד את השראתו הכללית? ובכן, פרט להשראה העולה מתוך קהילת המודיעין, בתחומים הנכבדים לומד ראש המוסד מתוך שיחות עם ראש הממשלה ומהשתתפות בשיחות הקבינט. אתה יושב פה, אתה יושב שם, אתה שומע. אם אתה מבין מה שאתה שומע, אתה מבין מה רוצים שתעשה ברמה הכללית. אחר כך יוסיף ראש הממשלה את אותו משפט או את אותה שאלה שתשמש לך הנחיה לפעולה.

כפי שאמרתי, הליכי האישור למבצעים בין ראש המוסד לראש הממשלה שונים מן המוכר בצה"ל. הם הרבה יותר כוללניים, וזה מטיל, לדעתי, על ראש המוסד אחריות נוספת. ואכן, לראש המוסד הרבה מאד סמכויות, וזכרוב הסמכויות כן רחב האחריות. שני הדברים הולכים יחד. ברוב המקרים אין ראש המוסד יכול לגלגל את האחריות למבצעים לפתחו של ראש הממשלה גם אם אלה קיבלו את האישור, מכני שתקלה, אם הייתה, גובלת, בדרך כלל, בכעיות מדיניות וקשורה באינטרסים של המדינה, וראש המוסד חייב ליטול את האחריות על עצמו.

נחום אדמוני

פרק שמיני

לקראת סיום: הרשימה הולכת ומצטמצמת

תמונת מצב בטרם עשה הטבע את שלו

רשימת פושעי המלחמה שסומנו כיעדי המוסד, אשר הוצגה בפני ראש הממשלה, מנחם בגין, ב-29 בנובמבר 1978 [ראה לעיל, פרק שישי] ואושרה שוב בדצמבר 1980 [ראה לעיל, פרק שביעי] הלכה וקטנה, כי עם השנים הטבע עשה את שלו. ברם, למרות שבכל זאת נשארו שמונה שמות ברשימת יעדים זו, הרי עיקר הפעילות של המוסד בנושא המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים, התמקד בחיפושים ובניסיונות לאתר את מקום הימצאו של יוזף מנגלה.

שנים רבות לאחר מכן, ביום עיון שנערך במל"מ בשנת 1998, העיד נחום אדמוני* כי כאשר מונה לתפקיד ראש המוסד הוא סבר ש –

"לא צריך [היה] לפעול יותר בנושא זה [ענישת פושעי מלחמה נאציים] כי כל פעולה בנושא זה הייתה מעורבת בעבודה בזירת הפעילות האחרת של המוסד, והיה צריך להשקיע בה משאבים. אני חשבתי שצריך [היה] להשקיע מאמצים בגורמי ההווה והעתיד ולא בעבר ואמרתי לראש הממשלה [בגין] שלפי דעתי לא צריך [היה] להשקיע בנושא זה מאמץ מיוחד. בסופו של דבר הסכמנו שרק מנגלה ישמש עוד יעד ונרד מיתר הנושאים" [ראה בעמוד הקודם, צילום קטע מורחב מהרצאתו של אדמוני].

מקורות שהיו קיימים אז הופעלו כדי לבדוק כל שביב מידע שבו הוזכר השם מנגלה, ומקורות מיוחדים חדשים גויסו ושוגרו למקומות שניתן היה לשער שהייתה למנגלה אפשרות למצוא בהם מקלט. עובדי מוסד ניסו לתחקר מובילים אפשריים, ובמקביל, ניסו להתחקות אחר מידע, שאולי אותם מובילים אמורים היו להסתיר. כמו כן הופעלו, למטרה זו, מבצעי האזנה מיוחדים באוסטריה ובגרמניה. הכול, כמובן, היה לשווא. כפי שצוין לעיל, באותה עת, מנגלה כבר לא היה בין החיים, אך עובדה זו טרם נודעה [ראה להלן]. ידיעות בדבר מותו, שהחלו להגיע רק באמצע שנת 1985, התקבלו בספקנות, ועד שהתבררה נכוונותן עברו עוד כמה שנים, שבהן הנושא נבדק וחזר ונבדק. בינתיים, בטרם נודע כי מנגלה מת, הובטחו פרסים למי שיביא ללכידתו, ועובדה זו הגבירה את כמות הידיעות שהוזרמו על ידי רודפי בצע ושקרנים למיניהם. ידיעות כזב אלה הוסיפו לבלבול וחייבו השקעת משאבים רבים בבדיקת אלו מהן שנראו, לכאורה, אמיתות.

החיפוש אחר מנגלה והמאמצים שהושקעו בכך הם שגרמו, לדעת ג', ראש מחלקת "עמל-מסר", להזנתת המרדף אחר פושעי מלחמה אחרים. לכן, באוגוסט 1982, הוא ניסה לעורר את "הטיפול" גם במושעי המלחמה האחרים שהוגדרו כיעדי המוסד. לטענתו פושעים אלה נדחקו

* נחום אדמוני החליף את יצחק (חקה) חופי, בתפקיד ראש המוסד, ב-12 בספטמבר 1982

"לעדיפות כזו, שאינני רואה ביצועים בעתיד הקרוב". במכתב זה, שנשלח לאפרים הלוי, ראש יחידת "ביצור", תהה ג':

"באם אינך רואה ביצועים קרובים ו/או השקעת מאמצים מרביים, אזי למי אנו עמלים ומה יהא על המסר שאנו אמורים להעביר לדורות הבאים" נראה בעמוד הבא, צילום המכתב).

כמצוין לעיל, ברשימת היעדים האחרונה, שנערכה בשנת 1980, נכללו שמונה פושעי מלחמה. כל מי שנכלל ברשימה זו (פרט, כמובן, למנגלה) המשיך גם בשנת 1982 בשגרת חייו הרגילה.

ס ר ד י
א י ש י

מסר /
ל' באב תשמ"ב
19 אוב' 82
145

הנדון: הענשת פרשעים - כיצורים

1. בהוך העסיה והנסיונה לאהור מלצר, נדחקים הארוביקסיס האחרים לעדיפרה כזו שאינני רואה ביצורים בעהיד הקרוב.

2. רן אישד כבר נדצמ' 80 הענשה בואס, בוצניק וסרטה שחור. (לרס/ד/620), כאשר גם לשחיק עצמות מרנח חיק מסרה על המדף במצדה.

3. כאשר שמעתי אמש את ראש-הממשלה (באזכרה לפרנקפורטר) החלטה כי הביע העת להוציא אל הפועל את אשר הרטל עלינו, לכן אבקש לסייע בידי ללהרץ על ראש המוסד עדיפרה ולהחליט על מיבצעי הענשה ובהקדם.

4. המוסד מוכן כיום מבחינה מ.ל.מ. להעניש ארבעה ארוביקסיס כלהלן:

- א. קלאוס ברבי
- ב. וולטר ראוף
- ג. ארנסט לרן
- ד. פרנץ מורר

במאמץ לא גדול אפשר לאסוף מ.ל.מ. גם על שומאן ושטרייבל החיים בגרמניה ואשר ראש המוסד הורה לנו בזמנו להקפיד הטיפול בהם בגלל רגישות הזירה לגבנו.

5. באם אינך רואה ביצורים קרובים ו/או השקעה מאמצים מירכיים אזי למי אבר עם לים ומה יהא על המסר שאנו אמורים להעביר לדורות הבאים.

כ כ ר כ ה

1

18

סרז' קלרספלד - ניסיון להיכנס לחלל ריק

סרז' קלרספלד, שכמוצין לעיל, נודע כאחד מ"צידי הנאציים" וגם סייע למוסד בנושא המרדף אחרי פושעי המלחמה הנאציים, פעל בשלוש דרכים עיקרות: השגת מידע (גלוי, וככל שניתן גם חסוי); ארגון הפגנות ומבצעי ראוה, שנועדו לגייס דעת קהל; ושתדלנות. בראשית שנות השמונים של המאה הקודמת, לאחר שהביע, לאורך השנים, פקפוק ברצינות כוונותיו של המוסד בנושא המרדף אחרי פושעי המלחמה הנאציים וענישתם, החליט קלרספלד שהגיע הזמן למלא את החלל הריק, ולפתוח במבצעי ענישה משלו.

בינואר 1984 הציע קלרספלד לחסל את אלואיס ברונר בסוריה וביקש את סיועו של המוסד. בשלב ראשון הוא לא היה מוכן לפרט את התכנית, או לנקוב בשם של המבצעים העתידיים. קלרספלד ביקש סיוע כספי בסך 40 אלף דולר, תמונה עדכנית של ברונר וכן מעקב של מקורות המוסד אחריו, כדי לוודא את הצלחת הביצוע. ראש המוסד, נחום אדמוני, הביע נכונות לסייע בתכנון ובשיפור התכנית, לאחר שתוצג בפני המוסד, ואם השיטה תיראה סבירה ובת-ביצוע – גם במימון המבצע.*

לסרז' קלרספלד היה גם מעין נציג בארץ, יהודי-ישראלי שהכיר אזרחי ישראל, אשר במהלך שירותו הצבאי בלבנון, בשנת 1983, יצר קשרים עם בני עמו החיים שם. כוונת קלרספלד שהישראלי ישגר לבנוני לחסל את אלואיס ברונר תמורת תשלום, לא מומשה.

קלרספלד התכוון לחסל גם את פרנץ מורר, שחי בבטחה ובשלווה שנים כה רבות באוסטריה. בראשית שנת 1984 בוצע סיור בחווה של מורר, מתוך כוונה לשלוח, בתחילת מאי 1984, זוג להתארח שם לשם איסוף מל"מ נגד מורר.

בשלב זה, בפברואר 1984, סבר נ'י, ראש מחלקת "עמל-מסר"**, שמבצעו הפרטיים של סרז' קלרספלד עלולים היו להפריע לפעולות המוסד. הוא גם חשש שקלרספלד לא חשף בפניו את כל פעילותו המבצעית. למרות זאת, כחודש וחצי לאחר מכן, בסוף מרס 1984, כאשר נשאל נ'י אם סיור של אנשיו של קלרספלד בחוותו של פרנץ מורר יפריע לפעילות המוסד, הוא ענה בשלילה. קלרספלד קיבל את ברכת הדרך, אך הוסבר לו שמעבר לכך לא יקבל כל סיוע מבצעי או מודיעיני. תשובה זו של המוסד עוררה את התמרמרותו של קלרספלד, כיוון ששלושה חודשים קודם לכן הובטח לו ייעוץ ואולי אף סיוע [ראה לעיל].

בינתיים התגבשה במוסד הדעה כי כגוף ממלכתי שהופקד על המרדף אחרי פושעי המלחמה הנאציים, לא יכול היה המוסד לתת יד, ולו במשתמע, למעורבות של אזרחים ישראלים בפעילות מן הסוג שבוצע. לפיכך, ב-25 באפריל 1984, הנחה ראש המוסד, נחום אדמוני, להכניס את שירות הביטחון הכללי לתמונה. בפגישה, שהתקיימה יומיים או שלושה לאחר מכן, בין נ'י לנציגי השב"כ, הובהרה עמדת שירות הביטחון הכללי בבירור וללא כחל וסרק: מעורבות אזרחים ישראלים, שאינם מוסמכים רשמית על ידי המדינה לעסוק בפעילות

* זאת למרות סיכמו עם בגין (עפ"י עדותו המאוחרת) על התמקדות המוסד במרדף אחר מנגלה בלבד [ראה לעיל].

** נ'י החליף את ג' בתפקיד ראש מחלקת "עמל-מסר", בקיץ 1983.

מבצעית מסוג זה, היא בניגוד לחוק, ולכן מחובתו ומתפקידו של השב"כ למנוע מאזרחים ישראלים לא מוסמכים לעסוק בכך.

שוב דוחים

יוזף מנגלה, המבוקש העיקרי מאז לכידת אייכמן בשנת 1960, נמצא, סוף סוף, אך לא בחיים. בסוף מאי 1985 התגלו בגרמניה ממצאים שהובילו למסקנה שמנגלה מת, ובתחילת יוני 1985 אותר קבר, בעיירה אמבו (EMBU) בקרבת סאו-פאולו שבברזיל, אשר נטען כי הוא קברו של מנגלה.

לאחר איתור הקבר עלו ספקות אם אמנם היה זה קברו של הארכי-רוצח מאושוויץ, אך לאחר שבוצעו בדיקות ונאספו הוכחות במשך מספר שנים, התגבשה, אט אט, בקרב כל הגורמים שבדקו אותו – משטרת ברזיל, שלטונות גרמניה, נציגי ארה"ב ונציגי ממשלת ישראל (כולל, כמובן, נציגי המוסד) – הדעה כי, אכן, באותו קבר טמונה הייתה גופתו של מנגלה. בעקבות זאת נסתם הגולל על המרדף אחרי הרוצח הנתעב. האישור הסופי והחד-משמעי, שאישר, באופן מוחלט, כי בקבר הייתה גופתו של יוזף מנגלה, התקבל רק בעקבות בדיקת דנ"א, שנערכה בשנת 1992.

רשימת היעדים של המוסד הצטמקה שוב, אך ארבעה פושעים שסומנו כיעדים בסוף שנת 1978 – ארנסט לרץ ופרנץ מורר באוסטריה, קרל שטרייבל בגרמניה ואלואיס ברונר בסוריה – היו עדיין בחיים, ומחלקת "עמל-מסר" בדקה מה ניתן היה לעשות לגביהם [ראה בעמוד הבא, צילום המסמך]

בספטמבר 1985, בעוד הבירורים בעניין זיהוי עצמותיו של מנגלה נמשכו, קבע ראש המוסד, נחום אדמוני, כי "שלושה פושעים נשארו על רשימת האובייקטים, אם תיווצר הזדמנות מתאימה – יטופל בהם" ♦.

♦ במסמך חלה טעות. באותה עת (ספטמבר 1985) היו עדיין בחיים ארבעה פושעי מלחמה, שרשומים היו כיעדי המוסד, ולא שלושה.

ס ר י

סדר

18 יולי 85
ס' 128

הנדון: הענשת פושעים נאציים - יעדים
בהתאם לכשתן בשכונת סדר דהיום
ובהתאם לתוצאות

1. כ- 23 אוק' 1980 חוגשה לראש הפוסד רשימת היעדים לענישה שכללה 8 פושעי מלחמה.
מבין רשימה זו נפטרו 2 בוודאוח - וולטר ראוף בבל'ה. והורסט שופן כפרנקפורט. קלאוס בארבי נמצא בפעור בביה סוחר בצרפת ואילו לגבי יוזף פנגלה טרם נקבעה עמדה סופית באשר לוודאוח מוחו.
2. מן הרשימה המקורית נשארו 4 פושעי מלחמה ואלה הם:
א. ארנסט לרך "רפ"ט סכנע רייסנאהארט" לחיסול יהדות פולין אשר חי בארסטריה;
ב. פרנץ פורר פמנח על ענייני היהודים בגישו ווילנה החי באוסטריה;
ג. קרל שריבל אשר היה פקד במחנה טרבלינקה החי בגרמניה.
ד. אלואיס ברונר פסטהו של אייכמן, אחראי לגירוש יהודי ירוון וצרפת החי בסוריה.
3. לציין כי באוק' 1980 אישר רן הענשה לרך ופורר (לרס/3/620).
4. ברשותנו רקע וסיכום נתונים לגבי כל אחד מן הפושעים שאויינו לעיל.

ב ב ר כ ה,

דחוף -- 0856 10 י' 86

סו"י -- 624

מסד לאן?

1. בטוף 1959, תחילת 1960, שטף נחשול אריר של גילויי האנטישמיות אח מרבית ארצות אירופה, ארה"ב, אמריקה הלטינית, אוסטרליה וארצות אחרות. ההתפרצויות גרמו לזאגה עמוקה בלב קברוטי המדינה, הן בגלל היקפן והן מחמת צורתן וזאכימה (שבירת תכונות בבתי כנסת חילול בתי כנסת וכו'). זאגה נוספת הווצה העוניה כי גם בארצות הגוש המזרחי ארעו תקריות אנטישמיות ונראה היה כאילו כל העולם הוצת בשנאת היהודים.
- אך לנו לשכוח כי שואת יהודי אירופה הייתה טריה מאוד כמושבת מנהיגי ישראל באותה תקופה והעובדה כי נגע האלימות האנטי-יהודית פשה הן במזרח והן במערב גרמה לוועולה אצל מנהיגי יהדות העולם, כאילו הלכה והתגשמה האימרה "כל העולם נגדנו".
2. סיבה נוספת להווצרות הזאגה הייתה העובדה כי פושעי מזחמה נאציים החלו לתפוס שוב עמדות חשובות בהנהגת גרמניה ופושעי מזחמה שמצאו מקום מסודר בארצות ערב שונות נרתמו למאבק הערבי בישראל וביהודים הן בשטח הצבאי והן בשטח התעמולתי. היה חשד שפושעי מזחמה החולשים על חק מכספי הידיין השלישי מממנים פעילויות אנטי-יהודיות, ולפיכך הוחלט כי יש להלחם בהם.
3. לאור הנ"ל הודיע דוה"מ, דוד בן גוריון בכנסת, ב-20 בינואר 1960, כי "...הטכנו על אחד השרותים שלנו, שיש לו אמצעים לכך, לנרר בארצות שונות באירופה ובאמריקה... אם יש איזה ארגון בינלאומי אשר ידו בדבר הזה שנתגלה פתאום ביותר מעשרים וחמש ארצות בשלוש יבשות. אם יעלה בידי השרות הזה לגלות את שורטו הדבר- אינני יכול להבטיח מראש, אבל עושים מאמצים כדי

לגלות".

ה"שרות" שנבחר לעפל בנושא היה "המוסד" ולשם כך אף הוקמה יחידה מקצועית, זאת כחלק מן התפקידים המיוחדים של המוסד.

4. בין התפקידים שהוטלו על הפונקציה החדשה שהוקמה כעקבות הודעתו ראש הממשלה הייתה גם משימת "הכנת חוקים אישיים על פושעי המלחמה העקריים שטרם נתפסו ושהיו בין רודפי היהודים, חוקים אשר יכללו חומר לזיהוי הפושעים, הפושעים שנבעו ואימות הפרטים על מקום המצאותם ניומ"ל. כמו-כן הוחלט כי הפונקציה תאיש הצעות לפעולה בהתאם לצווי בכל מקרה".

5. נמשך הימיה הוקדשו מאמצים להביא פושעים נאצים לדין או ניהענישע.

כדוגמת מאצ'י המוטו נגידוש הפושע DR. HORST SCHUMANN מאגנה

והסגרוו נגרמיע, הענשתם של HERBERT CUCKURS

ALOIS BRUNNER, הבאתם לדין של פושעים שונים, ומאמציו להביא

לנפישתו של יואף מוגלה.

6. מבחינה היסטורית יאמו כאן כי הפונקציה שעסקה בפושעי מלחמה - מסר - העמידה לרשות המוטו חומר על עברם והוצי של המוטוניה הגומניה שהוטסקו וידי נאצר נמצרים ובטויה בשנות השישים נמוקדמות. נאשו נשקיה צורה הטיפול בהם נלקח בחשבון גם עברם והאצי וחלקם נדייפת היהודים.

7. כידוע, נמשימה החשובה ביותר לה הוקדשו במסר מאמץ רב הייתה תפיסת מנגלה והבאתו לדין. נוכח העובדה כי לאחריונה סוכב על דעת נל הגורמיה שעסקו בנושא כי מנגלה ננראה טבע, מח ונקבל באמבו כ-7 לפגוואר 1979 וכי השכו שהוצא מקברו באמבו הינו של מנגלה - נסגר ונדיק.

לאור המצב שנוצר והצאת מסו על פרשת דוכים.

8. סביר להניח שואש הממשלה לא חפץ ואף לא ירצה להחליט ניהוריר מעל תוכנית העבודה של המוסד נושא הטיפול בפושעי המלחמה ובהודת, לפיכך, על טגיות מסר. נוכח מצב זה נשאנה ביתר שאנו השאלה: מסר- כאן?

9. אנו סבורים כי המשימה למענה הוקמה מסר לא חמה, עלינו להכין חוקים אישיים על פושעי מלחמה עיקריים, לרבות מקום המצאותם, וניהגיש הצעות לפעולה מוטויה כחם בהתאם לצווי בכל מקרה.

ד 1 0

א י ש י

=====
כבי כסלו התשמ"ז

24 דצמ' 1986

כרם/ד/349

מ-23.12.86 סכום דיון יעם

מסר - יעדים

1. ציין:

- א. השאכה אם יש מקום עתה להמליץ על בצוע פעילות אכימה על וזאת לנוכח המתחולל במישורים אחרים.
- ב. פעילות כזו עלולה להטיח גטל נוסף שבחשבון הכולל - יתכן שמיותר לנטל בשלב זה.
- ג. פעילות הסכוכים של המוסד נמשכת. האם נוכל להקצות כוחות לבצע פעילויות שבמהותן - הן פעולות ענישה?
- ד. לנוכח זאת אינו רואה מקום כפעול בשלב זה סכולית על שני היעדים שבנדון.

בברכה,

הזמן חלף וכל שנותר למדור "מסר" לעשות, במחצית השנייה של שנות השמונים של המאה שעברה, היה לעורר את נושא הטיפול בפושעי מלחמה נאציים אצל הממונים בראשות יחידת "ביצור" והמוסד. זה מה שעשה יצחק זומר ביוני 1986. הוא הזכיר מה שכבר הוחלט, היינו: סגירת תיקו של יוזף מנגלה לאחר ש" סוכם על דעת כל הגורמים שעסקו בנושא כי מנגלה כנראה טבע, מת ונקבר באמבו", אולם, עם זאת, הביע דעתו ש –

"סביר להניח שראש הממשלה לא חפץ ואף לא ירצה להחליט להוריד מעל תכנית העבודה של המוסד נושא הטיפול בפושעי המלחמה [האחרים] ולהורות לפיכך, על סגירת 'מסר' " [ראה בעמודים קודמים צילום המסמך].

יותר מארבעים שנה עברו כבר מאז סיום מלחמת העולם השנייה. "ההתחרות" הייתה עתה עם הטבע. האם עוד תבוצע ענישה כלשהי בטרם ייעלמו מן העולם פושעי המלחמה הבודדים שנשארו בחיים? בשנת 1986, דווקא כאשר קורט וולדהיים (WALDHEIM KURT) שעברו הנאצי נחשף לאחר שהיה המזכיר הכללי של האו"ם במשך עשור שנים (1972-1982), נבחר לנשיא אוסטריה, הריץ זומר נייר מטה אל לשכת ראש יחידת "ביצור", והציע להעניש את הפושעים הנאציים שמצאו מקלט באוסטריה, פרנץ מורר וארנסט לרץ.

לאחר שציין את פשעיהם של שני פושעים נאציים אלה, ואת משפטיהם, שנערכו והופסקו מסיבות טכניות, סיים יצחק זומר את הנמ"ט במשפט הבא: "הענשתם של לרץ ומורר תהווה נחמה פורתא לניצולים, וכולם ייווכחו כי אין לית דין ולית דיין".

נראה כי דבריו של זומר נפלו על אוזניים קשובות, וניכרה כוונה לבדוק מה קרה אז בשטח. היה צורך לוודא אם המידע שהיה למוסד בשנים עברו היה עדיין רלוונטי, והיה הכרח לבדוק על איזה מודיעין ניתן היה להסתמך ומה צריך היה לעדכן.

הנושא הועלה לדיון אצל ראש המוסד. מאחר שעבר כבר זמן רב מאז נבדק מצבם של פרנץ מורר וארנסט לרץ מבלי שנעשה דבר, הוחלט לבדוק האם עדיין היו פושעים אלה בחיים. נקבע כי רק לאחר שיתברר, שאכן כך היה, ייבדק הנושא שוב ותוגשנה הצעות לגבי המשך הטיפול בעתיד.

בחודש אוקטובר 1986 יצא צ', סגן ראש יחידת "ביצור" לאירופה, בכיסוי של תייר סייר. הוא ראה במו עיניו את שני הפושעים, כל אחד ליד ביתו, ואפילו הצליח להחליף מספר מילים תמימות עם פרנץ מורר. לאחר חזרתו הגיש תכנית פעולה להמשך "הטיפול".

התכנית הובאה לדיון ראשון בלשכת ראש המוסד, נחום אדמוני, בנובמבר 1986. צ' פירט את המל"מ שאסף במהלך סיורו והציג את התכנית שגיבש. בדיון זה לא התקבלה החלטה. יחידת "ביצור" התבקשה להציג, קודם כל, סקירה על עיסוקה בשני פושעים אלה בשנים עברו. חודש לאחר מכן, בסוף דצמבר 1986, החליט ראש המוסד, מסיבות של שיקולי עדיפות מבצעית, לדחות "בשלב זה סיכולית על שני היעד ים שבנדון". הנימוק לכך היה: "פעילות הס[ני]כולים של המוסד [נגד אנשי פח"ע] נמשכת". לכן, לדעת אדמוני, לא ניתן היה, באותו זמן, לבצע גם פעולות ענישה וגם פעולות סיכול [ראה צילום המסמך בעמודים קודמים].

בעת קבלת ההחלטה היה ארנסט לרץ כבר בן 72, ופרנץ מורר בן 74. כפי שארע שוב ושוב מאז נקבעו השניים כיעד לפעולת ענישה בשנת 1978, ולמרות שהייתה תכנית פעולה בת ביצוע, נדחה ביצוע פעולה נגד אחרוני פושעי המלחמה הנאציים, שניתן היה לפגוע בהם גם בפעם זו. הפעם זה נדחה לתמיד. באותה שנה מת קרל שטרייבל בהמבורג, וכך, רשימת פושעי המלחמה הנאציים, שהיחיד שנותר בה היה אלואיס ברונר (שזכור, נמצא בסוריה), איבדה את משמעותה.

צעדים אחרונים

במחצית השנייה של שנות השמונים של המאה העשרים, הוקפא, למעשה, המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים. בשנים 1987-88, עלה הנושא והוזכר בעיקר ביחידת "ביצור", אך מעשית דבר לא נעשה, והחלטת ראש המוסד, מדצמבר 1986, לדחות, באותו שלב, את ענישת ארנסט לרץ ופרנץ מורר, נשארה בעינה. יצחק (איגו) זומר טפטף, מדי פעם, תזכורות אל ראש יחידת "ביצור" באותן שנים, אהרון שרף*, ובמרס 1987 הוחלט במטה יחידת "ביצור" להעלות שוב את נושא ענישת פושעי המלחמה הנאציים בפני ראש המוסד. ביוני 1987 הוחלט ביחידת "ביצור" כי "מיצוי הדין עם פושעי מלחמה פרט למלצר [מנגלה] לא מהווה עוד משימה של המוסד", אולם, בדצמבר 1987, הוחלט, בכל זאת, להעלות את הנושא שוב בפני ראש המוסד. נושא "הטיפול" בפשעי מלחמה נאציים בכללו הלך ודעך. אי פה, אי שם, נחשפו פושעי מלחמה נאציים, אשר בעת שהיגרו מאירופה, שיקרו ומסרו הצהרות כזב לרשויות ההגירה במדינות אליהן נמלטו בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. פושעי מלחמה אלה ניהלו את חייהם, כמובן, בזהות מושאלת, ואיש לא ידע על עברם עד שנחשפו לאחר שנים. צחוקו האירוני של הגורל הוא שגם לאחר שנחשף פושע מלחמה נאצי, זכתה חשיפתו, אמנם, לכותרת משנית באחד מהעמודים הפנימיים בעיתונות, אך רובם הגדול של פושעי המלחמה שנחשפו לא בא על עונשו גם לאחר שהם התגלו.

בסוף שנות השמונים של המאה העשרים, למעלה מארבעים שנה לאחר נפילת גרמניה הנאצית, לא דמו כלל פושעי מלחמה אלה לצעירים האכזריים שרצחו בני אנוש – ילדים, נשים, גברים וזקנים – ברובם המכריע בני העם היהודי – ברשעות ובתאוה חיתית. באותה עת כבר היו פושעים אלה בעלי משפחות מכובדים, "ישישים חביבים", שמאכילים חתולים וכלבים, ושכנים שקטים לסביבתם הקרובה. מי בכלל מסוגל היה להאמין שאלה היו פעם רוצחים תאבי דם?

במה חטאו אנשים אלה למדינות אליהן היגרו? בסך הכול, אולי, לא אמרו אמת לשלטונות ההגירה. פה ושם, באוסטרליה, בארה"ב, בבריטניה, בקנדה ובמדינות אחרות, העמידו, אמנם, למשפט את אחד הקשישים האלה, לעתים שללו את אזרחותו, לעתים החליטו אפילו לגרשו לארץ מוצאו. לפעמים התברר כי לא הייתה לו "ארץ מוצא", והיה "חשש" שאם יוסגר ידונו אותו למוות. משפטים נמשכו שנים, והטבע עשה את שלו...

* אהרון שרף החליף את אפרים הלוי, בתפקיד ראש יחידת "ביצור", ב-15 ביולי 1985

ובכל זאת, היו פושעים שהוסגרו ונשפטו. אחד מגדולי הפושעים, שר הפנים של קרואטיה "העצמאית", שהוקמה על ידי הנאצים, אנדריאה ארטוקוביץ, הוסגר על ידי ארצות הברית ליוגוסלביה בשנות השמונים של המאה שעברה ונדון שם למוות [ראה נספח ח'].

בשנת 1986 הסגירה ארה"ב למדינת ישראל את ג'ון דמיניוק (JOHN DEMIANIUK), שהואשם כמי שהיה ידוע בכינויו "איוואן האיום", אוקראיני שעינה ורצח יהודים במו ידיו במחנה המוות טרבלינקה. למערכת המשפט הישראלית קשה היה להשתכנע, מעל לכל ספק סביר, כי האיש הזה היה "איוואן האיום". דמיניוק הקשיש, שברור היה כי עבד במכונת ההשמדה הנאצית, לא זוהה בוודאות כ"איוון האיום", ועל כן נהנה מן הספק, שותרר וחזר למשפחתו בארה"ב. מדינה זו לא מיהרה להחזיר לו את אזרחותו, אותה שללה ממנה טרם ההסגרה, אך ספק אם עובדה זו הפריעה לו להמשיך בשגרת חייו.

בשנת 1987 חל מפנה גם בארגנטינה, כאשר יוזף שוואמברגר (JOSEF SCHWAMMBERGER), מפקד גטו שנאשם ברצח עשרות אלפים בפולין, נעצר והוסגר לגרמניה. הייתה זו הפעם הראשונה שארגנטינה, שקלטה והחביאה אלפי פושעים נאציים במשך למעלה מארבעה עשורים, הסגירה פושע מלחמה לגרמניה. הפושע שהוסגר היה כבר בן 75. בשנת 1992 הוא נידון למוות ומת בכלא, בשנת 2004, בגיל 92 [ראה בעמוד הבא, כתבה בעיתון "ניו יורק טיימס"].

בסוף שנות השמונים ותחילת שנות התשעים של המאה הקודמת, החל סיום "הטיפול" הרשמי בפושעי המלחמה הנאציים. במוסד הפסיקו לחפש את יוזף מנגלה, שהיה המבוקש העיקרי למעלה משנות דור, וזאת למרות שמדינת ישראל לא הכריזה באופן רשמי, עד שנת 1992, כי הגופה שנמצאה בקבר באמבו הייתה גופתו של "הרופא מאושוויץ".

בסוף שנת 1988 הגיש יצחק (איגו) זומר, שהיה אז קמ"ט מדור "מסר" והעובד היחיד במדור זה, לאהרון שרף, ראש יחידת "ביצור", נייר מטה שכותרתו הייתה "יעדים לטיפול". בנייר זה, שסיכם עשור למשימה, התייחס זומר, כמובן, לפושעי המלחמה הנאציים שהיו עדיין, באותה עת, בחיים וטרם נתפסו. היו אלה פרנץ מורר, ארנסט לרץ ואלואיס ברונר, שלושה מהרשימה המקורית שאושרה ל"טיפול" על ידי ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, בשנת 1978 [ראה לעיל, פרק שישי ובעמודים הבאים צילום המסמך] ביולי 1989 שוב הזעיק יצחק זומר את יחידת "ביצור", על ידי נייר מטה, שבו הציע לאהרון שרף להציג בפני שבתי שביט (שב-19 במרס 1989 החליף את נחום אדמוני בתפקיד ראש המוסד) את הזוועות שביצעו פרנץ מורר וארנסט לרץ, מתוך תקווה שיאשר את ענישתם. לעזרתו גייס זומר את העובדה שממשלת בריטניה ניסתה, באותו זמן, לשנות את חוק האזרחות הבריטי, במטרה לשלול את האזרחות מפושעי מלחמה שנכנסו לבריטניה במרמה, על מנת שניתן יהיה להביאם למשפט. זומר הביע את דעתו, כי גם ישראל הייתה חייבת לא לשכוח את פושעי המלחמה, ובוודאי לא את אלה שסומנו כיעדים, שנים רבות קודם לכן, אך אף אחד מהם לא בא על עונשו.

December 4, 2004

Joseph Schwammberger, 92, Nazi Labor Camp Commander, Dies

By THE ASSOCIATED PRESS

BERLIN, Dec. 3 (AP) - Josef Schwammberger, a former Nazi labor camp commander who was known for his sadism and who hid for 40 years in Argentina before being captured and returned to Germany for trial, died Thursday night in a prison hospital in Hohenasperg, outside Stuttgart. He was 92.

His death was announced Friday by the Stuttgart prosecutor's office.

Mr. Schwammberger, a native of Austria, was convicted in 1992 in Stuttgart of 7 counts of murder and 32 counts of being an accessory to murder and was sentenced to life in prison.

He was originally charged with murdering or helping to murder 3,377 people, including more than 40 by his own hand. But in the final days of the 11-month trial, prosecutors reduced the number of charges, because of lack of evidence, to 34 inmates killed by Mr. Schwammberger and at least 275 who died as a result of his orders.

Most were Jewish inmates of three German forced labor camps in occupied Poland during World War II: Przemysl, Rozwadow and Mielec.

Mr. Schwammberger admitted having been an SS lieutenant in command of the three camps between 1942 and 1944, but denied the charges.

Witnesses traveled from as far away as Israel, Canada and the United States for the trial, telling the court how he had set his German shepherd dog Prinz on camp inmates and how he had killed a man for stealing bread for his hungry child.

He was arrested in Innsbruck, Austria, in the French occupation zone after the war on July 19, 1945, but escaped in January 1948 and within months was able to enter Argentina, where he lived under his own name and obtained citizenship.

West German authorities sought his extradition beginning in 1973, and Argentine officials tracked him down on Nov. 13, 1987. After two years of fighting extradition, he was returned to Germany in May 1990 for trial.

נייר מטה שהגיש איגו זומר לראש יחידת "ביצור" (6.12.88)

סודי

רגיל

מ ס ר
ל"ז כסלו תשמ"ט
6 דצמ' 88
113

הנדון: פושעים נאצים - יעדים לטיפול

כללי

רשימת יעדים בנדון:

1. ב-14 דצמבר 1980 נקבעה

- א. JOSEF MENGELE - לאיתור.
- ב. KLAUS BARBIE - בולביה.
- ג. WALTER RAUFF - צ'יילה.
- ד. HORST SCHUMANN - גרמ"ע.
- ה. FRANZ MURER - אוסטריה.
- ו. ERNST LERCH - אוסטריה.
- ז. ALOIS BRUNNER - סוריה.
- ח. KARL STREIBEL - גרמ"ע.

2. מאז:

- א. JOSEF MENGELE - מידע על מותן בברזיל בפבר' 1979 עדיין בבדיקה.
- ב. KLAUS BARBIE - במאסר בצרפת לאחר שהוסגר ע"י שלטונות בוליביה במאי '83. נידון למאסר עולם.
- ג. WALTER RAUFF - מת בצ'יילה במאי 1984.
- ד. HORST SCHUMANN - מת בפרנקפורט במאי 1983.

2/..

- ס ו ד י -

ה. KARL STREIBEL - מת בהמבורג, ב-1986.

פרטים על הנוותרים

3. FRANZ MURER

א. פרטים אישיים: יליד 1912. אוסטריה. היה קמ"ט לעניינים יהודיים בקומיסאריאט מחוז וילנה בשנים 1941-1943. הצטיין באכזריותו כלפי יהודי הגטו, החמיר את מצבם ע"י הרעבה מכוונת ורצח כמו ידיו מספר תושבי הגטו. ב-1948 נשפט בכריה"מ ל-25 שנות מאסר, אולם הוחזר לאוסטריה כבר ב-1955. בעקבות גילוי משפט אייכמן נעצר שוב באוסטריה ב-1963, הועמד לדין וזוכה מכל אשמה.

ב. עדכני ל-1984: חי בחווה ליד הכפר GEISHORN במחוז STEIERMARK באוסטריה.

ג. טיפול מבצעי:

- (1) אותר בעיירה גייסהורן שבאוסטריה. (ספט' 1978).
- (2) נשלח סיור שחדר לאיזור מגוריו שבגייסהורן, נאסף מל"מ (1979).
- (3) קיים תיק מבצע מוכן (23.10.80).
- (4) הינו אובייקט (23.10.80).
- (5) הוכן תיק (1980).
- (6) אותר שנית בעיירה גייסהורן אשר בשטיירמרק - אוסטריה. (אוקטובר 1986)
- (7) הוכן תיק שטח (1986).
- (8) אישור לטיפול לא ניתן.

4. ERNST LERCH

א. פרטים אישיים: יליד 1914 אוסטריה. שרת ב-55 וב-50 בדרגת רב סדן. ב-1941 שרת במשטרת LUBLIN, פולין כאחראי לעניינים יהודיים וכשליש של מפקד המשטרה גנרל גלובוצ'ניק. השתתף בחיסול האוכלוסיה היהודית באיזור לובלין במסגרת "מבצע". רצח יהודים כמו ידיו ופקד על רצח

3/..

- ס ו ד י -

קבוצתי של יהודים ביער KREPIEC בשנת 1942.

ב-1950 הועמד למשפט בקלגנפורט, אוסטריה, ונידון לשנתיים מאסר.

ב-1971 נעצר בעקבות גילויים נוספים על חלקו בחיסול יהודי פולין. המשפט

הופסק מטעמים טכניים ב-1972 ולכן שוחרר.

ב. עדכני ל-1980 - מתגורר בקלגנפורט.

ג. טיפול מכצעי.

(1) אותר בקלגנפורט שבאוסטריה (1972).

(2) הינו אובייקט (23.10.80).

(3) הוכן תיק (1980).

(4) אותר שנית גקלגנפורט, אוסטריה (אוקטובר 1986).

(5) הוכן תיק שטח

(6) אישור

6. ALOIS BRUNNER

א. פרטים אישיים: יליד 1912. אוסטריה. קצין הגסטפו. עבד במחלקתו של

אייכמן. 1942 השתתף בגירוש יהודי צרפת למחנות השמדה. ב-1943 ארגן

גירוש יהודי יוון לאושוויץ. אחרי המלחמה ברח לסוריה. שם מתגורר

כיום. ב-1985 נתן ראיון לעתון "BUNTE" ובו הצהיר בין היתר כי אינו

מתחרט על מעשיו נגד היהודים.

ב. טיפול מכצעי.

(1) מתגורר בסוריה, דמשק, ברחוב ג'ורג' הדאד 7 (עדכני 1988).

(2) ב-1961 נשלחה אליו חבילת נפץ אשר התפוצצה, והנדון התעורר בעין

אחת.

(3) ב-1979 נשלחה אליו חבילת נפץ שקטעה כמה מאצבעותיו.

(4) אובייקט (23.10.80)

ראש המוסד, שבתי שביט, ביקש לבדוק את המצב העדכני, אך הפעם אפילו לא נשלח סיור מוקדם, כי ההחלטה הסופית, שלא הייתה כוונה לבצע פעילות ענישה, לא איחרה לבוא. גם הפעם הסיבה הייתה מגבלות מדיניות. במקום ענישה הוצע ליחידת "ביצור" להפעיל לוחמה פסיכולוגית נגד פושעי המלחמה. הכוונה הייתה לסבך בפלילים שניים מהפושעים הנאציים שעדיין היו בחיים, פרנץ מורר ואלואיס ברונר. ראש המוסד הטיל על יחידת "ביצור" לתאם זאת "כתחליף לפעילות ענישה אחרת בהתחשב במגבלות המדיניות הקיימות".

הרעיון היה לטפול על מורר אשמה כי גזל אוצר זהב וכסף מיהודי גטו וילנה, ואילו את ברונר, הפושע שמצא מקלט בסוריה, לנסות להחשיד בפעילות מודיעינית אנטי-סורית, ואולי, בהזדמנות זו, להחשיד גם את המשטר הסורי בנתינת מחסה לפושעים נאציים.

הדיון בהצעה זו, שנערך בלשכת ראש המוסד ב-19 בדצמבר 1989, היה, ככל הנראה, הדיון האחרון שהתקיים במוסד בנושא פושעי מלחמה. בסיומו הוחלט "להטריד" את הפושעים במקום להענישם, אלא ששום דבר ממשי לא בוצע, מלבד כמה הדלפות לעיתונות, שלא עוררו שום הד ולא פגעו בפושעים כהוא זה. בכך נסתם הגולל על ניסיונות ענישתם של הפושעים הנאציים על ידי המוסד.

יצחק זומר – האיש שהקדיש את חייו לנושא הפושעים הנאציים

האיש שהיה אחראי במטה "עמל" לעיסוק המעשי בנושא המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים והיה מזוהה, יותר מכל אדם אחר במוסד, עם נושא זה, שהיה לתפקיד חייו, החל מהקמת "עמל" כיחידה, בשנת 1960, ועד הפסקת העיסוק בנושא זה, בתחילת שנות התשעים של המאה שעברה, היה יצחק (איגו) זומר. הוא זה שהיה אחראי לנושא המחקר; הוא שדאג להכוונה בכל הקשור לאיסוף, חסוי או גלוי, של ידיעות; הוא זה שהקפיד על הערכתן ובדיקתן מהימנותן של הידיעות; והוא האיש שגם הכין את תיקי הפושעים. בזכות שליטתו המושלמת בשפה הגרמנית עסק זומר אישית גם באיסוף חומר גלוי שהגיע בשפה הגרמנית. יצחק (איגו) זומר המליץ לא אחת על אפשרויות "טיפול" בפושעי המלחמה, אבל בכך הסתיים תפקידו. האיש, שהיה האחראי ב"עמל" ל"טיפול" בפושעי מלחמה נאציים, לא שותף מעולם בתהליך קבלת ההחלטות ונשאר תמיד גם מחוץ לתמונת הפעילות המבצעית.

זומר ו"עמל", לא היו שותפי סוד לגלגולם של מבצעים, דוגמת חיסולו של צוקורס בדרום-אמריקה, או הניסיונות לאתר את הורסט שומאן בגאנה ואת היינריך מילר בפנמה. הוא לא היה שותף לפעולת החדירה לביתה של אשת מילר במינכן ולא לפעולות שנעשו בשטח לאיתור יוזף מנגלה. אלה טופלו בלעדית על ידי יחידות מבצעיות כמו "מצדה" ו"קשת".

כאשר הוקמה יחידת "עמל", בשנת 1960, והוחל באיוש מצבת העובדים, הוצב יצחק זומר בארכיון כאחראי לריכוז החומר על הפושעים הנאציים ומעשיהם, למינון ולחקירתו. כאשר היה צורך בהכנת תיק על אחד הפושעים, כאשר רצו לדעת את ההיסטוריה הפרטית של הפושע ולחשוף את פשעיו כנגד העם היהודי, וכאשר היה צורך לקבל תמונת מצב עדכנית של הפושע – יצחק זומר היה האדם שהכין את התיק. הוא ריכז את המל"מ המעודכן ביותר

שהיה ידוע באותו זמן על הפושע (איתורו, מקום מגוריו וסביבתו), וכן את פרטי הרקע, שהיו דרושים, הן כדי לסייע בקבלת החלטה מושכלת והן לשם תכנון מבצע.

בשנת 1969, כאשר הטיפול בפושעי המלחמה הנאציים הוקפא כמעט לגמרי, המשיך יצחק זומר בתפקידו במחלקת "עמל" ונשא באחריות לתיוק כל ידיעה על פושעי מלחמה, שהגיעה לארכיוני המוסד באקראי, הן מחומר גלוי והן ממידע חסוי.

בשנת 1980, כאשר הועברה מחלקת "מסר", בראשות ג', מיחידת "מצדה" ליחידת "ביצור" ואוחדה שם עם מדור "עמל", מונה יצחק זומר לתפקיד ראש מדור "מסר", במחלקת "עמל-מסר" החדשה, והמשיך בתפקיד גם כאשר התמנה נ', בספטמבר 1983, לתפקיד ראש המחלקה. בסוף אוגוסט 1985, כאשר מחלקת "עמל-מסר" חדלה להתקיים, ובמסגרת יחידת "ביצור" נשאר מדור "מסר", המשיך יצחק זומר כקמ"ט המדור, עד שהוחלט, כעבור כחמש שנים, שהמרדף אחרי פושעי מלחמה נאציים מיצה את עצמו.

יצחק (איגו) זומר
האיש שכל עבודתו במוסד
הוקדשה למרדף אחר הפושעים הנאציים

רשימות פושעי המלחמה הנאצים שנקבעו כיעדי המוסד

רשימות "עמל-מסר"		רשימות "מסר"		רשימות "עמל"		הגוף הרשם		
דצמבר 1986	18 ביולי 1985	14 בדצמבר 1980	29 בנובמבר 1978	21 במאי 1978	מרס 1978	מרס 1967	23 בינואר 1964	תאריך
החלטת ראש המוסד	גילוי מות מנגלה	"עמל-מסר" ביחידת "ביצור"	הצגה לראה"מ מנחם בגין	קביעת עדיפויות	הקמת מחלקת "מסר" ביחידת "מצדה"	חזרת מדור "עמל" לכפיפות מחלקת "ביצור" ביח' "ערד"	ישיבת ור"ש	סיבת עריכת הרשימה
אלואיס ברונר	(1) ארנסט לרד (2) פרנץ מורר (3) קרל שטרייבל (4) אלואיס ברונר	(1) יוזף מנגלה (2) אלואיס ברונר (3) וולטר ראוף (4) הורסט שומאן (5) קלאוס ברבי (6) פרנץ מורר (7) קרל שטרייבל (8) קרל שטרייבל	(1) יוזף מנגלה (2) אלואיס ברונר (3) וולטר ראוף (4) הורסט שומאן (5) קלאוס ברבי (6) פרנץ מורר (7) קרל שטרייבל (8) פרנץ קורט	<u>עדיפות א'</u> (1) יוזף מנגלה (2) היינריך מילר (3) אלואיס ברונר (4) וולטר ראוף	(1) יוזף מנגלה (2) היינריך מילר (3) הורסט שומאן (4) אלואיס ברונר (5) וולטר ראוף (6) פרנץ דמאכר (7) קלאוס ברבי	(1) יוזף מנגלה (2) הורסט שומאן (3) אלואיס ברונר (4) מרטין ברמן (5) היינריך מילר (6) הנס אייסלה (7) פרנץ שטנגל	(1) יוזף מנגלה (2) הורסט שומאן (3) הרברט צוקורס (4) אלואיס ברונר (5) מרטין בורמן (6) היינריך מילר (7) פרנץ שטנגל	הרשימה

סיכום

למעלה משלושים שנה עסקה מדינת ישראל, באמצעות "המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים", בנושא פושעי המלחמה הנאציים. במהלך התקופה השקיע המוסד מאמצים כבירים, משאבים כספיים עצומים וכוח אדם רב, וכן ביצע פעילות מבצעית רבת ממדים, שכלל לא ניתן למדוד את היקפה. פירותיה של השקעה רחבה זו, שלא היו רבים, כללו את המבצעים הבאים:

- לכידת אייכמן בארגנטינה והבאתו לישראל;
- חיסולו הפיזי של פושע המלחמה הלטבי, הרברט צוקורס, באורוגוואי;
- שיגור חבילת נפץ (1961) ומעטפת נפץ (1980) לאחד מעוזריו של אייכמן, אלואיס ברונר, בדמשק (בשני המקרים הוא ניצל והבריא).

היקף המאמצים והמשאבים שהושקע בטיפול במושעים הנאציים, אשר סומנו כיעדים בשנים בהן עסק המוסד במרדף אחריהם, ידע עליות ומורדות. מעולם לא נבדקה במוסד השאלה – כיצד התחלקה השקעת המאמצים והמשאבים? ספק רב אם ניתן בכלל להגיע למסקנה אובייקטיבית, אולם ההערכה הסובייקטיבית של מי שעסקו בנושא המרדף אחר פושעי המלחמה הנאציים, או שהיו קשורים אליו, היא שכשמונים וחמישה אחוז מכלל המשאבים הוקדשו לאיתורו של הפושע יוזף מנגלה, הן משום שהיה היעד הבכיר והמבוקש ביותר, והן בגלל משך התקופה שבמהלכה המוסד רדף אחריו (כ-30 שנה).

בימים שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה, טרם הקמת המדינה, התעוררו תגובות ספונטאניות שהתבטאו בחיסול פושעי מלחמה בידי קבוצות שונות של יהודים, שהזדעזעו מממדי השואה, ותוך נקיטת אמצעי זהירות, כדי שלא ייתפסו, נקמו, ככל שיכלו, בלי לדקדק בכללים חוקיים ומשפטיים.

לאחר הקמת מדינת ישראל, כאשר הנושא היה בטיפול המוסד, נוספו לשיקולים המבצעיים גם שיקולים מדיניים ואחרים. ראשי המוסד הביאו בחשבון את היקף המשאבים שעמדו לרשותם, וכאשר חשבו שהטיפול בנושא הפושעים הנאציים עלול היה לבוא על חשבון נושאים אחרים, שקלו סדרי עדיפויות, אשר, לרוב, הכריעו לכיוון שלילת הביצוע.

כמעט מראשית דרכו החל המוסד לרכז נתונים על פושעי מלחמה נאציים. התיקים הצטברו והפרטים מולאו, אך לא נקבעה מדיניות "טיפול" כלשהי. באותן שנים ראשונות, זיכרון השואה היה עדיין טרי, והמונח "חוב-מוסרי" לא היה מילה גסה. בעקבות גל האנטישמיות, שפרץ ברחבי העולם בשנת 1959, החל המוסד להפעיל כוח אדם ומקורות במעקב אחר גילויי אנטישמיות, והאיץ, בתוך כך, גם את איסוף המידע על פושעי המלחמה הנאציים. ההערכה, באותה תקופה, הייתה שניתן יהיה לאתר פושעי מלחמה גם בקרב חוגים אנטישמיים וניאו-נאציים.

לכידת אדולף אייכמן, בשנת 1960, הייתה המבצע החשוב ביותר ובעל התהודה החזקה ביותר הן בעם היהודי והן בקרב עמי העולם. לכידתו של אייכמן ועריכת משפטו במדינת ישראל, היו שיא הענישה של פושעי מלחמה נאציים. לאחר משפטו של אייכמן, נקבע ה"טיפול" במושעי המלחמה הנאציים כמשימה רשמית של המוסד, והתפקיד הוטל על יחידת "עמל", שהוקמה באותה שנה.

האם הייתה בשנות קיומה הראשונות של המדינה מדיניות ברורה של הממשלה בכל מה שקשור היה לפושעי מלחמה נאציים, לכידתם וענישתם? לפי עדותם, לא קיבלו ראשי המוסד, איסר הראל ומאיר עמית, הנחיית ממשלה רשמית בעניין זה. בתקופה זו, היזמה ל"טיפול" בפושעי המלחמה הייתה של ראשי המוסד. באותה עת, הם דיווחו על פעילותם לראש הממשלה, שהינו הממונה הישיר על המוסד, וראש הממשלה התייחס, בכל מקרה, לגופו של עניין. בעיני הראל ועמית, פסיקתו של ראש הממשלה הייתה בגדר הנחיית ממשלה. עם מינויו כראש המוסד, העריך מאיר עמית, כי בתקופת קודמו, איסר הראל, עסק המוסד בנושא פושעי המלחמה הנאציים בהיקף רחב מדי, והוא התלבט באשר להמשך. עמית לא רצה לקבוע בעצמו את מדיניות "הטיפול" בפושעים הנאציים, ולכן הביא את הנושא לדיון מקיף בוועדת ראשי השירותים. ברשימה, שהוכנה בינואר 1964 [ראה לעיל, פרק רביעי], נקבעו כיעדי המוסד שישה מגדולי הפושעים שלא נלכדו על ידי "בעלות הברית" בתום המלחמה, ואשר הוערך כי היו עדיין בין החיים (ביניהם מנגלה, בורמן ומילר). דווקא מאיר עמית, שהתנגד לחיסול כשיטה, הוא זה שאישר את ביצוע החיסול היחיד בדברי ימי המוסד נגד פושע מלחמה נאצי (הרברט צוקורס). ראש המוסד הבא, צבי זמיר, הפסיק, בסוף 1968, באישור ראש הממשלה, אשכול, את העיסוק היזום בפושעי מלחמה, להוציא מקרים יוצאים מן הכלל, כמו יוזף מנגלה ומרטין בורמן.

בשנת 1977, בעקבות השינוי במדיניות זו, עם התמנותו של מנחם בגין לראשות הממשלה, הוחל בהתארגנות מחודשת שבישרה תנופה, והייתה ציפייה שפושעי המלחמה הנאציים אשר הגיעו לגיל מופלג, או שהלכו והתקרבו לגיל המופלג, לא ימשיכו בחייהם הטובים. היה ברור שלא ניתן היה "לטפל" בכל פושעי המלחמה הנאציים שהיו עדיין חיים באותה עת, ולכן, בנובמבר 1978, נקבעה רשימת יעדים חדשה, שקיבלה את אישורו של ראש הממשלה [ראה לעיל, פרק שישי]. ברשימה נכללו תשעה יעדים. שמו של יוזף מנגלה המשיך להתנוסס בראשה.

למרות ההתארגנות המחודשת בעקבות אישור ראש הממשלה, במשך שנים עשרה השנים שנותרו עד לביטול משימת ענישת פושעי המלחמה הנאציים במוסד [ראה להלן], התרחש, כאמור לעיל, רק ניסיון חיסול אחד: שיגור מעטפת הנפץ אל אלואיס ברונר (1980). מחלקת "עמל-מסר", בראשות ר' ו-ג', ובפעילותו של יצחק זומר, המשיכו, אמנם, בעדכון רשימת היעדים ובהכנת תיקי מל"מ, אולם התכניות לא הגיעו לכלל ביצוע, הן בשל שיקולים מבצעיים, כמו מתן עדיפות ללחימה בטרור הפלסטיני, הן בשל שיקולים מדיניים, שעיקרם – החלטה שלא לפעול במדינות מסוימות, בעיקר בגרמניה ובאוסטריה, מחשש שעקבות הפעולה יוליכו אל ישראל ויפגעו באינטרסים שלה. כך קרה שפושעי המלחמה הנאציים, ששרדו בחיים, לא באו על עונשם, ובמשך הזמן הלכו לעולמם בשיבה טובה.

מאוקטובר 1980 עד סוף אוגוסט 1985 העיסוק בפושעי מלחמה נאציים היה באחריות מדור "מסר" במחלקת "עמל-מסר". במחצית הראשונה של שנות השמונים של המאה הקודמת הלכה מחלקת "עמל-מסר" ואיבדה את מעמדה במוסד.

בסוף אוגוסט 1985 סיים נ' את תפקידו כראש המחלקה, ומחלקת "עמל-מסר" חדלה להתקיים. החל מ-1 בספטמבר 1985 העיסוק בפושעי מלחמה נאציים היה באחריותו של יצחק זומר ששימש קמ"ט מדור "מסר" והיה כפוף ישירות לראש יחידת "ביצור".

יצחק (איגו) זומר, שהיה, כמצוין לעיל, נושא דגל המרדף אחרי פושעי המלחמה הנאציים לאורך כל השנים והתייחס לעיסוקו כאל שליחות קדושה, סיים את תפקידו, בשנת 1991, ויצא לגמלאות. מדור "מסר" חדל רשמית להתקיים.

באותה שנה הוחלט במוסד, לפי דברי יצחק זומר, בעת פרידתו מעבודתו, להפסיק את הטיפול בפשעי המלחמה הנאציים [ראה בעמוד הבא, צילום המכתב].

רגיל -- 12:15 30 מאי 91

אל:

מאת: מסר

סודי -- 5

איגו זומר - פרישה לגימלאות

-
1. ברוך שהחיני וקימני והגיעני לצאת לגימלאות בתום כ- 32 שנות עבודה שרובן היו קודש למאבק בפושעי מלחמה, בנאצים ובניאו-נאצים ונאציזם.
 2. ראיתי בעבודתי שליחות היסטורית, יען כי נפל בחלקי לפעול על מנת שהפושעים ביהודים יתנו את הדין על מעשיהם.
 3. כמובן שהעשייה היתה חייבת להתחשב במגבלות שהזמן גרמן אך סבורני כי השתדלנו - כולנו שעסקנו בנושא במשך השנים - למלא כמיטב יכולתנו את המטלה להביא לענישת פושעי מלחמה, משימה שהוטלה על גוריון, בימי בחרותי, כאשר התקבלתי לעבודה.
 4. בהתאם להחלטה שהתקבלה מפסיקה לעסוק בנושא ענישת פושעי מלחמה, כך שעם פרישתי לגימלאות נסגר המעגל.
 5. לסיום, לכולם שלום, שלום לרחוק ולקרוב.

בברכת שבת שלום

איגו זומר

- ס ו ד י -

נספחים

נוסח החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם (9.8.50)

חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תשי"ז—1950 :

משקים כלפי
העם היהודי,
משקים כלפי
האנושות
ופשעי מלחמה

1. (א) אדם שעבר עבירה אחת מאלה —
(1) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע כלפי העם היהודי ;
(2) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע כלפי האנושות ;
(3) בתקופת מלחמת-העולם השנייה, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע-מלחמה,
דינו — מיתה.

(ב) בסעיף זה —

„פשע כלפי העם היהודי“ פירושו — אחד המעשים המפורטים להלן שנעשה בכוונה להשמיד את העם היהודי, השמדה גמורה או חלקית ; ואלה המעשים :

- (1) הריגת יהודים ;
- (2) גרימת נזק חמור ליהודים בגוף או בנפש ;
- (3) העמדת יהודים בתנאי-חיים שיש בהם כדי להביא להשמדתם הגופנית ;
- (4) קביעת אמצעים שכוונתם למנוע את הילודה בקרב יהודים ;
- (5) העברת ילדים יהודים לקיבוץ לאומי או דתי אחר בדרך כפייה ;
- (6) השמדה או חילול של נכסים או ערכים דתיים או תרבותיים של יהודים ;
- (7) הסתה לשנאת יהודים ;

„פשע כלפי האנושות“ פירושו — אחד המעשים האלה :
רציחה, השמדה, שעבוד, הרעבה וגירוש של אוכלוסיה אזרחית, וכל מעשה לא-אנושי אחר שנעשה באוכלוסיה

1. ס"ח 75, תשי"ז (9.8.1950), עמ' 281 ;
תיקון : ס"ח 404, תשכ"ג (16.8.1963), עמ' 140.

אזרחית; וכן רדיפה מטעמים לאומיים, גזעיים, דתיים, או פוליטיים;

„פשע־מלחמה" פירושו אחד המעשים האלה:

רציחת בני אוכלוסייה אזרחית של ארץ כבושה או בתוך ארץ כבושה, גנישתם וגירושם לשם עבודת־כפייה או לשם כל מטרה אחרת; רציחתם וגירושם של שבויי־מלחמה או של בני־אדם הנמצאים בלביים; המתת בני־ערובה; שוד רכוש ציבורי או פרטי; הריסה שרירותית של כרכים, ערים או כפרים; והחרבה שאינה מוצדקת על ידי הכרח צבאי.

סעיפים כלפי
בני ארם נרדמים

2. אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה, שאילו עשהו בשטח ישראל היה אשם בעבירה לפי אחד מסעיפי החוק הפלילי המנויים להלן, והוא עשה את המעשה כלפי אדם נרדף באשר הוא אדם נרדף, יאשם בעבירה לפי חוק זה ויהיה צפוי לאותו עונש שהיה צפוי לו אילו עשה את המעשה בשטח ישראל, ואלה הסעיפים:

- (א) סעיף 152 — (אונס, עבירות־מין ועבירות בלתי־טבעיות);
- (ב) סעיף 153 — (אונס בתרמית);
- (ג) סעיף 157 — (מעשה מגונה בכוח וכו');
- (ד) סעיף 188 — (גזילת ילד);
- (ה) סעיף 212 — (הריגה);
- (ו) סעיף 214 — (רצח);
- (ז) סעיף 222 — (נסיון לרצח);
- (ח) סעיף 235 — (מעשים המכוונים לגרום חבלה חמורה או למנוע נואסר);
- (ט) סעיף 236 — (מניעת מנוסתו של אדם מספינה שנטרפה בים);
- (י) סעיף 238 — (חבלה חמורה);
- (יא) סעיף 240 — (השקאת רעל בצדיה מתוך כוונה להזיק);
- (יב) סעיף 256 — (חטיפת אדם כדי לרצחו);
- (יג) סעיף 258 — (חטיפת אדם כדי לחבול בו חבלה חמורה);

(יד) סעיף 288 — (שוד ונסיון לשוד),

(טו) סעיף 293 — (דרישת רכוש באיום על מנת לגנוב).

3. (א) אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, היה חבר בארגון עויין, או נשא משרה או מילא תפקיד בארגון כזה, דינו — מאסר עד שבע שנים.

(ב) בסעיף זה "ארגון עויין" פירושו —

(1) חבר בני-אדם אשר בחתאם לסעיף 9 ממגילת בית-הדין הצבאי הבינלאומי, המצורפת להסכם ארבע המעצמות מיום 8 באוגוסט 1945 בדבר שפיטתם של פושעי-המלחמה הראשיים, תוכרו כארגון פושע בפסק-דינו של בית-דין זה ;
(2) כל חבר אחר של בני-אדם שהיה קיים בארץ עויינת ושמטרתו או אחת ממטרותיו היתה לבצע פעולות של שלטון עויין המכוונות נגד בני-אדם נרדפים, או לסייע בביצוע פעולות כאלה.

4. (א) אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, בחיותו ממלא תפקיד במקום הסגר מטעם שלטון עויין, או מטעם הממונה על אותו מקום-הסגר, עשה מעשה כלפי אדם נרדף באותו מקום-הסגר, שאילו עשהו בשטח ישראל היה אשם בעבירה על פי אחד מסעיפי החוק הפלילי המנויים להלן, יאשם בעבירה לפי חוק זה, ויהיה צפוי לאותו עונש שהיה צפוי לו אילו עשה את המעשה בשטח ישראל. ואלה הסעיפים :

(1) סעיף 100 (ג) — (איום במעשה-אלימות) ;

(2) סעיף 162 — (שידול לבעילת נשים על ידי איומים, תרמית או השקאת סמים) ;

(3) סעיף 241 — (חבלה וכיוצא בזה) ;

(4) סעיף 242 — (אי-סיפוק צרכים) ;

(5) סעיף 249 — (תקיפה סתם) ;

(6) סעיף 250 — (תקיפה הגורמת חבלה גופנית ממש) ;

(7) סעיף 261 — (כפוית-עבודה) ;

(8) סעיף 270 — (גניבה).

(ב) "מקום-הסגר" פירושו, בסעיף זה — כל מקום בארץ עויינת

שהיה מיועד, לפי פקודת שלטון עויין, לבני-אדם נרדפים, וכולל כל חלק של מקום כזה.

5. אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, נתן ידו למסירת אדם נרדף לשלטון עויין, דינו — מאסר עד עשר שנים.

מסירת אדם
נרדף לשלטון
עויין

6. אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, קיבל או תבע טובת-הנאה —

מחיצה מבני
אדם נרדפים

(א) מאת אדם נרדף, באימו עליו שימסור אותו, או ימסור אדם נרדף אחר, לשלטון עויין ; או
(ב) מאת אדם שנתן מחסה לאדם נרדף, באימו עליו שימסור אותו, או את האדם הנרדף שבחסותו, לשלטון עויין,
דינו — מאסר עד שבע שנים.

7. הוראות החלק הראשון של החוק הפלילי יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה, מלבד אם נקבעה בחוק זה הוראה אחרת.

תחלת החוק
הפלילי הכללי

8. סעיפים 16, 17, 18 ו-19 של החוק הפלילי לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה.

סעיפים
שלא יחולו

9. (א) אדם שעבר עבירה לפי חוק זה, מותר להעמידו לדין בישראל, אף אם עמד כבר בחוץ-לארץ לדין על מעשה העבירה, בין בפני בית-דין בינלאומי ובין בפני בית-דין של מדינה זרה.
(ב) נתחייב אדם בישראל בעבירה לפי חוק זה לאחר שנתחייב על אותו מעשה בחוץ-לארץ, יתחשב בית המשפט בישראל, בקביעת ענשו, בעונש שריצח בחוץ-לארץ.

מעשה בית-דין

10. אדם נרדף שעשה מעשה או נמנע מעשות מעשה, והמעשה או אי-המעשה מהווים עבירה לפי חוק זה, ישחררו בית המשפט מאחריות פלילית —

שתהר מאחריות
פלילית

(א) אם עשה את המעשה או נמנע מעשותו כדי להינצל מסכנת מוות מידי שהיתה מאיימת עליו, ובית המשפט משוכנע שעשה כמיטב יכולתו כדי למנוע את התוצאות שנגרמו על ידי המעשה או אי-המעשה ;
או

עשיית דין בנאצים ובעוזריהם

(ב) אם עשה את המעשה או נמנע מעשותו מתוך כוונה למנוע תוצאות חמורות יותר מן התוצאות שנגרמו על ידי המעשה או אי-המעשה, ומנע אותן תוצאות למעשה ; אך הוראות אלה לא יחולו לגבי מעשה או אי-מעשה המהווים עבירה לפי סעיף 1 או 2 (ו).

11. בקביעת ענשו של אדם שיצא חייב בדין על עבירה לפי חוק זה, נסיבות סכילות יהיה בית המשפט רשאי להביא בחשבון, כגורם להמתקת העונש, את הנסיבות הבאות :

(א) האדם עבר את העבירה בנסיבות, אשר, אלמלא סעיף 8, היו פוטרות אותו מאחריות פלילית או היו משמשות עילה למחילת העבירה, והוא עשה כמיטב יכולתו כדי להקל את חומרת התוצאות שנגרמו על ידי העבירה ;

(ב) העבירה נעברה מתוך כוונה למנוע, והיא עשויה היתה למנוע, תוצאות חמורות יותר מן התוצאות שנגרמו על ידי העבירה ; אך אם היתה זו עבירה על פי סעיף 1, לא יטיל בית המשפט על העבריין עונש קל-ממאסר של עשר שנים.

12. דיני ההתיישנות הקבועים בפרק החמישי לקודקס הפרו- צדורה הפלילית העותומני לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה. (ב) (בוטל¹).

13. הוראות פקודת החנינה הכללית, תש"ט—1949, לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה.

14. תביעה על עבירה לפי חוק זה לא תוגש אלא על ידי היועץ המשפטי לממשלת ישראל או בא-כוחו.

15. (א) במשפט על עבירה לפי חוק זה, רשאי בית המשפט לסטות מדיני הראייה, אם הוא משוכנע שתדבר יועיל לגילוי האמת ולעשיית משפט-צדק.

(ב) כל אימת שבית המשפט מהליט לסטות לפי סעיף-קטן (א) מדיני הראייה ירשום בית המשפט את הטעמים שהניעוהו להחלטתו.

1. אין התיישנות בעבירות לפי חוק זה (חוק ביטול התיישנות במסעים נגד האנושות, תשכ"ו—1966).

2. תקפו של הביטול — מיזם תחלתו.

פירושים

16. בחוק זה —

„תקופת השלטון הנאצי“ פירושו — התקופה שהחלה ביום ג' בשבט תרצ"ג (30 בינואר 1933) ונסתיימה ביום כ"ה באייר תש"ה (8 במאי 1945).

„תקופת מלחמת-העולם השנייה“ פירושו — התקופה שהחלה ביום י"ז באלול תרצ"ט (1 בספטמבר 1939) ונסתיימה ביום ה' באלול תש"ה (14 באוגוסט 1945);

„מעצמות הברית“ פירושו — המדינות שחתמו על הצהרת האומות המאוחדות מיום 1 בינואר 1942 או שהצטרפו אליה בתקופת מלחמת-העולם השנייה;

„מדינת הציר“ פירושו — מדינה שבתקופת מלחמת-העולם השנייה, כולה או מקצתה, היה קיים מצב-מלחמה בינה ובין מעצמות-הברית; ובתקופת המלחמה שבין מדינת הציר ובין מעצמות-הברית רואים את התקופה שהתחילה ביום בו התחיל מצב-המלחמה בין אותה מדינה ובין הראשונה, מבחינת הזמן, מבין מעצמות-הברית, וסיומה ביום שבו פסקו פעולות-האיבה בין אותה מדינה ובין האחרונה, מבחינת הזמן, מבין מעצמות-הברית;

„ארץ עויינת“ פירושו —

(א) גרמניה — בתקופת השלטון הנאצי;

(ב) כל מדינה אחרת ממדינת הציר — בתקופת המלחמה שבינה ובין מעצמות-הברית;

(ג) כל שטח אשר בתקופת השלטון הנאצי, כולה או מקצתה, היתה נתון למעשה למרותה של גרמניה — בעת שהיה נתון למעשה למרותה של גרמניה, כאמור;

(ד) כל שטח שהיה נתון למעשה למרותה של כל מדינה אחרת ממדינות הציר בתקופת המלחמה שבינה ובין מעצמות הברית, כולה או מקצתה — בעת שהיה נתון למעשה למרותה של אותה מדינת הציר, כאמור;

„שלטון עויין“ פירושו — השלטון שהיה קיים בארץ עויינת;

„אדם נרדף“ פירושו — אדם הנמנה עם קיבוץ לאומי. גזעי, דתי או פוליטי שנרדף על ידי שלטון עויין;

„החוק הפלילי“ פירושו — פקודת החוק הפלילי, 1936.

ביצוע

17. שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה.

פנחס רוזן
שר המשפטים

דוד בן-גוריון
ראש הממשלה

יוסף שפרינצק
יושב-ראש הכנסת
ממלא-מקום נשיא המדינה

נספח ב'

סיכום פעילות "אנטישמיות" בארבעה סניפים של "צומת" (18.2.60)

דף מס. 1
הצמק מס. 7 סטור 2

כ שבט תש"ך
18 פבר 1960

5306/331

חנדרון . סיכום פעילות

לפי בקשתך ולקראת סיוור בסניפים ר"ב דו"ח מסכם על פעילות הסניפים בסבצע

פערות כלליות

תפעלות של ארבעה סניפים
בסבצע זה-החלה ב-0.1.60. יתר הסניפים ה
קבלתם את הדואר הראשון שלאחר ה-0.1.60.
בכלל לא הופעלו בנדרון.

דו"ח דלהלן ד
הספקת:

-חומר עזובאי גלוי.
-דו"חות של הסעונות לאחווה.
-דו"חות גלויים או סמליים של בורמים
יהודיים מקומיים.

* * *

נספח ג'

מסמכי הקמת יחידת "עמל" – הגדרת משימות ודרכי פעולה (מחצית 60)

חברון יחידת עמל

יעמלי היא יחידת סיוע וזדה במוסד שהוקמה לשפול בכעירות האנשישמיות הניאאו-נאצית ופושעי הטלחמה.

1. מטחי הפעולה ופשימרות:

א. ניאאו-נאציזם:

- 1) איסוף חומר על התנועות בארצות השונות ובמיוחד על מרכזים בין-ארציים, איסיים בולשיים והסתעפויות, עיבוד וניתוח מחקרי לובי היקף הארגוניים, כחם, הסיבותם ודרכי פעולתם.
- 2) גיוס סוכנים (רכישת חברים מקרב התנועות, והחדרת סוכנים לתוכם) בארגונים השונים בכל אותן הערים והארצות בהן קיימים מרכזים בעלי השיות, במטרה לקבל ידיעות מכשנים על מבנה הארגונים, פעילותם, איסיים הפעילים בהם, ותכניותיהם לפעולות בעתיד. מאמץ סיוע ירוכו על הפעילות של נאצים כאמריקה הלטיבית ובארצות ערב.
- 3) הכנת תיקים מבצעיים ותגשת הצעות לפעולה נבדית יזומה בהתאם לברכים בכל מקרה וסקרה.

ב. פושעי הטלחמה:

- 1) הכנת תיקים איסיים על פושעי הטלחמה העיקריים ששרם נתפסו ושהיו בין רודפי היחודים. איסוף החומר הנרוז כארץ ובחול על מנת פשיהם, תיקיהם במוסדות הסטפטיים של החדינות הסעונינות, פרטים עלאים

- לזיהויים, צילומים, טרשים על דרך
בריחהם ואיסוף אינפורמציה על מקום
המבאם, זחלתם הטוטאלה ומעשיהם הנוכחיים.¹
- (2) אימות הידיעות על מקום המבאם והחלפת
התיק המבצעי.
- (3) הגשת הצעות לפעולה בהתאם ליוזי בכל
מקרה.

4.2 מתארגנות טוביב לרשת אייכמן

- (1) עיקוב אחי הקבוצות של יודי אייכמן מן
אנטי ס.ט. סטתכננים הגזרות אליטות יזומות
בהקשר לשמטור וגזר-דינו הצטוי.
- החזרת טוכנים להוך קבוצות אלה ו/או רכישת
חברים מתוכן, והפעלת טוכנים כטולים עבורם,
כנטיה ללמוד חכנויותיהם ודרכי פעולתם.¹
- הגשמת הצעות לפעולה בגזית או מונעת בהתאם
לאיכים¹
- (2) כריקת עכרים והיבונה מידתי של העתונאים
ואנשי המשמש שעומדים להגיע לישראל לפועד
משטרו של אייכמן.¹

4.3 זיכוי השטלה

4.3.1 פעולות איסוד ומחקר בארץ

- (1) טבע הדוק ושוטף עם ייד ושטי וקבלת החומר
הקיים בארכיוניהם.¹
- (2) החקור אייכמן על מנטעים אחיים (ללא קשר
עם משטרו הוא), הוא מכריו ויודיו, ודרכי
הבריחה וטרשים על ארגונים ואנשים העוזרים

לבריחת המושעים.

הקצרה זו נעשתה לפי האלוני "צמלי" ע"י
חוקרי ש.ב.נ.

- (3) ניצול ערשם מחקירת אייכמן הכללית. מבצע הדוק עם לשכה 06 והעברת חומר ללשכה שיוכל לאיות לעזר בחקירת אייכמן.
- (4) מיצול, כרשום ותיוק החומר המתפרסם בעתונות הארץ וחו"ל ובספרים.
- (5) ניצול הידיעות הכלולות במכתבי מתנדבים לעזרה, המוכנים לשלשונות ישראל ולנציגותיה בחו"ל.
- (6) ריכוז ונימוח מכתבי האיום המתקבלים אצל אישים ומוסדות ישראלים.
- (7) קבלת חומר, בהתאם לצרכים, ממסחית (מח"ח חקר) אבן, ומארכיון נים צכוויים ושרשיים בארץ.
- (8) מבצע עם מטויד המשלטים בעניני מספט אייכמן, עורכי הדין חזרים ואיסוף חומרי.

ב. פעולות איסופיות ומבצעיות בחו"ל

- (1) איסוף חומרי-דקע, ניצול מקורות קיימים, גידום והפעלתם של סוכנים ומוחדרים לצורך המשימות שהוגדרו לעיל נעשים על ידי השלוחות הקיימות של המוסד בחו"ל, אשר תוגברנה בכח האדם נלאון ובתקציבן בהתאם לצרכים ולהיקף העבודה בכל אתר ואתר.

טלוחה הדטה תפעל בהקדמ האמרי באמריקה
חלטיבית.

- (2) כן מנוצלים קשרי הסוד עם שירותים יידידותיים לקבלת חומר מסמכי ובדיקות תיקים אישיים.
- (3) סגן עם ארגונים יהודיים ארציים ובין-ארציים בחו"ל, הנרעות-נוער ואישים יהודיים אשר להם חומר כנוסאי ההתעבינות ואשר באמצעותם אפשר להגיע למעולות-איסורים. סגן זה יקויים באמצעות פציגויות ושליחי ישראל הגלויים.
- (4) ביכול עורכי דין יהודיים ומוסדות (כגון אור"י) להשגת חומר מסמכי ומסמכי על מושעים בעדריים.
- (5) יקיים סגן עם קבוצות נוער יהודי המוכנות להתארגן להגנה עצמית במקומות בהם קיימים ריכוזים מנשיטתיים בעלי מעלל ארגונים, איטונים, ניצולת למטרות איסוריות, ותפעלתם במקרה הצורך, יהיה באחריות שיאמר המעולה עם מוסדות ושליחי הסוהיים.
- (6) במקרה של מעולות יזומות מיוחדות ייסלחו צוותות מיוחדים מחארץ.

5.2 תוצאות המחקרים והצעות למעולה

- (1) לעתים מזומנות בערכות סקירות על בעיות כלליות ופינחדות (לדוגמה: נאצים בארגונטינא, נאצים בקעים, ארגון-הגג הכיאו-נאצי בשוודיה) מזכין לדון יעודכנו המחקרים על ידי החומי אחדש שהתקבל.

2) הצעות לזעזולות יזומות תוגשנה לראש המוסד.
 הצעות לזעזולות יכולות להיות מכוונות לפרסום
 חוזרי שבידנו כעתונות, במטרה להכשיל על
 ידי כך את מטרת היריב, או מטרת חופר
 לידי השלשונות המשפטיים, מטרתיים או
 כסחוביים של ארץ ידיוותית במטרה להכניע
 אותה למעולה, או מעולות עצמאיות שלבו
 לדיסון או הכשלת היריב, או הפיטהו, בהתאם
 לצרכים, לאפשרויות ולנסיבות המקרה.
 כל תחופר המבצע חזרוש למעולות יוכן
 ויגש עם התצרות.

53 סכנת זעזול

א. כעת היחידה בארץ יכלול עד 11 איש, למי המבנה
 דלאלן:

1. מבחל היחידה
2. ראש מחלקת מחקר
3. עוזר מחקרי (ארגונים ניא-נאציים,
 אירופות)
4. עוזר מחקרי (ארגונים ניא-נאציים
 ומוטעים, אמריקה וארצות
 ערב)
5. עוזר מחקרי (הושעי מלחמה) א.י.י
6. ראש מחלקת מבצעים { הפעלת שלוחות
 חנוסד למטרות
7. עוזר מבצעי { האיטופיות של היחידה
8. מזכירת הבחלת היחידה
9. מזכירת מחקר ועקידה ראשית
10. מדפיסה ומכישטת
11. מדפיסה ומכריכתת.

עד כה נכנסו לעבודה 5 1/2 עובדים (ממלאי
 התפקידים 1, 2, 7, 8, 9, ו-11 (חצי מדרה) ובתחשב

עם כמות החומר החולכת ומצטברת יש צורך דחוף לגייס למחות 2 עוברים נוספים.

ב. עבודת היחידה בחייל היעשה, כאמור בסעיף 2/ב לעיל, ע"י שלושת המוסד הקיימות; הוצאות תיבור השלוחות והמעולות המבצעיות והאיטופיות למטרות היחידה תכללנה בתקציב היחידה.

היוגבי לשגר בדהימות איס להיבור השלוחות שיוכל להלוט גם על

ג. קיימת תכנית לשגר איס מרכזי לאירועה המתמש במכלול בעיות היחידה ושיוכל לרכז ולהנחות את פעולות השלוחות הסובות למטרות היחידה.

לשגר

4. פעולות היחידה עד כה

א. אוקף תיקיה זכרסט שמיו ורבינית הכוללות כ-1600 נושאי התעבינות. מעדכנים וסרייבים את התיקיה והכרסט באופן שושך בהתאם לחומר המתקבל.

ב. כרכשה ספריה מצומצמת ביותר הכוללת הספרים והאיטופים החשובים בנושאי פשעי הנאצים וטשטשי פושעים וההיסתה הרעיונות הנאציים ואנטיסמיטיים.

ג. נסרכת כריקה, מיצול ותיוק של האיטופים בעתונות הארץ והעולט בנושאי התעבינות היחידה.

ד. הועלו שלושות המוסד

לפעולות איטופיות וטכנעיות לצרכי

היחידה.

התקבל חומר בעל הטיבות רבה

- א. חוטגו מרשים על עכרים ומופיים של עורכי
הדין הזרים שהציעו את עצמם להגנת צייכמן.
- ב. חולכים ונסלמים תיקים מכבועיים על מוחעי
מלחמת אחדים מהחשובים ביותר הנעודרים.
- ג. חוכנו סקירה על התנועות הניאו-נאציות
העיקריות והמתעוררותיהן, על נאצים במצרים
וטוריה, ועל מושעים ונאצים בארגנטינה.
- ד. הוחל בשדול בכל יתר הגושמים מטסימות היחידות.

ס ד י

מצע לדיון - חלק א'

הסמול בפומבי מלחמה נאציונל

המנג הנוכחי

1. כידוע סטחובביס ערדין בעולם מטפד גדול נל , אהר ההתחטד בסי:רין בהכמדה הצח היהודי בתקופת הגאציזם. מתוך כהולים וצטרקים רגביים, הגרבעים מתוך ההכרת גלא ייחכן כי אגטיה האחיאיס במיכדין, דאף הכחזמו בארפן פזיל דאיסי ברציווח המרובי יהודית, יטניכר לחיות באוסן חופסי, דמתוך מגמה להרתיב אחדים סטפלין העיקריים בניניהם. טפול זה החל עוד לפני חטיבת ה... הוא הגיש לשיא בתפיסה זו והבאתו של אייכמן למשפטים.
2. גם לאחר מכן לא נפטק הסמול בנוסא, וכלל טבצעים ברחבים לגילויי ספוצים הגרספים.
3. שטח האנשים הבאים מהוריס כיום מטרות לספולו -
 - א. ד"ר טנגלה - סקום הסגאו הנוכחי אינו ידוע
 - ב. חרסיץ בורמן - " " " " "
 - ג. היינריך טילד - " " " " "
 - ד. אלויס ברונר - צמנא כיום בטוריה. מרטים בוטחים לא ידועים לגון
 - ה. ד"ר הורסט ארמן - רופא באוטוויץ, בטנא כיום בגאגה. סקום סגוריו ידוע לבן;
 - ו. הרברט ציוקורס - טפחסלי יהדות לספחה. גר כיום בכרזיל סקום סגוריו ידוע לבן.
4. עו לאביב 1963, הטפולה במשכה בהיקף רחב, אף פניו חלה לספשה הפונה וכיום חנו ספוחקים באסוף חופר סודיעין למבצע.

תאפודות

5. קיימת האפשרות לבוא לידי טכום באין יוחר לטפל בנוכח וכי יש להביח לו.

6. במידה ויילכש מקרובית איש סקנת להסטיך ולטפל בנוכח הרי דרכי הפעולה האפשריות כלתי המונעים המאוחרים הן -

ח. הבאתם ארצח והשמתם לדין (דוגמת טבעע אייכמן) - דבר שנראה בלתי סביר.

ב. טיגור.

ג. הצבעה על האנשים ומעולה למען הפחדתם לדין במדינה אחרת.

7. לגבי אלה כשרם אחרו ניתן אזי להסטיך ולכרות כל יריעה הסבביעח תליתם על מנת להביע לבי לויים.

- 2 -

ה ע ת

סיכום דיון בוועדת ראשי ערוותים - 23 ינו 64

4. נערך דיון על פעילות "עמל" כפי שהוצגה במצע שהועבר לדיון חברי הוועדה. גב' י. נסיהו, עובדת המוסד המסוננת על הנושא, השלימה את הנאסר במקירה והציגה הדרכים הנרונות להמשיך המעולה.

5. ספול בטופעים אנטיסמיים - תפצית הדיון

א. מנכ"ל משה"ח הביע דעה שאין פדינת ישראל יכולה עויין להפסיק הפיפול בנושא. בעבר חוכח עם שהסגרת אינה מעשית, פה גם טים חשש להתישנות החוק הנוגע בגרמניה בו בזמן שבאוסטריה כבר התישן. חזרה על מבצע מסוג אייכמן אינה מעשית. פיפול מסוג זה יתכן אולי רק במקרה אחד - הוא מקרה מנגלה. גשארית על כן שיטה הסיגוע ועליה צריך ללכת, כסובן תוך כדי בדיקה קפדנית של כל מקרה. בפרשת ד"ר שומאן יתכן ויש מקום לפנות למסלול גאנה.

ב. גב' נסיהו הסבירה מסיבות מקרה ד"ר שומאן וכי משה"ח הסכים על עניה לפולגים בענין זה.

ג. ראש ש.ב.כ. תסך בדעה פים להמשיך פעילותנו בנושא. גם לדעתו הפיגוע היא השיטה היחידה שנאה בחשבון. עם זאת עלינו לבחון היטב פה מידת האמצעים שאנו משקיעים בנושא.

ד. המנכ"ל הצטרף לדעה שאי אפשר להפסיק העצילות. עם זאת הוא הביע את עמדתו הברורה כי פדינת חוק אינה יכולה בשום אופן להשתחש בפסת הפיגוע כאשר אין הסדובר בהגנה על אינטרס חיוני ביותר של המדינה לצתיד וגם אז רק במקרים יוצאים מן הכלל ואילו כאן לפנינו נושא שעיקרו בנקסת העבר. שיטת הפיגוע היא מסוכנת לא רק לאוביקטים אלא גם לסבצעים והוא מחנגד לת. לדעתו יש להמשיך בכל ש סאסז לאחר הטרפאים, לדון לגוטן של ענין בכל מקרה. אין להניח שתעולם ישלים לקיום טופעים אלה בטלוח במידה ויאותרו ויצביעו עליהם.

ה. סר תרצוג בדעה פים לדיון בכל מקרה בנפרד אך אין הוא מולל הפיגוע. לדוגמא, אילו היה אפשר לסצוא את מנגלה חובה הייתה לחסלו, כסובן ללא הצארת עקבות שתצבענה לכוון פדינת ישראל.

ג/..

ד. שר כרוז פתיחם לדברי הספכ"ל ומצביע על העובדה כי אין לדבר על נקמנות בלבד אלא קיימת כאן פגמת אהראת ברורה ומוגדרת.

ז. גב' גסיהו מצביעה על המסרת הקונקרטי של ד"ר בוקורס אשר אותר בברזיל כדוגמא להתלבטות כיצד לפעול כלפי פושע מאותר.

ח. שר הרצוג תביע הדעה כי יתכן ולא מוצו מסמיק דרכי ההסגרת והפרסום הקשורים בנושא.

ט. ראש המוסד טסכט באוסרו שבניגוד לדעת הרוב אין הוא רואה את הבגוע כשיטה העריפה. נכון כי לא מוגבר על נקמנות בלבד, אלא אף על התראה אך ערכה בספק. עקרונית אין ספק שעלינו להמשיך ולטפל בנושא. ברור שצריך לפעול אך השאלה באיזו צורה. חשיפות והבאה ארצה אינן באות בחשבון. לדעתו הסגרת פושעים משיגה את המטרה. רק במקרה שאין אפשרות להסגיר צריך לשקול אפשרות הפיגוע ומזי חייבים בכל מקרה לדון לגופו של ענין. אין אנו יכולים להתעלם מהעובדה כי אסור לנו לקציב מסצעים לטיפול בנושא זה ללא סינון וללא הוט פרופורציה. ייעונו העיקרי לתבטיח קיומנו ע"י סאפצי איסוף ולא לנקום העבר. נמשיך לשלל בכל מקרה באיזו סידה יש מקום להסליץ על פיגוע.

י. הוחלט שהוגרים ברות טכום ראש המוסד יועברו לידיעת רוח"ם ושה"ח ולאישורם כולל שני המקרים הקונקרטיים של ד"ר שומאן וצוקורס.

6. המעקב אחר תנועות אנטישמיות - עיקרי הדיון

א. ספכ"ל משה"ח קבע שיש לצאת מהנחת יסוד כי קיימת סכנה בנדון. יש לעסוק בנושא אך בעיקר צריך לבצל ארגונים מקומיים ואילו עלינו להתרכז בצד הלא גלוי של הפעילות. בעיה יהדות דרום אפריקה היא בעלת אופי סיוחד ופש לקיים עליה דיון נפרד.

ב. הספכ"ל ברעה שיש לבטח לבניה על רקע כלל האמצעים העומדים לרשותנו ו"יכולתנו" לעסוק במאמצים הדרושים כאן ללא פגיעה במשימות חיוניות יותר. על כן, לדעתו, יש להשאיר הפיפול חסוף בידי ארגונים מקומיים ואילו על השירותים שלנו להכנס לתסוגה רק כאשר תהיה סכנה פיסיית.

ג. שר הרצוג תביע דעתו שיש להודיע לארגונים יהודיים מקומיים שהמעקב אחר התנועות האנטישמיות הוא תפקידה המוגדר. כמובן נהיה סוכנים לסייע, אך האחריות בידם. בדרום אפריקה, יש לדעתו, צורך בפעולה יזומה על ידנו.

- ד. גב' נסיתו מצביעה על העובדה שבמצב שכספי לא הוזכרו אח"כ וקנדה. יש שם ארגונים דוגמת סופרעלים בטרן רב וברמה וניתן לסמוך עליהם. בארצות אחרות אין המצב כך.
- ה. ד"ר יחיל מציע להזמין את ד"ר גולדמן לדיון בנושא. בדרום אפריקה חייבים לפעול.
- ו. ראש ש.ב.כ. קובע דעתו שהיחידות הסקופית אחראית הן למעקב והן להתגוננות. אין הוא מאמין בסכנת אנטישמיות פוגעה, אפילו לא בדרום אפריקה. יחד עם זאת צריך לדחות היחידות הסקופית לפעולה ועילנו גם לקבל עול הפעילות החשאית בהקשר זה. יתרה מזו המגע עם יחידות העולם הולכים ומתרוקנים פחות ואילו פוגיטין שרותי הביון הישראליים יש בהם שסום נושא ואות להידוק המגע. במידה ונעשת מבחור - צריך לבצע זאת ללא השקעות גדולות.
- ז. ד"ר יחיל מציע על כך שגרמניה המזרחית שתווה נעלם כסקור לאנטישמיות וכי יש מקום להתעניין בנושא.
- ח. ראש המוסד ססכט באומר כי יש להפריד בין שני גופאים - המעקב שבדיון עתה והתגוננות אשר קיים לבניה מצד גוסף עליו נדון בישיבה הבאה. נראה כי אפשר לסכם המצב מנוכחי בו אנו מחזיקים את האצבע על הרופק עונה על הרישום. אנו מפעילים עתה סגודרון מחקרי סובבל ובסקרים סיוחזים פועלים פעילות חשאית ומסתמכים במידה רבה על פעילותם של ארגונים יהודיים מקומיים. אנו חייבים לחיות במצב בו נוכל בכל עת להציג המצב בנושא זה. ראש המוסד מקבל החצעה לקיים דיון עם ד"ר גולדמן בגדרון. אשר לבניית דרום אפריקה, זרי שוחה כבר על כך עם שה"ח ולפי הצעתה הוא עומד לקיים שיחה עם מר שרת בגדרון. בעקבות זאת הוא מסכים להצעה לקיים דיון סיוחוד בנושא.
7. הדיון על נושא התגוננות נדחה לישיבה הבאה.

בברכה

(-) רפאל אפרת - סא"ל
סזכיר ועדת ר' השרותים

נספח ה'

סקירת חוק ההתיישנות לפשעי הנאצים בגרמניה המערבית (4.3.65)

לי' אדר א' תשכ"ה
1965 טרץ
1109

תפרצה
חברי מסו:

הבדורן: חוק ההתיישנות לפשעי הנאצים -
גרמניה המערבית.

לאור: קטלניות הברוטא, רצ"ב לידיעתכם סקירת רקע
כללית בקשר לבדורן.

ב ב ר כ ה

לומה: סקירה.

ב ל מ"ט

4 מרץ 1965

חוק ההתיישנות לנשעי הנאצים - גרמניה המערבית.

טקורת רקע כללית

כ ל ג.ה.

1. לאור חשיבות הברשא וההחלטות אשר עומדות להחקבל בפירלמנט של גרמניה המערבית והחוק, טובאת בזאת סקירה ומציחה בענין הנ"ל.

מהות חוק ההתיישנות

2. החוק הפלילי של גרמניה המערבית אינו מכיר כל הסדר מיוחד ביוחס להתיישנות נשעי הנאצים ומתייחס אליהם במובן זה כלגבי כל יתר העבירות נגד החוק.
3. בהתאם לחוק הפלילי הגרמני חלה ההתיישנות לגבי פושע והריגה ופשעים קלים יותר לאחר 15 שנה מיום ביצוע הפושע - לגבי רצח וסיוע לרצח לאחר 20 שנה.
4. סעיף מיוחד בחוק הגרמני (ס' 69) קובע שלצורך קביעת מועד ההתיישנות אינן בחשבון תקופות בהן לא איפשרה החוקה התופסת להתוויל או להמשיך בפעילות משפטית נגד פושעים.
5. על סמך הסעיף הנ"ל בחוק רואת הסוכריות המשטיות, הפירלמנט ומסלול גרמניה, מועד התחלתי, לצורך קביעת וואריך ההתיישנות של פושעים נאצים את יום כניעתה של גרמניה בתום מלחמת העולם ה-2 ובפילת המשטר הנאצי - דהיינו ה-8 במאי 1945 (עד לתאריך זה לא היה כמובן כל יסוד חוקי שהוא לפעולות משפטיות נגד פושעים נאצים).
6. לפיכך נכנסה לתוקף התיישנותם של פושעי נאצים בורג של הריגה (ופשעים קלים מאלה) כבר ב-6 במאי 1960. לגבי רצח וסיוע לרצח צריכה ההתיישנות לחול ב-8 במאי 1965.
7. ההתיישנות אינה חלה לגבי אותם המקרים בהם בפתחו חלליכים משפטיים (כגון הוצאת פקודת מעצר ע"י טופס מוסמך) לפני מועד כניסתה לתוקף.

הבאה לדין של פושעים נאצים

8. במשפטי נירנברג, בענין הראשונים. ור המלחמה בפני בתי דין טל מעצמות הכיבוש, ובעינים ולאחר מכן בפני בתי דין רגיליים בגרמניה ובמדינות אחרות הרבאו לדין פושעים נאצים אשר נתגלו ונתפסו ונמצאו

2/..

ב ל מ"ט

ב ל ת " ס

- 2 -

נגדיו חרמי הנאצי רחביה ונעמי. לפי בירשת מחולות ברוך וטברואר 1965 בשומרו ימי עתה כ-61,000 פריעים באצית (כולל גם שחוץ לגרמניה) נביגיהם במצאו אשטית וק 6,100.

9. בגי כמו אלפיה יל פרועיה באציה ברטמיה בעתה ונהליכים מיטמיהם ע"י סמכיות המטמיה ברטמיה רע"י כך לא תורל עליהם ההתישבות. טר המטמיה הגרמני, בוכר (המחבגו להחיות יקרות ההתישבות) טען בתחילת 1965 ובתחרו נהליכים מיטמיהם ג-7,000 עד 10,000 מקרים אשר טרו הרבאר לדין. ע"י כך כוסו לדעתו כמעט כל המקרים והלגטימיה לעבין זה. בדר"ח והגיהה ממלת ברוך למלמט בטוף וברואר 65 צויין מספר יל 13,000 מקרים כאלה.

10. למעשה מסור זה (בצירוף הפרטמיה אשר בוטטר עד הוה) מהורה אך ורק פעוט ממטטר המרועיה והמצאית עדיין בחיית והמטמיהם ורופעיהם. המרכז לבירור פועי הנאצית בלודביגסבורג (מוטד ממלכתי גוימני) מנהל כרטסת של למעלה מ-120,000 נמות יל מואשמים רחורדיהם. בטוף פברואר 1965 פירטט "יוד ושח" בירורליט "שפר חוור" המכיל שמת של כ-26,000 יינורביה באוצרות אירופה (לא כולל:בלגיה, בולגריה, זיטמיק, צרפת ואיטליה) אשר תושביהן היהודים הוטמרו. זאת כדי להוכיח שהפעולות המובילות לבירושט ולהמגרתו של מטטר כה רב יל אבייהם הצריכר רבבות יל כותפיהם לפוע. סטר זה הרבט גם לממלת ברוך ולהברי המרלמטט הגרמני.

11. לצורך התיחת תהליכים משפטמיהם המטמיקים את תחולת חוק ההתישבות כג"ל אינם מטמיקים מטירת ימור של החשוד והגדרה כללית של הפטעים המירחטיה לו, אלא דרוש חומר אינורם הנראה מברטס בעיני שרפט ואטר ביתן לחזקר בהוכחות ובעדויות בטעת המטמטט.

לטלטובת גרמניה המערבית היתה עד כה גישה לחומר על התקופה הנאצית אשר היה בגרמניה המערבית עצמה, בארצות הברית, בינורל ובארצות אירופה המערבית. החומר הרב הנמצא בידי מדינות מזרח אירופה לא עמד לרשות הגרמניהם עד לתקופה האחרונה. רק בדצמבר 64 הוריה בפעם הראשונה בגי המרכז בלודביגסבורג לעיין בארכיונים הפולניים וברוסיה.

אפילו מתנגדי טינורי חוק ההתישבות בגרמניה מכירים בעובדה שבארצות מזרח אירופה נמצא חומר הוכחות בגי אלפיהם וביהם יל פרועיהם באצית והמצאיתם עדיין בחייהם (אשר בחלקם חייהם אפילו בגלוי בגרמניה המערבית).

בעיות לגבי שינוי החוק

12. הפעלת ההתישבות ביתנת לונרי ב-3 צורות יטודיות:

- א. חקיקת חוק חדו ומיורח לגבי פועים באצית והפעלתו באופן רטרואקטיבי.
- ב. הארכת פרק זמן ההוישבות לגבי פועי הרצח והטיוע לרצח מהתקופה של 20 השנים לתקופה ארוכה יותר והפעלת הטינורי רטרואקטיבית לגבי פרועיהם באצית.
- ג. קביעת תאריך החולתי להתישבות פועים באצית לטופד מאוחר מזה המחייב עתה (8 בטאי 1945).

13. לעמדת מנהיגי גרמניה המערבית ול יטינור אוטיביים הטחד וההתנגדות הנמרצת לכל הינורי בחוק, בעל תוקף רטרואקטיבי.

כידוע גיססו הנאצית עם עלייתם ללטון ב-1933 את מטמיהם בעזרת

3/..

ב ל ת " ס

חוקים "מיוחדים" בעלי תוקף רטרואקטיבי. לאחר נפילת המוטור הנאצי ברחים לראות בגרמניה בכל זקיקה רטרואקטיבית חקרים חסוכן ואיום לעצם קיומו של המוטור הימוקרטי בגרמניה.

14. חלק ניכר מן העם הגרמני (הכולל גם רבים מבין המונגולים לבאציה) רוצה לסיים את טרנת המופטים ו"לגמור העם ולתמיד" עם העבר. הם טוענים שממילא לפי החוק הקיים יימחקו המופטים עוד רבות רבות באותם מקרים נגדם נפתחו כבר תהליכים מופטיים.

15. כמו כן אין להחיל מדרמיט לא מבוטלים ול ניא-באציה ואוהדיהם - גלויים ומוטוריים - המפעילים את מלוא חוקם בכדי להבטיח לחוק ההתיישבות ייכנס לתוקפו בצורתו הנוכחית. בציגיהם מצויים גם בורגי הנלטון, התעשייה (שמהווה עובצת לחץ רצינית בווייה המדיניות של גרמניה) ואף בקרב חוגי המופטיים.

16. בה בוועה לייבוי פויק זמן ההתיישבות פרונו וייבוי בחוק היטוד (המסלא לפת עתה חונקציה של קונסטיטוציה בגרמניה המערבית) טוענים מופטיים רבים שקביעת מועד התחלתי חדש להתיישבות מהווה וייבוי פרוצדורלי מופטי בלבד. ניתן אף לגמק וייבוי כזה בכך שבניית הראיונות לאחר המלחמה הטילו מעצמות הכיבוש הגבלות מרחיקות לכת על השפיטה בבתי הדין הגרמניים.

אולם בט במיקרה של וייבוי המועד ההתחלתי דרושה החלטה חדשה של הפרלמנט הגרמני מאחר שב-1956 החליט הפרלמנט כלליית ובעביעת פרקי זמן לצורך תהליכים מופטיים אין לקחת בחשבון עכובים אשר נגרמו ע"י צוים של מעצמות הכבוש.

17. לצורך קביעת תאריכים אלטרנטיביים התחלתיים למועד ההתיישבות באים בחשבון:

- א. 23 במאי 1949, יום כניסתו לתוקף של "חוק היטוד".
- ב. 1 בינואר 1950, יום ביטול והגבלות ע"י מעצמות הכבוש לגבי סמכויות השופט הגרמני.
- ג. 30 במארט 1955, יום הצהרת גרמניה המערבית למדינה ריבונית. מאז חלים החוק והשיפוט הגרמני גם על פועלים אשר בוצעו נגד נתינים זרים.

תגובות בינלאומיות רשמיות

18. בחודשים האחרונים התפרסמו תגובות לענין ההתיישבות מצד מדינות רבות וביניהן:

- א. הפרלמנט הצרפתי החליט שם אחר לבטל את ההתיישבות לגבי פועלים נגד האזרחים.
- ב. בלגיה ביטלה את חוק ההתיישבות החל בארצה.
- ג. שני שליט וחברי הפרלמנט הגרמני חתמו על פניה לממשלת ברן בדרישה לדחות את מועד ההתיישבות.
- ד. ארה"ב הודיעה לגרמניה המערבית "של ייבוי" של חוק ההתיישבות בקרוב.
- ה. מזכיר האו"ם, או-טאנט, הצהיר כי רואה בביטול חוק ההתיישבות "דבר יצוי".

4/..

- ו. "הועדה הסטטוטורית כליל מוצעת המדינות האירופאיות" הביעה פה אחר את מחאתה על הסתלת חוק ההתיישבות.
- ז. אוטסרייה ביטלה ההתיישבות לגבי פוזנאי מלחמה בתחום נויפורטה.
- ח. צ'כיה ופולין (ובארצותיהן לא חלה התיישבות על פועי מלחמה) הודיעו לממשלת ברן כי לא יראו עצמן מחוייבות ע"י מועד ההתיישבות על פועי מלחמה שבוצעו ע"י אזרחי מערב גרמניה.
- ט. ממלכת מזרח גרמניה החליטה לבסל בתחומה הסתלת חוק ההתיישבות לגבי פוזנאי מלחמה.
- י. ברו"מ ביקרה בחריפות את גרמניה המערבית על כוונתה שלא להאריך תקופת ההתיישבות.

ההתפתחות בגרמניה לאחרונה

19. בנובמבר 1964 הוועדה מטלת ברן להתנגד לכל בטיון לנייבוי חוק ההתיישבות. אולם ב-24 בפברואר 1965 חזרה בה מהחלטתה והגישתה לערלמנט דו"ח המכיר בעובדה שיתכן ולא תהיה אפשרות לעתוח בתהליכים טטטטיים נגד כל הפוטעים הנאצים לפני ה-8 במאי 65 (התאריך הנחייב הנרכחי).
20. הפרלמנט הגרמני יפתח בויכוח על הו"ח ב-10 במרץ ולדעת מטקיפים פוליטיים ימליץ הרוב על הארכת תקופת ההתיישבות לגבי פוזנאים באצים ל-10 שנים נוספות.
21. הבית העליון הגרמני יצביע על הצעת טיוני בחוק ב-12 במרץ.

נספח ו'

פושעי מלחמה נאצים - סיכום תיקים לשנת 1966 (31.3.67)

ס ד י

קמל

י"ש אדר ב' תשכ"ז
31 טבת 1967

1771

הנדון - פושעי מלחמה (רשימה מיוחדת) - סיכום תיקים לשנת 1966

1. מס"ב 7 סיכומים אודות פושעי המלחמה הנבאים -

MARTIN BORMANN א.
ALOIS BRUNNER ב.
Dr. HANS RISSLE ג.
Dr. JOSEF MENGELE ד.
HEINRICH MULLER ה.
Dr. HORST SCHUMANN ו.
STANOL, Alfred, Frans, Leopold, ד.
Rudolf, Paul.

2. הסיכום כולל -

- א. פרטים אישיים
- ב. פעילות בזמן המלחמה
- ג. מעמד משפטי;
- ד. סיכום ידיעות לשנת 1966.

בג"כ,

לוחזר נספחים א-ג - 7 סיכומים -
2 דוחות מכל סיכום.

ס ד י

- א. ינואר 66 - CLAUD EICHMANN , בנו של הצורר אדולף אייכמן , מסר כראיון לשבועון " QUICK " מיום 9 ינואר 1966 , כי בורמן חי באמל"ט (ארגנטינה, ברזיל, צילה). לא היה טיפול מצדנו.
- ב. ינואר 66 - HERBERT JOHN , עתונאי ה- SPIEGEL הודיע שיש בידיו פרטים אודות נורמן. הידיעה החכססה על המבוע FREDERICO SCHWENDT (נאצי, שהיה אחראי בזמן הפלחמה על מבצע זיוף והצגה שטרות כסף של בנות הברית שנעשו ע"י הנאצים במטרה למוטט את כלכלתן של בנות הברית). לפי עצת שיק לא הלכנו ככיוון זה היות ושוונד סוכר כרמאי.
- ג. ינואר 66 - אשה משווייץ מצביעה במכתב, שנשלח לשגרירות, על WALTER HEISE משווייץ כעל בורמן. הוחלט על בירור "יבש" מסביב האיש. לאחר הבירור הנענו למסקנה כי לא מדובר בכורמן.
- ד. ינואר 66 - טולסטוי מודיע כי התקבלה ידיעה לפיה חי נורמן בריו-דה-ז'נאירו. טולסטוי ביקש עזרתנו לאחר את כתובתו. הכתובת לא אותרה.
- ה. ינואר 66 - איטלקי בשם SAPORITO הודיע כי באפשרותו למסור את בורמן. היה טיפול מטעם השלוחה. התגלה כי המודיע הינו רמאי.
- ו. ינואר 66 - ידיעה ממומזה לפיה חי בורמן במחוז MISSIONES בעיר POSSADAS ככומר בשם JOSE WEISS . הכומר הממונה עליו הנו ALFONSO WINSAUER גם הוא גרמני. היה טיפול אולם לא הגיעו למסקנות.
- ז. ינואר 66 - OSKAR KOSJKA הודיע כי בידיו טביעות האצבעות של בורמן. היה טיפול. לא מצאו הוכחות לפענת המודיע. הגיעו למסקנה כי הנ"ל רמאי.
- ח. ינואר 66 - קצין משטרה אורוגוואי הודיע כי בורמן הגיע ספרו לאורוגוואי ובידי הקצין כתובתו. הבירור נקטע כנראה מסיבה בטחונייה.
- ט. אפריל 66 - ד"ר פריץ באואר, החובע הכללי של מדינת הסן, הודיע לעתונאים בערנקפורט, כי התביעה עלחה על עקבותיהם של בורמן ומנגלה הנמצאים בדרום אמריקה וכי הוא "כמעט בטוח כי חוץ זמן קצר יוכל להעמידם לדין" - כל טיפול מצדנו לא היה.
- י. אפריל 1966 - ד"ר סברז'נסקי (מראשי ה"דא"א" בארגנטינה) הודיע כי בורמן נמצא ב- MISSIONES . הטיפול לא העלה דבר.
- יא. יוני 1966 - ידיעה על הימצאו של בורמן בספרד. הטיפול לא העלה דבר.

~~111~~
~~112~~
כ"ח סיון תשכ"ו (ה'אלף)

- י.ב. יוני 1966 - ידיעה כי בורמן נמצא במפרץ הפרסי. הידיעה הוערכה כי לא מחבלת על הדעת. לא היה טיפול.
- י.ג. יוני 1966 - OSCAR KOSJKA (חאה סעיף ז' לעיל) הופיע ביוון. הודענו לשלוחה כי הנ"ל טוּכר לנו כרמאי ולפיכך להפסיק כל קשר עמו.
- י.ד. יולי 1966 - ידיעה מארגנטינה לפיה בורמן נחטף, מוחזק במעצר וכי הודה כי הנו בורמן. היה טיפול. האיש שייצג קבוצת החוטפים לא הופיע כדי למסור הוכחות לדבריו כדרישת המטה.
- טו. ספטמבר 1966 - הרב לוי מאליזבטוויל הודיע כי בורמן נמצא במנזר בקונגו. היה טיפול. החברר כי הרב לוי טעה וחשב על הבן כאביו.
- טז. נובמבר 1966 - ידיעה מפי אמריקאי שעבד בקולומביה, כי בורמן נמצא בצ'ילה. לא היה המשך טיפול לאחר פניה ראשונה לכירור פרטיט.
- יח. דצמבר 1966 - ידיעה כי בורמן בפרו. לא היה טיפול כי הידיעה לא הוערכה כרצינית.
- יט. דצמבר 1966 - MAX ZEDLER יהודי ממכסיקו שביקר בקנדה, הודיע לשגרירות ישראל בקנדה כי בורמן במכסיקו. הטיפול נמשך.
- ה ע ר ה : היו במשך שנת 1966 עוד מספר ידיעות בנדון אך ללא טכירות כלשהי.

אמ/

נספח ז'

קטע מפרוטוקול פגישת ראש הממשלה, אשכול, וראש המוסד, זמיר, בנושא מדיניות הטיפול
במושעי המלחמה הנאציים (31.12.68)

הפגישה עם ראש המוסד - סושי ביוחר דף 5 מחוך 11 דפים.
31.12.68; ירושלים.

אלוף צ. זמיר:

הם קונקרטיים. אני רוצה לקבל אישורך למגע זה.
רה"מ ל. אשכול: כן.

אלוף צ. זמיר: הפעולות שלנו נגד נאצים, שנמצאים עדיין בחיים;
אנו מקבלים מדי פעם ידיעות על חנועותיהם של נאצים
החיים עדיין או החיים למי דמיונם של אנשים ברחבי העולם כולו.
השקפתי היחה, שפילגו בנאצים צאאך ערכו בכך, שהוא
תורם לבטחון התפוצה היהודית בימינו. היום, כפי שהמצב מלמדנו, מחייב
הדבר השקעה סאמך מעבר ליכולתנו.

רה"מ ל. אשכול: אומר לך אח דעתי, בקיצור: איני בעד זה. בכל מקום
בו ניתן הדבר, אני בעד הבאה הפרטים לחשומה-לכ אוחה
מדינה בחוכה נמצא האיש, שחששה ת-א אח אשר חייבת היא לעשות.

אלוף צ. זמיר: כלומר, מסתפק אחו בכך, שנעכיר את הפרטים לידיעת
המדינה הנוגעת בדבר.

רה"מ ל. אשכול: הספיק לנו מקרה אייכמן. זה היה בכחינה סמל.
אלוף צ. זמיר: היום יש בידינו ידיעות על סנגלה ובורמן.
כדי לכסוח זאחה דרושים לנו במקום עשרים איש.

רה"מ ל. אשכול: על כל פנים, ללחוץ על הממשלה במקום - כדאי וצריך.
אלוף צ. זמיר: אני מקבל את הקו הזה וכך כנהג.

הבאתי את הענין, כי הוא קשור בשאילתא שהולעתה על ידי
ח"כ י. חמיר, המבקש להשיב לו תשובה בנידון. הוא שאל על הידיעות
המגיעות, כאילו נמצא בורמן בחיים במקום זה או אחר. (אלוף זמיר מוסר
לרה"מ לעיון אח נוסח השאילתא שהגיש ח"כ י. חמיר).

רה"מ ל. אשכול: זה סיוק כפי שאמרת: הוא אינו פונה ומבקש שחששה פעולה.
הוא שואל אם פנינו לכקס הסגרה אל הממשלה הנוגעת
בדבר. למי זה נוגע בעצמך?

ד"ר י. הרצוג: לגרמניה.

רה"מ ל. אשכול: כאשר חתן לי תשובה על כך, אחשוב שוב על הענין.

אלוף צ. זמיר: אני שואל אח השאלה בקשר להכנת החשובה.

רה"מ ל. אשכול: תכין אח החשובה.

אלוף צ. זמיר: ברוח הרבדים שאמרת.
כדי לדעת היכן נמצא הוא ואם נכונות הידיעות המגיעות
עליו, חייב אני לשלוח אנשים ולהשקיע אמצעים רבים מאד.

רה"מ ל. אשכול: גניח שהרבר אינו ידוע לנו. אנו נשאלים אם פנחה ישראל
בבקשה. אפשר למעון שניחן לשאל פרטים מויזנסל, כפי
שנוסח הדבר ב"ידיעות אחרונות".

פגישה עם ראש המוסד.
31.12.68, ירושלים.

טורי ביוגר

דף 8 מתוך 11 דפים.

רה"מ ל. אשכול:

אם צריך אני להשיב אל שאלתך כזאת, איני יכול לומר שהדבר אינו מעניין אותנו. מה שאמרת הוא, שלא נוכל לחזור על פעולה זו שעשינו בקשר לחפיסת אייכמן. אבל לא להחפנין בכלל, כדי לדעת מה מקור היריעות שבידי ויזנטאל, - זה יותר מדי.

אלוף צ. זמיר: אני מקבל את הקו שציננת. נלמד את האינפורמציה בשטח,

שצריך

נעביר אותה לשלטונות הנוגעים בדבר. אני עבור שח"כ י. זמיר ישאל אותך מה עושה מדינת ישראל כדי לרדוף אחרי בורמן במקום בו הוא נמצא.

רה"מ ל. אשכול:

אומר לו, שהוא אדיוט ושאל ישאל שאלות כאלה.

חמיהה לי עליך, ששואל אתה אותי על פרטים אופרטיביים.

אלוף צ. זמיר: קבלתי את חזון שאומר אתה לי, ואני מבטיח שאת האינפורמציה

אאסוף, כדי להעביר אותה לשלטונות הנוגעים בדבר.

רה"מ ל. אשכול:

זה אינו מוציא מכלל אפשרות, שאדם בעל יכולת יהיה מצוי באותה סביבה, כדי לברר אמתות השמועות, כי אלה

שמועות מיוחדות במינן. כלומר, יהיה זה אדם בעל-יכולת, שיחכן ויוכל לדעת יותר כאשר ילמד את הנושא בטקום. או אוחו איש יוכל לומר, שהיה במקום ולדעתו אין אינפורמציה שאפשר להאחז בה. אז אומר אני, שעל יסוד זה, המופחים שלנו בדקו את העניין מקרוב, ויכול אני לומר שידוע לנו על הדבר, וזהו זה. אם יטענו אור-כך, שרוצים הם לדעת יותר - הרי גם ועדת חו"ב יכולה לשאול קצת יותר פרטים.

אלוף צ. זמיר:

אני מדבר אתך על כך, על-יסוד ידיעה מפי אנשים, שעסקו בנושא זה באותו האזור במשך שנה שלמה. למוסד היחה נצמנו יחידה שעסקה בגילוי נאצים. היו לנו ששה-שבעה אנשים, שהטלנו זאת עליהם, והיחה פריסה בדרום-אמריקה. עכשיו בא אני אליך, אחר שלמדנו את היריעות שבידינו.

כדי להוציא בכחותינו את האינפורמציה על בורמן, חייבים אנו להחזיק שם קבוצה-אנשים, שיחיו בדרום-אמריקה. הדבר מחייב הקצבה סכום גדול של כסף ומספר רב של אנשים למטרה זו.

ד"ר י. הרצוג: זה אינו עניין לויכוח.

רה"מ ל. אשכול:

לא אענה, שדרושים חמשה אנשים, כדי לברוק את הידיעה, ושוה מחייב אותנו להקציב לכך כסף רב, ולכן - לא טפלנו

בזה. זה יותר מדי יהיה לדרוש שייאמר דבר כזה מצרי. כי אז יאמרו, שלכל דבר היה לנו כסף ועתה, כדי לתפוס או לנסות לתפוס את בורמן - אין לנו כסף.. לכן, צריך להתחיל בפגישה עם ויזנטאל, כדי לברר מקור היריעות שבידו.

אלוף צ. זמיר: אנו מדברים אהו באופן קבוע על עניינים שונים, בנושא זה.

החומר שבידינו, על הנאצים, מלוקט ממקורות שונים.

ישנו חיק על בורמן, 'ושט נאמר': 'לך חפש מחט בערימת שחת'.. ישנה סברה שהוא

דף 9 מתוך 11 דפים.

סודי ביותר

מגישה עם ראש המוסד.

31.12.68, ירושלים.

אלוף צ. זמיר:

שמסתובב הוא בין שלוש ארצות בדרום אמריקה. אני מסכים, שבמידה ויימצא קצה-חוט - נעשה פעולה לגלוחו. אבל המצב כיום אינו כזה.
רה"מ ל. אשכול: אני יכול להשיב. שהעניין ידוע לנו, אם אומר אהה לי, יהודיעה שהודיעה בעתון - ידועה גם לנו - שחאחאחאחאחא
אך לא יותר מזה; ואם ישאל אחי שאלה שנייה - אומר שאני מניח שיסכים אד, שלא צריך לשאול בפומבי שאלות נוספות בעניין זה.
נעבור הלאה, לנושאים אחרים.

מצע לדיון בנושא ענישת פושעי מלחמה בעולם (23.12.86)

רג"כ -- 1606 23 דצמ 86

אכ"י

מאת:

100 -- 200

המוסד וענישת פושעי מלחמה בעולם - מצע לדיון

דברי הסכר

1. נושא ענישת פושעי מלחמה אינו יורד מסדר היום של המדינות הן במזרח והן במערב. אחד הצעדים בהם נקט הנשיא רייגן בנושא, בתחילת כהונתו, ב-1979, היה הוראתו להקים את

ORGANIZATION OF SPECIAL INVESTIGATIONS = O.S.I , וף העוסק

במסגרת משרד המשפטים של ארה"ב בחקר עברם של חשודים בכיצוע פשעי מלחמה החיים בארה"ב על מנת להביא לענישתם.

2. לעיתים נוקטות ארצות המערב בצעדים דרסטיים ולא שגרתיים נ"מ להביא לכר שפושעי מלחמה יתנו את הדיון בוכיביה מ ס ר ה את קלאוס ברני לדי הצרפתים - למרות שאין ביניהן הסכמי הסגרה - על מנת שיועמד לדיון בצרפת בגין פשעיו.

3. כדוגמת בוכיביה פעכה גם ארה"ב ב-1985 פיודורנקו, פושע מלחמה שהשתתף ברצח יהודים באוקראינה, הגיע בסוף המלחמה לארה"ב וקיבל אף אזרחותה נחשף, הועמד לדיון ונידון לגירוש. אף מדינה פרטל ציכיה לא היתה מוכנה לקבלו. אנשי משרד המשפטים רצו להסגירו לדי ברה"מ אך בהעדר הסכם הסגרה כיניהו ביצעו תחבוכהו הושיבו את פיודורנקו על מטוס ציכי שיצא לפראג על מנת לכצע פסק הדיון. מובן שהסוכייטים קיבלו לדיהם את פיודורנקו כאשר נחת בפראג, העמידו אותו לדיון ובתום המשפט נידון למוות ב-1986.

4. ארה"ב הסגירה את אנדריה ארטוקוביץ - פושע מלחמה קרואטי - לדי

יגוסלכבית אשר העמידה אותו כדין וגזר דין מוות מרחף על ראשו. זאת, למרות מחאותיהם של קרואטים רבים החיים בארה"ב. בית המשפט העליון בכלגרד דחה את ערעורו להחליף את עונש המוות, למרות גילו - בן 86 (דצמבר 1986).

5. שלטונות ארה"ב גם הסכימו להסגיר את איוון דמיאניוק לידי ישראל על מנת שיועמד כאן כדין על פשעיו. הסגרת דמיאניוק לידי ישראל חשובה מאד, יען כי בכך הוכרה זכותה של ישראל לשפוט פושעים שהתעללו ביהודים אף בסרם הקמתה.

המוסד ונושא ענישת פושעים נאציים.

5. ב-1960 הטייל ראש הממשלה דוד בן גוריון על המוסד לטפל בנושא ואכן מספר פושעים באו על עונשם: אדולף אייכמן, הרברט צוקורס, הורסט שומן ואחרים בהם טיפל המוסד בדרג זו או אחרת.

6. חשוב להדגיש כי נושא ענישת פושעי המלחמה היה קרוב גם לכיבותיהם של ראשי הממשלה כוי אשכול וגולדה מאיר וגם ראש הממשלה מנחם בגין יבדל לחיים עקב מקרוב אחרי מאמצי המוסד לככוד את מנגלה. בזמנו אף הוכנה רשימה להגשת מספר פושעים חשובים כגון ראקף, שרטייבל שומן ואחרים.

7. אך דע עקאו התמורות שהתרחשו במדינה הנמיכו את חשיבות הטיפוח בנושא. הוא ירד בסדר עדיפויות של הצי"ח הכאומי ונכון לעכשיו המנדט שלנו מצטמצם לנושא יוזף מנגלה בלבד.

התעוררות מחודשת בנושא העגשת פושעי מלחמה

8. למרות שעברו 41 שנה מכניעתה של גרמניה הנאצית והתמוטטות הייריך השלישיי, עדים אנו לכך כי ביימדינות הברית" קם לתחיה, כאיכו, הרצון לא לסלוח לפושעים, לגלותם, לחשוף מעשיהם ולהעמידם לדין.

9. בקנדה הקימה הממשלה וועדה אשר חקרה את פרשת התאזרחותם של פושעי מלחמה על סמר נתונים כוזבים. בתום עבודתה תמליץ הועדה, החודש, על חיוניות הקמת יחידת קבע לטיפוח במושעים נאציים החיים בקנדה, במתכונת זו הפועלת בארה"ב. (מברק שגי ישראל באוטבה מס' 6202 מיום 12 דצמ' 86).

10. באוסטרליה שוקלת הממשלה להקים גוף משפטי אשר יעסוק - כדוגמת

0.8.1. -בחקר עברם של חשודים כפושעי מכחמה ואשר מצאו מקום מקלט
שם, על מנת להעמידם לדין או להסגירם לארצות אחרות המבקשות את הסגרתם
כדוגמת ברהימ, פולין או ארצות אחרות.
11. באיטיות אמנם אך ביסודיות, בודק משרד המשפטים באנגליה את עברם של
פושעי מכחמה שמצאו מקום מקלט בתחומה על מנת להעמידם לדין או אף להסגירם.

קביעת תפקיד המוסד בנושא

10. מאחר ובעבר עסק המוסד באינטנסכיות באיתור פושעי מכחמה וענישתם, רואים
כנו גם כעת את ה כ ת ו ב ת בנושא. בנציגויות ישראל בעולם מתקבלות
ידיעות אודות חשודים בכיצוע פשעים נגד היהודים בתקוה כי המוסד "יטפח"
בהם.
11. אמונה זו כי המוסד עוסק בענישת פושעי מכחמה בדרך זו או אחרת אינה
נחלתם של פשוטי עם בכלד ; בעת פגשתנו, ב- 22 דנא, אצל מר אברהם שריר, שר
המשפטים, כאשר דובר על החעוררות שחלה במערב בבדיקת עברם של חשודים
בכיצוע פשעי מכחמה וענישתם אמר השר בפנותו לקורן כי "אין אנו יכולים
להיות אדישים, זאת היא חובתה ההיסטורית של המדינה לסייע לענישת פושעי
מכחמה" באשר הם שם.

מסקנה

12. כאור כל האמור לעיל הנני מציע לקיים דיון הנושא ענישת פושעי מכחמה
וחקו של המוסד בעשייה זו על מנת לקבוע מדיניות ברורה ודרכי פעולה
בעתיד.

ראשי הממשלה וראשי המוסד במהלך התקופה הנסקרת (1960-1985)

ראשי הממשלה במהלך התקופה

שם	כניסה לתפקיד	סיום תפקיד
דוד בן-גוריון	2.11.1955	1963
לוי אשכול	1963	25.2.1969
גולדה מאיר	17.3.1969	1974
יצחק רבין	1974	8.4.1977
מנחם בגין	1977	1983
שמעון פרס	10.10.1983	13.9.1984

ראשי המוסד במהלך התקופה

שם	כניסה לתפקיד	סיום תפקיד
איסר הראל	1.9.1952	1.4.1963
מאיר עמית	1.4.1963	1.9.1968
צבי זמיר	1.9.1968	1.7.1974
יצחק (חקה) חופי	1.7.1974	12.9.1982
נחום אדמוני	12.9.1982	19.3.1989
שבתי שביט	19.3.1989	1996

מקורות

א. תיקי גנזך המוסד

ב. ארכיון "ההגנה"

ג. ספרי מחלקת היסטוריה:

חן יוסף, "חיפוש המחט בערמת השחת", 2007.

חן יוסף, "נשיאים ורוח וגשם אין", 2007.

ד. עדויות בכתב של איסר הראל:

ישראל ופושעי המלחמה הנאציים, כללי.

הגנה עצמית ליהודים בעולם, שם.

מדוע לא הצלחנו ללכוד את מנגלה, שם.

ה. ספרים אחרים:

גורני יוסף, "בין אושוויץ וירושלים", הוצ' עם עובד, אוניברסיטת תל-אביב ואוניברסיטת

בן-גוריון בנגב, תל-אביב, תשנ"ח, 1998.

הראל איסר, "הבית ברחוב גריבלדי", זמורה ביתן – מוציא לאור, מהדורה מעודכנת,

תל-אביב, תש"ן, 1990.

פורת דינה, "מעבר לגשמי – פרשת חייו של אבא קובנר", הוצ' עם עובד ו"יד ושם", תל-

אביב, 2000.

שימרון גד, "המוסד והמיתוס", הוצ' כתר, תל-אביב, 1996.

ו. עיתונות:

"FRANKFURTS ALLGEMEINE ZEITUNG"